

DR ROS KEMBEL

# KAKO STVARNO VOLETI SVOJE DETE

Ovu knjigu srdačno preporučujem kako roditeljima, tako i onima koji se vaspitavanjem dece bave profesionalno.

Snežana Anđelić, direktor dečijeg vrtića „Nojeva barka“

*Kako stvarno voleti svoje dete* je knjiga koja je postala bestseler međunarodnih razmera. Novina ovog novog, proširenog izdanja jeste poglavlje o kontrolisanju dečijeg gneva.

Pored toga, dr Kembel govori o ključnim stvarima koje vašem detetu pomažu da pronađe ljubav i emotivnu ispunjenost:

- fizički dodir
- gledanje u oči
- usredsređena pažnja

Dr Ros Kembel govori iz ličnog iskustva, kao otac dvojice sinova i dveju ćerki, kao i na temelju svojih čestih predavanja o odnosima roditelj-dete.

On radi kao vanredni profesor na odseku za pedijatriju i psihijatriju na Univerzitetu države Tenesi. Napisao je još bestselere *Kako stvarno voleti svog tinejdžera*, *Deca u opasnosti* i druge.

# SADRŽAJ

PREDGOVOR SRPSKOM IZDANJU.....	4
PREDGOVOR.....	5
UVOD.....	6
1. PROBLEM.....	7
DOBRO POZNATA PRIČA.....	8
KOJI OBLIK DISCIPLINE JE NAJPRIKLADNIJI? .....	8
SUPROTNO JE ISTINA .....	9
UROĐENI TEMPERAMENT .....	9
2. OKOLNOSTI.....	13
OČEVA INICIJATIVA .....	14
DA LI JE LJUBAV SLEPA? .....	15
BEZUSLOVNA LJUBAV .....	16
3. TEMELJ.....	19
DETE I NJEGOVA OSEĆANJA .....	20
DECA ODRAŽAVAJU LJUBAV .....	21
KAKO DA POKAZUJEMO LJUBAV .....	22
4. KAKO DA POKAŽEMO LJUBAV GLEDANJEM U OČI.....	24
MI SMO UZOR.....	25
SINDROM ZAOSTAJANJA U RAZVOJU .....	26
GLEDANJE U OČI I UČENJE.....	26
U NOVOJ SREDINI .....	27
NIKAD NIJE PRERANO .....	27
5. KAKO DA POKAŽEMO LJUBAV FIZIČKIM DODIROM.....	29
DVA DRAGOCENA DARA.....	30
PROMENA ŠERONINE LIČNOSTI .....	31
PRIPREMA ZA ADOLESCENCIJU .....	32
SUDIJA NA SUDU ZA MALOLETNIKE.....	33
6. KAKO DA POKAŽEMO LJUBAV PUTEM USREDSREĐENE PAŽNJE.....	35
TIRANIJA HITNOSTI.....	35
ODREDITE ŠTA VAM JE NAJVAŽNIJE .....	36
PROLAZNI TRENUCI.....	37
CILJ USREDSREĐENE PAŽNJE .....	37
KAKO DA PRUŽIMO USREDSREĐENU PAŽNJU .....	38
PAŽLJIVO PLANIRANJE SE ISPLATI.....	39
PRUŽANJE USREDSREĐENE PAŽNJE U PRISUSTVU DRUGIH OSOBA .....	40
7. PRIMERENA I NEPRIMERENA LJUBAV.....	41
NEPRIMERENA LJUBAV .....	41
POSESIVNOST .....	41
ZAVOĐENJE.....	42
DVA PRIMERA .....	43
PROJEKCIJA .....	44

ZAMENA ULOGA .....	45
NEMOJTE S PRLJAVOM VODOM IZBACITI I DETE.....	46
8. DEČIJI GNEV.....	47
9. ŠTA JE TO DISCIPLINA? .....	50
ŠTA JE DISCIPLINA? .....	50
KONTROLIŠITE SVOJ GNEV .....	52
DISCIPLINA I KAZNA .....	52
REZULTATI OVOG PRISTUPA.....	53
PRIDRŽAVAJTE SE PRAVOG REDOSLEDA .....	54
ZAMKA FIZIČKOG KAŽNJAVANJA.....	54
10. DISCIPLINOVANJE S LJUBAVLJU .....	56
ŠTA JE POTREBNO DETETU? .....	57
POSTOJI LI NEKI FIZIČKI PROBLEM? .....	58
NAUČITE DA PRAŠTATE .....	59
SLOMLJENI PROZOR.....	59
11. DISCIPLINA – MOLBE, NAREĐENJA, NAGRADE I KAŽNJAVANJE.....	62
MOLBE .....	62
DIREKTNA NAREDBA .....	63
INAT.....	65
PRIMERENA KAZNA .....	65
PAZITE .....	67
MODIFIKACIJA PONAŠANJA.....	67
12. DECA S POSEBNIM PROBLEMIMA.....	69
PROBLEMI S PERCEPCIJOM.....	69
DRUGI ZDRAVSTVENI PROBLEMI .....	70
DETE KOJE PRUŽA OTPOR.....	71
13. KAKO DA DETETU PRUŽIMO DUHOVNU POMOĆ .....	73
PRVI USLOV.....	73
DRUGI USLOV.....	74
DETETOVO PAMĆENJE.....	75
POZNATA ZABLUDA .....	75
SVAKO DETE VOLI PRIČE.....	76
RAZGOVARAJTE O SVOM DUHOVNOM ŽIVOTU .....	76

# PREDGOVOR SRPSKOM IZDANJU

Kad nam se rodi dete nismo svesni koliki zadatak stoji pred nama. Mislim da je dobro što toga nismo svesni pre nego što se to malo biće pojavi pred nama, jer najverovatnije bi nas uplašilo saznanje da ta beba treba da odraste i da dobrim delom od nas zavisi kakav čovek će ona postati.

Dok gledamo bebu postajemo svesni šta sve ona sa sobom donosi. Vaspitanje se uči kao i sve ostalo u životu. Literatura na temu vaspitanja veoma je zastupljena na tržištu. Često stojimo pred mnoštvom knjiga, čitamo stručnu literaturu koju ne razumemo, pokušavamo da protumačimo terminologiju koja nam je nepoznata i nosimo se mišlju da to nikada nećemo uspeti da savladamo.

Dok sam čitala knjigu dr Rosa Kembela, obradovala sam se jer to što govori mogu da razumem. Konkretne savete koje je ponudio mogla sam odmah da primenim u kontaktu sa svojom decom i s decom u vrtiću. Primetila sam da gledanje u oči daje rezultate i da mi pomaže u komunikaciji s decom.

Jasno i jednostavno knjiga nas uči kako da svojoj deci pokažemo ljubav. Pomoću primera koje navodi, dr Ros Kembel nas uči da prepoznamo pitanje: „Voliš li me?“ koje dete neverbalno, najčešće pogledom ili ponašanjem, upućuje svojim roditeljima.

U ovoj knjizi problemi se ne zaobilaze i ne zamagljuje mnoštvom objašnjenja. Pisac ih se dotiče vrlo direktno i na taj način nam ukazuje na naše neodgovarajuće postupke u komunikaciji s decom. On nas ne ostavlja samo sa saznanjem šta je pogrešno, nego nam istovremeno nudi drugačiji i adekvatniji model ponašanja koji će našoj deci pružiti osećaj da su voljena.

Vrlo stručno se dotiče svih činilaca kod vaspitanja dece, uči nas kako da ih disciplinujemo i pružimo im podršku za zdrav duhovni razvoj.

Za razliku od velikog broja knjiga na ovu temu koje sam pročitala, ova knjiga nudi mnoštvo praktičnih saveta zasnovanih na bogatom iskustvu i visokoj stručnosti pisca.

Stoga, ovu knjigu srdačno preporučujem kako roditeljima, tako i onima koji se vaspitavanjem dece bave profesionalno. Verujem da će vam poslužiti kao udžbenik i koristan savetnik u radu, posebno ukoliko nailazite na „tešku“ decu i osećate se bespomoćnim u uspostavljanju komunikacije i discipline.

Na ovu knjigu gledam kao na dragoceni priručnik koji ću često konsultovati dok budem pratila svoju decu na putu odrastanja.

*Snežana Anđelić, direktor dečijeg vrtića „Nojeva barka“*

# PREDGOVOR

Ovo je pronicljiva knjiga, ali vaspitavati decu na ispravan način u današnjem svetu nije jednostavan zadatak. Zbog toga ova knjiga zadire u prave porodične probleme.

Roditelji nisu ućeni da budu roditelji, pa je vaspitavanje dece uglavnom nasumićno. Svaki „uspeh“ se ćini slućajnim. Ova knjiga će uputiti roditelje u pravom smeru za današnji način ųivota.

Autor, dr Ros Kembel, istiće različite načine na koje deci moųemo da pokaųemo pravu ljubav; naroćito gledanjem u oći, fizićkim dodirom i „usredsrećenom paųnjom“. On nas podseća na pitanje: „Voliš li me?“ koje deca neprekidno postavljaju različitim načinima ponašanja. S mnogo osećanja piše o disciplini i njenom mestu u kući. Sve je napisano u hrišćanskom duhu – spremno nam pruųa odgovore i pomaųe da pronaćemo pravi način za produbljiwanie našeg odnosa s decom.

Ono što nam se naroćito svidelo jeste autorova iskrenost i iznošenje ne samo zdravih načela već i načina na koji su ta načela delovala u njegovoj porodici. On ne izbegava probleme već nudi njihovo rešenje, istovremeno navodeći primere svojih uspeha i neuspeha. Knjiga nema za cilj osuđivanje naših neuspeha nego ukazivanje na bolje načine rešavanja problema. Snaųna poruka ove knjige je da je vaspitanje dece radost ali i odgovornost.

Dr Kembel piše kao psihijatar, ali izbegava ųargon i nije opterećen stručnim izrazima. Predlaųemo vam da ovu knjigu proćitate pre nego što vaše dete odraste. To je praktićna knjiga koju ćete ųeleti iznova da ćitate dok vaša deca budu prolazila kroz tinejdzerske godine.

*Roj i Fiona Kasl*

# UVOD

Ovo je knjiga za roditelje čija deca još nisu zašla u doba adolescencije. Njena namera je da roditeljima pruži razumljiv i praktičan pristup divnom, ali pomalo zastrašujućem zadatku vaspitavanja deteta, Mene interesuju dečije potrebe i način na koji se najbolje mogu ispuniti.

Vaspitavanje dece je, samo po sebi, složen i opasan poduhvat, pri kom se većina roditelja danas prilično muči. Nažalost, mnoštvo knjiga, članaka, predavanja i seminara koji se odnose na decu umnogome zbunjuju roditelje, uprkos činjenici da je većina ponuđenih informacija izvrсна.

Mislim da je problem nastao zbog toga što su mnoge knjige, članci i predavanja tretirali samo jedan, ili najviše nekoliko aspekata vaspitanja dece, bez potpunog obuhvatanja teme, ili bez jasnog definisanja posebne oblasti koju obuhvataju. Zbog toga su mnogi savesni roditelji pokušali ozbiljno da primene ono što su pročitali ili za šta su čuli da je osnovni način ophođenja prema detetu, i u tome su često doživljavali neuspeh. Do neuspeha ne dolazi ni zbog pogrešne informacije koju su pročitali ili za koju su čuli, niti zbog načina na koji su je primenili.

Problem, kako ga ja vidim, obično leži u roditeljima koji nemaju opšti, uravnoteženi stav o tome kako da se odnose prema deci. Većina roditelja je u stvari informisana, ali zbrka nastaje kad treba da odluče *kada i pod kojim uslovima* da primene određena načela. Ova zbrka je razumljiva, jer se roditeljima kaže šta da urade, ali ne i kada, a u većini slučajeva ni kako to da izvedu.

Pravi primer za ovo pronalazimo u oblasti discipline. Izvršne knjige i seminari ističu značaj discipline, ali ne razjašnjavaju sasvim da je disciplina samo jedan od načina ophođenja prema detetu. Zbog toga mnogi roditelji zaključuju da je disciplina osnovni način postupanja prema detetu. Ovo je česta greška, koju pravite naročito posle nečije izjave: „Ako voliš svoje dete, onda ga moraš disciplinovati.“ Izjava je, naravno, tačna, ali je tužno što mnogi roditelji primenjuju *potpunu* disciplinu, pokazujući nedovoljno ljubavi koju dete može da oseti i koja može da ga uteši. Zbog toga mnoga deca sumnjaju da su iskreno i bezuslovno voljena. Znači, problem nije u tome da li da disciplinujemo dete, već kako da mu putem discipline pokažemo ljubav, a kada da je ispoljimo na nežniji način.

Da bih opisao kako *uopšteno* da pristupimo vaspitanju dece, izneo sam probleme na jednostavan i razumljiv način. Moja namera je da pružim informacije koje će pomoći roditeljima da pravilno reaguju u svakoj situaciji. Nemoguće je, naravno, da pod svim okolnostima odreagujemo ispravno, ali što smo bliži tome postaćemo bolji roditelji, bićemo zadovoljniji, a naša deca srećnija.

Veći deo materijala za ovu knjigu uzeo sam iz mojih brojnih predavanja održanih ranijih godina na konferencijama o odnosima roditelja i dece.

# 1. PROBLEM

„Tomi je kao mali bio veoma dobar dečak i jako se lepo ponašao”, počeli su svoju bolnu priču žalosni roditelji Ester Smit i njen muž Džim u mojoj ordinaciji. „Da, izgledao je prilično zadovoljno i nikad nas nije naročito zabrinjavao. Potrudili smo se da dobije prava iskustva – izviđači, bejzbol, crkva, i ostalo. Sad ima četrnaest godina i većito se tuče s bratom i sestrom – ali to je obično rivalstvo između braće i sestara, zar ne? Osim ovoga, Tom – više nije Tomi – ne pravi nam ozbiljne probleme“, zaključila je Ester Smit. „Ponekad je potišten i dugo ne izlazi iz svoje sobe, ali nikad nije bio neučtiv, neposlušan i nikad nam nije drsko odgovarao. Njegov otac se starao za to.

Ako je ičega imao dovoljno, *znamo* da je to bila disciplina. To je, u stvari, i najčudnije od svega. Kako može dete koje je celog života tako dobro disciplinovano odjednom da počne da se druži s nedisciplinovanim vršnjacima i da radi stvari koje oni rade? Kako može da pokazuje nepoštovanje prema roditeljima ili drugim odraslim osobama? Ova deca čak lažu, krađu i piju alkohol. Više ne verujem Tomu i ne mogu da razgovaram s njim. Mrzovoljan je i tih i čak me i ne gleda. Izgleda kao da ne želi da radi ništa s nama. Popustio je i u školi ove godine.“

„Kada ste приметili ove promene na Tomu?“ pitao sam.

Džim Smit je pogledao u plafon. „Čekajte da razmislim. Sad ima četrnaest, skoro petnaest godina“, rekao je. „Prvo smo приметili problem s ocenama. Pre oko dve godine. Poslednjih meseci šestog razreda приметili smo da se dosađuje u školi, a zatim i u drugim stvarima. Nije više voleo da ide u crkvu. Kasnije je izgubio interesovanje za prijatelje i počeo sve više vremena da provodi sam, obično u svojoj sobi. Pričao je sve manje i manje.

Stvari su se pogoršale kada se upisao u srednju školu. Tom je izgubio interesovanje za svoje omiljene aktivnosti – čak i za sport. Tada je potpuno napustio stare prijatelje i okrenuo se dečacima koji su često upadali u nevolje. Njegov stav se promenio i prilagodio njihovom. Nije pridavao mnogo značaja ocenama i nije hteo da uči. Ovi prijatelji su ga često uvlačili u nevolje.“

„Sve smo pokušali“, nastavila je gospođa Smit da objašnjava. Prvo smo ga tukli, a onda smo mu ukinuli gledanje televizije, filmova i tako dalje. Jednom smo mu zabranili da izlazi celih mesec dana. Pokušali smo i da ga nagradimo za pristojno ponašanje. Stvarno mislim da smo pokušali sve za šta smo čuli ili pročitali. Pitam se da li iko može pomoći nama ili Tomu.“

„Gde smo pogrešili? Jesmo li mi loši roditelji? Bog zna da smo se stvarno trudili“, dodao je Džim Smit. „Možda je to urođeno. Možda je Tom nešto nasledio. Može li to biti fizički nedostatak? Naš pedijatar ga je pregledao pre nekoliko nedelja. Treba li da ga vodimo kod specijaliste za žlezde? Treba li da uradimo EEG? Treba nam pomoć. Tomu treba pomoć. Mi volimo svog dečaka, dr Kembel. Šta možemo da uradimo da mu pomognemo? Nešto treba da se uradi.“

Kasnije, kada su gospodin i gospođa Smit otišli, u ordinaciju je ušao Tom. Njegov prirodan, simpatičan i lep izgled ostavio je utisak na mene. Pogled mu je bio spušten i ponekad bi me samo nakratko pogledao. Iako je očigledno bio bistro dete, Tom je odgovarao kratkim i grubim frazama i rečenicama. Kad se konačno dovoljno opustio da mi ispriča svoju priču, izneo je, u osnovi, iste činjenice kao i njegovi roditelji. Pričajući dalje rekao je: „Nikome sem mojim prijateljima nije stvarno stalo do mene.“

„Nikome?“ upitao sam ja.

„Ne. Možda mojim roditeljima. Ne znam. Kad sam bio mali mislio sam da me vole. Ipak pretpostavljam da to sada i nije toliko važno. Ono do čega je njima zaista stalo jesu njihovi prijatelji, njihov posao, zabava i materijalne stvari.“

„Ionako ne moraju da znaju šta radim. To nije njihova stvar. Želim da živim svoj život i da budem što dalje od njih. Zašto bi se toliko brinuli za mene? Ni ranije nisu.“

Kako je razgovor tekao, postalo je jasno da je Tom prilično depresivan i da ne postoji neki period u kome je bio zadovoljan sobom ili svojim životom. Oduvek je čeznuo za bliskim i toplim odnosom s roditeljima, ali je poslednjih meseci polako odustao od tog sna. Okrenuo se vršnjacima koji su ga prihvatili, ali je bio još nesrećniji.

To je česta tragična pojava današnjice. Dečak u ranoj mladosti s kojim je, bar na prvi pogled, u detinjstvu sve bilo dobro. Niko nije ni pretpostavljao da je Tom nesrećan dok nije napunio dvanaest ili trinaest godina. Do tada je bio zadovoljno dete koje nije imalo preterane zahteve za roditelje, učitelje, a ni za ostale. Zbog toga niko nije ni sumnjao da se on oseća nedovoljno voljenim i prihvaćenim. Uprkos činjenici da je imao roditelje koji ga stvarno vole i brinu se za njega, Tom nije osećao da je iskreno voljen. Da, znao je da ga roditelji vole i brinu se za njega, i nikad vam ne bi rekao drugačije. Međutim, nije osećao neopisivo emocionalno blagostanje i безусловnu ljubav i prihvaćenost.

Ovo je teško razumeti jer su Tomovi roditelji zaista dobri roditelji. Oni ga vole i brinu se o njemu kako najbolje umeju, ali primećuju da nešto nedostaje. Džim i Ester Smit su, vaspitavajući ga, primenili ono što su čuli ili pročitali, a tražili su i savete od drugih. I brak im je sigurno bolji od prosečnog. Stvarno se vole i poštuju.

### DOBRO POZNATA PRIČA

Mnogi roditelji imaju poteškoće u vaspitavanju dece. Uz sve pritiske na porodicu i napetosti koje svakodnevno rastu, lako mogu da se zbune i obeshrabre. Svi plaćamo emocionalni danak sve češćim razvodima braka, ekonomskim krizama, umanjenom kvalitetu obrazovanja i gubljenju poverenja u vođe društva. Roditelji se fizički, emocionalno i duhovno prazne, pa im postaje sve teže da podižu decu. Ubeđen sam da deca najviše trpe u današnjim teškim vremenima. Dete je osoba s najvećim potrebama u našem društvu, a njegova najveća potreba je ljubav.

Priča o Tomu Smitu je danas dobro poznata. Roditelji ga stvarno iskreno vole. Dali su sve od sebe da ga dobro vaspitaju, ali nešto ipak nedostaje. Da li ste primetili šta je to? Ne, nije ljubav, roditelji ga *zaista* vole. Osnovni problem je što se Tom *ne oseća* voljenim. Treba li da krivimo roditelje zbog toga? Da li je to njihova greška? Ne bih rekao. Istina je da su gospodin i gospođa Smit oduvek voleli sina, ali nisu znali to da pokažu. Kao i većina roditelja, verovali su da ispunjavaju Tomove potrebe: za hranom, smeštajem, odećom, obrazovanjem, ljubavlju, usmerenjem, i tako dalje. Da, ispunjavali su sve ove potrebe, ali su prevideli njegovu potrebu za безусловnom ljubavlju. Iako ljubav postoji u srcu skoro svakog roditelja, pravi izazov za njih je *pokazivanje* te ljubavi.

Verujem da svi roditelji koji žarko žele da pruže detetu ono što mu treba mogu to da nauče, uprkos problemima današnjice. Da bi im pružili sve što mogu u kratkom periodu dok su s njima, roditelji moraju da znaju kako da iskreno vole svoju decu.

### KOJI OBLIK DISCIPLINE JE NAJPRIKLADNIJI?

„Sećam se nečega što se dogodilo kad sam imao šest ili sedam godina. Čak i sada se rastužim dok razmišljam o tome, a ponekad se i razbesnim“, nastavio je Tom na savetovanju kod mene posle nekoliko dana. „Slučajno sam razbio prozor loptom. Osećao sam se grozno zbog toga i sakrio sam se u šumu gde me je mama i našla. Bilo mi je jako žao i sećam se da sam plakao jer sam osećao da sam uradio nešto loše. Kad je tata došao kući, mama mu je rekla za prozor i on me istukao.“ Tomove oči su se napunile suzama.



„Šta si rekao tada?“ upitao sam.

„Ništa“, promrmljao je.

Ovaj događaj ilustruje još jednu oblast konfuzije kad se tiče ophođenja prema deci, a to je disciplinovanje. U ovom primeru, način na koji je Tom disciplinovan uzrokovao je kod njega osećanje bola, gneva i ozlojeđenosti prema roditeljima, i nikada to ne bi mogao da im zaboravi ili oprostí bez pomoći.

Godinama posle toga Tom je i dalje bio povređen zbog tog događaja. Zašto je baš taj događaj ostavio tako neprijatan utisak u njegovom pamćenju? Dešavalo se da prihvati batine bez problema, a ponekad je čak bio i zahvalan. Možda zbog toga što mu je bilo žao i što se pokajao zbog razbijenog prozora? Zar nije dovoljno propatio zbog svoje greške, da bi podneo još i fizički bol? Da li su batine ubedile Toma da ga roditelji ne razumeju kao osobu i da ne mare za njegova osećanja? Zar mu u to vreme nije bila potrebna roditeljska toplina od stroge kazne? Ako je tako, kako su to mogli da znaju Tomovi roditelji? Kako su mogli da znaju koji je oblik discipline tada bio najprikladniji?

Šta mislite, dragi roditelji? Treba li unapred da odlučimo kako ćemo da vaspitavamo dete? Mislite li da treba da budemo dosledni u tome? Koliko dosledni? Treba li da kažnjavamo dete kad god je neposlušno? Ako treba, da li uvek na isti način? Ako ne treba, koje su druge mogućnosti? Šta je disciplina? Da li disciplina i kazna imaju isto značenje? Treba li da proučavamo samo jednu teoriju o vaspitanju, na primer, Delotvoran program vaspitanja (Parent Effectiveness Training) i da se pridržavamo samo njenih načela? Ili da primenimo vlastiti razum i intuiciju? Ili od svega pomalo? Koliko? Kada?

Svaki savestan roditelj se u današnje vreme hvata u koštac s ovim pitanjima. Bombarduju nas knjigama, člancima, seminarima i ustanovama koje treba da nam pomognu u vaspitavanju dece. Pristupi su različiti, od toga da ih povučemo za uvo do toga da ih nagradimo slatkišima.

Ukratko, kako su roditelji mogli da postupe u ovoj situaciji i disciplinuju Toma, a istovremeno sačuvaju blizak i topao odnos s njim? Kasnije ćemo razmotriti to teško pitanje.

Mislim da se svi roditelji slažu da je vaspitavanje dece danas naročito teško. Jedan od razloga je taj što veliki deo detetovog vremena kontrolišu drugi i utiču na njega; na primer, škola, crkva, komšije i vršnjaci. Zbog toga mnogi roditelji ne osećaju da bitno utiču na decu, bez obzira na to koliko se trude i dobro rade svoj posao.

## SUPROTNO JE ISTINA

Upravo je suprotno istina. Sve studije koje sam pročitao ukazuju na to da dom uvek pobeđuje. Uticaj roditelja daleko nadmašuje sve ostalo. Dom ima prednost u odlučivanju koliko će dete biti srećno, sigurno i stabilno; kako će da se slaže s odraslima, vršnjacima i drugačijom decom; koliko će verovati u sebe i svoje sposobnosti; koliko će biti osećajno ili povučeno; kako će da se ponaša u nepoznatim situacijama. Da, uprkos mnogim stvarima koje dete odvrćaju od doma, dom ipak ima najveći uticaj na dete.

Ali ne utiče samo dom na to kakvo će dete da postane. Ne treba da grešimo i okrivljavamo dom za svaki problem ili razočaranje. Da bismo ovo pravedno i potpuno razmotrili, treba da uzmemo u obzir drugi najveći uticaj na dete.

## UROĐENI TEMPERAMENT

Postoji mnogo urođenih temperamenata. Do danas ih je identifikovano devet. Istraživanje koje nam je pružilo ove podatke sproveli su dr Stela Čes i dr Aleksandar Tomas. Podatke su opisali u

knjizi *Temperament i poremećaji ponašanja kod dece (Temperament and Behaviour Disorder in Children)* u izdanju *Juniversiti presa (University Press)* u Njujorku.

Ova knjiga je proglašena za klasično delo iz ove oblasti i daje veliki doprinos bihevizizmu. Podrobno objašnjava zašto su deca takva kakva jesu. Objasnjava zašto neku decu lakše vaspitavamo nego drugu. Zašto su neka deca simpatičnija i zašto je lakše biti njihov roditelj. Zašto deca vaspitavana u istoj porodici ili pod sličnim uslovima mogu da budu toliko različita.

Pre svega, Čes i Tomas su opisali da to kakvo će dete biti ne zavisi samo od okolnosti u kući, nego i od njegovih ličnih karakteristika. To je umnogome ublažilo neopravdanu krivicu usmerenu ka roditeljima čija deca imaju probleme. Nažalost, navika je mnogih (uključujući stručna lica) da u potpunosti krive roditelje za sve što se odnosi na njihovu decu. Istraživanja Česove i Tomasa dokazuju da su neka deca problematičnija od druge.

Osvrnimo se ukratko na njihovo istraživanje. Opisano je devet vrsta temperamenata kod novorođenčadi. Ovo nisu samo urođeni temperamenti (postoje od rođenja), nego osnovne crte deteta koje će i kasnije da ga karakterišu. Na karakteristike može da utiče detetova okolina; međutim, temperament je dobro i potpuno ukorenjen u dečijoj ličnosti, *ne menja* se lako i može da ostane isti celog života. Devet urođenih temperamenata su:

1. *Aktivni nivo* je stepen motornih aktivnosti deteta i utvrđuje da li je dete aktivno ili pasivno.
2. *Ritmičnost* (redovnost nasuprot neredovnosti) određuje predvidivost funkcija kao što su glad, obrazac hranjenja, obavljanje nužde i ciklus spavanja i buđenja.
3. *Približavanje ili povlačenje* je prirodan odgovor deteta na nove podsticaje kao što su nova hrana, igračka ili osoba.
4. *Prilagodljivost* je brzina i lakoća s kojom se menja trenutno ponašanje posle promene sredine.
5. *Jačina reakcije* je količina energije utrošena za izražavanje raspoloženja.
6. *Prag reakcije* je stepen jačine podsticaja koji je potreban da bi došlo do reakcije.
7. *Kvalitet raspoloženja* (pozitivno raspoloženje nasuprot negativnom): nestašno, vedro, veselo, prijateljsko, za razliku od neprijatnog, plačljivog, neprijateljskog ponašanja.
8. *Nepostojanost* određuje uticaj spoljašnje sredine na smer trenutnog ponašanja.
9. *Obim i istrajnost pažnje* je dužina nekog vremenskog perioda tokom kog se dete bavi nekom aktivnošću, i nastavak aktivnosti uz ometanje.

Treći, četvrti, peti i sedmi temperament imaju veliki značaj kod utvrđivanja da li će nam biti lako ili teško da vaspitamo to dete. Dete s visokim stepenom reaktivnosti (vrlo „emocionalno“); dete koje se u nepoznatim situacijama uglavnom povlači („povučeno“); dete koje ima problema u prilagođavanju novim situacijama (ne može da toleriše promene); ili dete koje je uglavnom loše volje – ova deca su prilično podložna stresu i osetljiva na velika očekivanja roditelja. Odrasli im nažalost pružaju manje ljubavi i pažnje.

Ono što treba da naučimo je da su osnovne karakteristike deteta povezane s vrstom majčinske nege i odgoja koji dobija.

Čes i Tomas su uz pomoć ovih devet temperamenata uveli brojčane vrednosti u ocenjivanju novorođenčadi. Tako su lako mogli da predvide koja će deca biti „dobra“, što znači da ćemo o njima lako da se brinemo, s njima ćemo lako da uspostavljamo dobar odnos i lako ćemo da ih vaspitavamo. Decu o kojoj ćemo teško da se brinemo, teško uspostavljamo odnos s njima i teško da

ih vaspitavamo, nazvali su „teškim bebama“. Takva deca će od svojih majki da zahtevaju mnogo više nego „dobre bebe“ od svojih.

Zatim su upoređivali napredak dece u zavisnosti od vrste majčinske nege koju su dobijala. Čes i Tomas su proučavali bebe „brižnih“ majki (onih koje su želele svoju decu i pružale im ljubav kako bi se ona osećala prihvaćenom). Sproveli su i dva istraživanja o „nemarnim“ majkama (onima koje su svesno ili nesvesno odbacivale svoje bebe i nisu im pružale ljubav kako bi se deca osetila prihvaćenom). U tabeli ispod opisani su njihovi zaključci.

Kao što vidite, „dobre“ bebe i „brižne“ majke su odlična kombinacija. Ova deca se dobro razvijaju i to sa skoro nimalo negativnih posledica.

„Brižne“ majke su imale problema s „teškim“ bebama, ali su te situacije najčešće imale pozitivan ishod. Ova deca su se dobro razvijala u atmosferi ljubavi koju su im majke pružale.

„Dobre“ bebe čije su majke bile „nemarne“ uglavnom nisu tako dobro napredovale. Imale su više poteškoća nego „teške“ bebe s brižnim majkama. Njihova iskustva su češće loša nego dobra.

	Brižne majke		Nemarne majke	
<b>Dobre bebe</b>	+	+	+	-
<b>Teške bebe</b>	+	+	-	-

Ne iznenađuje da su „teške“ bebe s „nemarnim“ majkama najgore prošle. Ova deca su bila u tako teškom položaju da su ih s pravom nazvali „visoko-rizičnom“ decom. Ono što se dešava s ovakvom decom zaista je srceparajuće. Nalaze se u opasnosti od svega što možemo da zamislimo, od zlostavljanja do napuštanja. To su stvarno visokorizična deca.

Ako sve ove dragocene podatke sagledamo zajedno, doći ćemo do jako važnih činjenica. Pre svega, detetovo napredovanje ne zavisi samo od atmosfere u kući i od roditeljskog vaspitanja. Osnovne urođene karakteristike svakog deteta imaju veliki uticaj na to kako će se ono razvijati, napredovati i sazreti.

Ove crte takođe utiču i često određuju koliko će biti teško ili lako brinuti se o detetu i koliko to može biti razočaravajuće za njegove roditelje, što utiče na njihov odnos prema detetu. To je dvosmerna ulica.

Ti podaci su pomogli mnogim roditeljima iz moje svakidašnje prakse koji su osećali krivicu.

Druga važna stvar koju roditelji moraju da nauče jeste da je majčinska briga (i očeva naravno) mnogo važnija za razvoj deteta od njegovog urođenog temperamenta. Pogledajmo tabelu još jednom. Iako je teže da vaspitamo „teško“ dete, za konačan ishod mnogo je važniji uticaj emocionalnog vaspitanja. Roditelji mogu da utiču na urođene temperamente na pozitivan ili negativan način.

O tome govori ova knjiga. To je neka vrsta priručnika koji govori kako da se odnosimo prema detetu da bi ono odraslo na najbolji način i kako da mu pružimo emocionalnu negu koja mu je toliko potrebna. Nemoguće je razmotriti sve aspekte vaspitanja dece. Zbog toga sam izdvojio samo najosnovnije podatke potrebne za uspešno vaspitanje.

Činjenica je da mnogi roditelji vole svoju decu i da pretpostavljaju da im tu ljubav i pokazuju. Danas je to najveća greška. Većina roditelja ne pokazuje svoju iskrenu ljubav deci, i to zato što ne znaju kako. Zbog toga mnoga deca ne osećaju da su iskreno i bezuslovno voljena i prihvaćena.

Verujem da je to uzrok većine problema koje deca imaju. Ako roditelji nemaju čvrstu vezu ljubavi i vezanosti sa svojom decom, sve ostalo (disciplina, odnosi s vršnjacima, uspeh u školi) gradiće se na lošim temeljima i iskrsnuće problemi.

Ova knjiga pruža bitne savete o uspostavljanju odnosa ljubavi.

## 2. OKOLNOSTI

Pre nego što razmotrimo temeljna načela pokazivanja iskrene ljubavi i disciplinovanja deteta, važno je da sagledamo preduslove potrebne za dobro vaspitavanje deteta. Prvi i najvažniji preduslov je dom. Pomenućemo samo nekoliko bitnih tačaka.

Najvažniji odnos u svakoj porodici je bračni odnos. Važniji je od svih drugih, uključujući i odnos roditelja i deteta. Od kvaliteta bračne veze zavise i detetova sigurnost i kvalitet veze između njega i roditelja. Sad vidite zašto je važno da pomognemo mužu i ženi da uspostave što bolji odnos, pre nego što pokušamo da rešimo probleme s kojima mogu da se sretnu prilikom vaspitavanja deteta. Što je bolji bračni odnos, to će uspešnija biti primena narednih informacija.

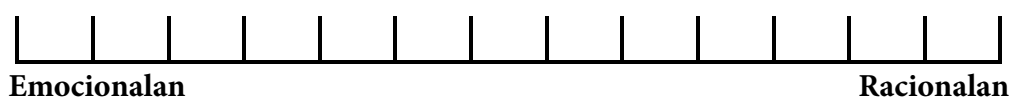
Ipak, ako ste jedini roditelj, dopustite mi da vas uverim da ono o čemu govorimo u ovoj knjizi važi i za vas, dragi roditelju. Biti jedini roditelj je u većini slučajeva mnogo teže, ali je u nečemu i lakše. Bez obzira na to da li je u porodici jedan roditelj ili oba, način na koji se odnosimo prema našoj deci menja mnogo toga u našem domu.

Dakle, treba da shvatimo da postoji razlika između kognitivne (to jest, intelektualne ili racionalne – spoznajne) komunikacije i emocionalne komunikacije (to jest, osećanja). Osobe koje uglavnom komuniciraju na spoznajnom nivou, oslanjaju se na činjenice.

Pričaju o sportu, berzi, novcu, kući i poslu, izbegavajući razgovor na emocionalnom nivou. Obično im je neprijatno da razgovaraju o temama koje izazivaju osećanja, a naročito neprijatno osećanje kakvo je gnev. Zbog toga izbegavaju teme koje obuhvataju ljubav, strah ili gnev. Ovim osobama je, dakle, teško da pruže toplinu i podršku svojim supružnicima.

Drugi komuniciraju više na osećajnom nivou. Brzo im dosade suve činjenice i osećaju potrebu da s nekim podele osećanja, a naročito sa svojim supružnicima. Oni osećaju da atmosfera između muža i žene mora da bude što je moguće manje napeta, bez gneva i ozlojeđenosti. Zbog toga i žele da razgovaraju o emocijama, prevaziđu sukobe sa supružnicima, raščiste sve i uspostave prijatnu atmosferu.

Niko, naravno, nije potpuno kognitivan ili potpuno emocionalan. Svi smo mi negde na spektru ovog jednostavnog grafikona. Ako se nečija ličnost i obrazac komunikacije *ispoljavaju* uglavnom emocionalno, onda će ta osoba biti negde na levoj strani grafikona. Ako osoba pokazuje kognitivni obrazac komunikacije, on ili ona će se nalaziti na desnoj strani grafikona. Svi se uklapamo negde između te dve krajnosti. Gde se vi nalazite?



Šta biste rekli, gde se nalaze žene, a gde muškarci na grafikonu? Tako je! Uopšteno je da su žene emocionalnije u odnosima s drugim osobama, naročito sa supružnicima ili decom, dok su muškarci kognitivniji u načinu komuniciranja.

Sada biste mogli da zaključite da je poželjnije biti na desnoj strani grafikona nego na levoj. To je česta zabluda. Istina je da obe vrste ličnosti imaju prednosti i mane. Osoba s leve strane grafikona, koja više pokazuje osećanja, nije manje pametna ili manje inteligentna. Svesna je svojih osećanja i sposobnija da se s njima nosi. S druge strane, osoba s desne strane grafikona, koja ne ispoljava osećanja, može jednostavno da ih potiskuje i da zbog toga bude manje svesna svojih osećanja.

Iznenaduje činjenica da osećanja kontrolišu kako emocionalne tako i takozvane kognitivne (s desne strane grafikona) osobe, *iako one toga nisu svesne*. Na primer, uštogljeni formalni intelektualci imaju duboka osećanja, ali troše velike količine energije da ih ne bi ispoljili i da ih ona ne bi uznemiravala. Ali nažalost *uznemiruju* ih. Kad god neko (kao što je „emocionalna“ žena ili dete) od njega traži ljubav ili toplinu, on je ne samo nesposoban da im je pruži, nego je i besan zbog poremećaja njegove dragocene ravnoteže.

### OČEVA INICIJATIVA

„Moj muž, Fred, tako se dobro brine o nama i toliko je poštovan“, objasnila mi je, sva zbunjena, Meri Dejvis, „da se ja osećam grozno zbog onoga što osećam prema njemu. Umem jako da se naljutim na njega; posle mi bude krivo i sama sebe ne mogu da podnesem. Pokušala sam da razgovaram s njim o onome što osećam prema njemu i deci. Najpre mu je bilo neprijatno, zatim se ućutao, a onda se naljutio na mene. To me je uznemirilo i naljutilo i želela sam da mu se osvetim – čak sam postala frigidna i nisam mogla da vodim ljubav s njim. Šta da radim? Brinem se za brak i za decu, ali ne mogu da razgovaram s mužem o tome. Kako naš brak može da opstane?“

Ovo je stara priča. Fred Dejvis je vrlo sposoban poslovan čovek. Zna svoj posao. Poznaje činjenice. Dobro se snalazi u svetu u kome nema emocija i u kome one nisu ni potrebne. On primenjuje „kognitivan“ način komunikacije, ali kod kuće se oseća kao riba na suvom. Oženjen je normalnom ženom s normalnim potrebama žene i supruge. Meri je potrebna njegova toplina i podrška. Potreban joj je da bi delili brige, strahove i nadanja. Ona komunicira „emocionalno“. Želi da oseti da je njen muž voljan da preuzme odgovornost za porodicu. Ove njene potrebe su normalne i ne znače da je slaba, preosetljiva ili da ne može da se nosi sa svojim odgovornostima. Još nisam video stvarno i iskreno srećnu porodicu u kojoj muž i otac nije preuzeo porodične odgovornosti. Naravno, žena i majka ima svoje odgovornosti, ali muž mora da bude voljan da joj pomogne i pruži podršku u svemu. Jedan od razloga koji ovo čini toliko bitnim je taj što je ženi izuzetno teško da iskaže ljubav svom mužu kad oseća da on nije voljan da je potpuno podrži u svim oblastima porodičnog života, i emocionalno i na drugi način. Naravno, isto se odnosi na muževljeve porodične odgovornosti. On mora da zna da će mu žena pomoći i da je čak spremna da „uskoči“ kad je to potrebno.

Mogli bismo i ovako da kažemo: ženi je teško da se oseća sigurno i prijatno u njegovoj ljubavi ako mora da preuzme odgovornosti jer muž jednostavno neće. Na primer, jedna žena koja je dolazila kod mene na savetovanje žalila se da je nesigurna u muževljevu ljubav i da joj je teško da mu je uzvrat. Pokazalo se da je ona odgovorna za skoro sve aspekte porodičnog života, od čišćenja dvorišta do porodičnog budžeta. Ovakvo porodično uređenje može da bude dobro ako su se oboje složili i ako su srećni zbog toga; ali čak i tada muž mora da preuzme sve te odgovornosti ako zatreba; to znači da mora da bude spreman i voljan da preuzme odgovornosti u slučaju da je žena preopterećena. Muževljeva „spremnost“ da bude potpuno odgovoran pravo je bogatstvo za ženu i za dete.

Žena na divan način može da prihvati ljubav svog muža, i da je proširi, pokazujući je njemu i deci, i tako ispuni dom predivnom atmosferom. Ali, suprug mora prvi da joj pokaže ljubav. Možemo samo da zavidimo muževima koji su otkrili ovu tajnu. Ljubav koju mu žena uzvraća je neprocenjiva, i po mom mišljenju najdragocenija stvar na ovom svetu. Teško je prvi pokazati ljubav, ali pošto je muž iskusio uzvraćenu ženinu ljubav, shvatio je da se ona umnogostručuje i vremenom povećava, pa mu stoga postaje sve lakše da to uradi prvi.

Ako postoje izuzeci, ja ih još nisam video. Muž koji je preuzeo sve odgovornosti za svoju porodicu i inicijativu u pokazivanju ljubavi ženi i deci, dobiće neverovatne nagrade za to: zahvalnu ženu punu ljubavi, spremnu da mu pomaže, koja će uvek biti divna prema njemu; decu koja su sigurna, zadovoljna i sposobna da pruže najbolje od sebe. Nikad nisam video da je brak bio neuspešan ako je imao ove prednosti. Svaki neuspeli brak ih nije imao. Očevi, inicijativa mora da bude vaša.

Pitate se kako da muževi preuzmu inicijativu i odgovornost za širenje ljubavi u porodici kad su uglavnom kognitivni i nespretni s osećanjima, dok su žene snalažljivije s emocijama? Ovo je najčešći problem svih brakova danas, neprepoznat i težak. Teško se rešava, jer mnogi muškarci, kao što je Fred Dejvis, nisu ni svesni problema. Umesto da primeti koliko je važan emocionalni život njegove žene i dece, on ga vidi kao neprijatnost koju treba da izbegne. Rezultat je, naravno, ono što su iskusili Fred i Meri – razočaranje, zbunjenost i ozbiljan prekid komunikacije.

Izgleda da su danas svi svesni koliko je komunikacija važna u porodičnom životu. Uočavate li iz Fredovog i Merinog odnosa kako dolazi do prestanka komunikacije kad „kognitivni“ muž ne može da razgovara na emocionalnom nivou, ili kad „emocionalna“ žena ne može da podeli svoja najdublja osećanja i čežnje? Kakva dilema! Muževi, morate da se suočite s činjenicama. Veliki su izgledi da su naše žene kompetentnije na području ljubavi, brige i prepoznavanja naših i dečijih emocionalnih potreba. A obično sledimo savete stručnjaka, zar ne? Onda je jasno da je nama muškarcima očajnički potrebna ženina pomoć u ovom za nas relativno stranom svetu osećanja.

Osim što mora da prizna ženinu urođenu sposobnost na emocionalnom polju i da joj dopušta da ga vodi, muž mora i da je ohrabri i pruži joj podršku u svakodnevnom stvaranju emocionalne atmosfere u domu. Ako joj smeta, insistirajući na rešavanju problema ne obazirući se na njena osećanja, obeshrabriće je i na kraju će je slomiti. O, koliko sam video žena na savetovanju koje su muževi sprečavali u njihovim naporima da iskažu ljubav njima i deci. Njihov duh je slomljen, a posledica je onesposobljavajuća depresija.

Ali pogledajte brakove u kojima muževi cene duboka osećanja svojih supruga i njihovu potrebu za komunikacijom. Ne samo da je sluša, nego uči od nje. Uči koliko je zadovoljstvo emocionalne razmene dragoceno i duboko ispunjavajuće, bez obzira na to da li su osećanja prijatna ili neprijatna. Ovakav brak će s vremenom da jača. Muž i žena će postati bliskiji i dragoceniji jedno drugome. Ovakav brak je jedan od najlepših životnih poklona.

### DA LI JE LJUBAV SLEPA?

„Vidite, Džon me više ne voli. Samo me kritikuje“, žalila se lepa Ivon. Ona i njen muž su „u krajnjoj nuždi“ došli kod mene na bračno savetovanje. Ivon je nastavila: „Postoji li išta dobro što možeš da kažeš o meni, Džone?“ Na moje veliko iznenađenje, Džon nije mogao da se seti ničega čime bi mogao da pohvali svoju ženu. Ivon je bila privlačna, inteligentna, komunikativna i talentovana, ali Džon je mogao da istakne samo neslaganja. Bili su u braku šest godina. Odakle ta očigledna nelogičnost?

Ako uzmemo u obzir zaprepašćujuće veliki broj razvoda, teško nam je da shvatimo da uglavnom svi brakovi počinju s velikim nadanjima, očekivanjima i predivnim osećanjima između mladenaca. U početku sve izgleda divno, svet je savršen. Brak Džona i Ivon počeo je na isti način. Kakva zapanjujuća promena! Kako je uopšte došlo do toga?

Jedan od razloga je *nezrelost*. Ali šta je to nezrelost? Ima neke veze s godinama, ali ne obavezno. U granicama tog konkretnog problema, nezrelost može da se definiše kao nesposobnost tolerancije

ili nesposobnost izlaženja na kraj s ambivalentnošću na svesnom nivou. Ambivalentnost znači imati suprotna ili konfliktna osećanja prema jednoj istoj osobi.

Ovo objašnjava izreku „ljubav je slepa“. Na početku naše zaljubljenosti i u prvim nedeljama i mesecima našeg braka, svog voljenog ili svoju voljenu doživljavamo kao savršeno biće i ne možemo da podnesemo neprijatno osećanje prema njemu ili njoj. Zbog toga potiskujemo (poričemo ili ignorišemo) sve što može da nam se ne sviđa kod supružnika. Svesni smo samo njegovih ili njenih dobrih osobina. Nesvesni smo stvari kao što su nesavršen stas ili fizički izgled, brbljivost, ćutljivost, sklonost gojenju ili mršavosti, preterana veselost, povučenoš, sumornost, nedostatak dara za sport, muziku, umetnost, šivenje ili kuvanje.

Ovo skrivanje neželjenih osobina naših supružnika od nas samih u početku funkcioniše vrlo dobro. I dok živimo s voljenom osobom iz dana u dan, iz meseca u mesec, otkrivamo nove stvari o njemu ili njoj. Neke su dobre, a neke i ne. Neke čak i odvratne. Ali, dok god potiskujemo neprijatno u podsvest, možemo da vidimo svog dragog ili svoju dragu kao savršenu osobu, i sve će biti u redu.

Postoji, međutim, jedan problem. Ne možemo da potiskujemo zauvek. Jednog dana će doći do zasićenja. Do tada možemo da budemo u braku nekoliko dana ili nekoliko godina. To zavisi od (1) naše sposobnosti da potiskujemo, previdimo i ignorišemo neprijatno; i (2) naše zrelosti, to jest, sposobnosti da se svesno suočimo s pomešanim osećanjima.

Kad dođemo do ove kritične tačke, ne možemo više da potiskujemo negativno. Odjednom se suočavamo s danima, mesecima, godinama neprijatnih osećanja prema supružniku. I opet zbog nezrelosti (nemogućnosti izlaženja na kraj s ambivalentnošću), radimo suprotno. Potiskujemo *dobra* osećanja i ističemo loša. Tada supružnika vidimo na potpuno drugačiji način, u potpuno lošem svetlu, s malo ili nimalo dobrih osobina – kao neverovatno neprijatnu osobu ili skoro nimalo prijatnu.

Sve ovo može brzo da se desi. Pre samo dva meseca Džon je smatrao da je Ivon oličenje savršenstva, a sad jedva može da podnese njeno prisustvo. Ivon je u suštini ostala ista, ali se Džonovo viđenje supruge potpuno izmenilo.

Kako da izađemo na kraj s ovim problemom koji muči naše društvo i slabi snagu našeg nacionalnog bića? Kao i uvek, odgovor je lako dati, ali ga je teško ispuniti. Prvo, *moramo da shvatimo* da niko nije savršen. To je zapanjujuće. Svakog dana čujemo tu izjavu, ali ne verujemo u nju. Igrajući igru potiskivanja, pokazujemo da želimo i očekujemo savršenost od voljenih osoba.

Drugo, moramo stalno da budemo svesni supružnikovih vrlina i mana. Moram da shvatim i ne smem da zaboravim da postoje osobine moje žene za koje sam zahvalan, ali i one koje bih voleo da su drugačije – i po tome je ista kao i sve druge žene. Trebalo mi je dugo vremena da naučim da razmišljam o divnim osobinama svoje supruge, u trenucima kad sam razočaran nekim njenim postupcima.

Treće, moramo da prihvatimo supružnike onakve kakvi jesu, uključujući njihove mane. Mala je verovatnoća da ćemo pronaći nekoga ili nešto bolje ako se razvedemo i opet venčamo, ili ako uđemo u neku ljubavnu vezu, naročito zbog jakog osećaja krivice i drugih problema koje će ovakav postupak doneti. Zapamtite da su vaša žena ili muž potpuno nezamenljivi.

### BEZUSLOVNA LJUBAV

„Ljubav je strpljiva i nežna, nikad ljubomorna i zavidna, nikad hvalisava i ohola, nikad nadmena i sebična ili gruba. Ljubav ne traži svoje. Ne ljuti se i nije uvredljiva. Ne zamera i jedva primećuje kad joj drugi nanesu nepravdu. Nikad se ne raduje nepravdi, ali joj je zato uvek drago kad



pobedi istina. Ako nekog volite, bićete mu odani po svaku cenu. Uvek ćete verovati u njega, uvek očekivati najbolje i uvek ga odlučno braniti“ (slobodan prevod Prve poslanice Korinćanima 13,4-7).

Ova jasna izjava govori nam kakav je temelj svih odnosa ljubavi. Ovu tajnu možemo da nazovemo „bezuslovna ljubav“, i ne zavisi od stvari kao što su uspeh, godine, težina, greške i ostalo. Ova ljubav kaže: „Volim svoju ženu, bez obzira na sve. Uvek ću je voleti bez obzira na to što ona uradi, kako izgleda, ili šta kaže.“ Da, bezuslovna ljubav je idealna, ali je nemoguće potpuno je dostići, i što sam joj bliži, Bog, koji nas toliko voli, učiniće moju ženu savršenijom. I što je on više saobličuje sebi, biće mi sve prijatnija a ja ću biti sve zadovoljniji.

Ovo nas dovodi do kraja diskusije o samom braku. Dotakli smo se samo nekih stvari, ali postoji mnogo dobrih knjiga na ovu temu koje možete nabaviti i proučavati. Sada želimo da pređemo na osnovni zadatak, a to je učenje kako da volimo dete.

Dok istražujemo dečiji svet, moramo imati na umu da je bračni odnos nesumnjivo najvažnija veza u porodici. Njegov uticaj na dete kroz njegov ili njen život je ogroman.

Postoji primer iz mog iskustva koji ovo potvrđuje, a odnosi se na hrišćansku porodicu koju sam upoznao na savetovanju. Petnaestogodišnju devojčicu Pem roditelji su doveli zbog neprimerenog seksualnog ponašanja, koje je rezultiralo trudnoćom. Ona je bila lepa devojčica s predivnom karakterom. Bila je višestruko nadarena. Pem je imala čvrst, topao, zdrav odnos s ocem – što se danas retko viđa. Izgledalo je da ima zdrav odnos i s majkom. U početku sam bio zbunjen zbog toga što se Pem uopšte upustila u seksualne odnose s nekim prema kome nije osećala mnogo i za koga nije marila. I nije imala takav temperament da bi na neprikladan način tražila mušku pažnju. Oduvek je bila dete puno poštovanja, poslušno i roditeljima je bilo lako s njom. Pa kako je onda odjednom zatrudnela? Bio sam zbunjen.

Posle toga sam se video s roditeljima, i zajedno i pojedinačno. Pogodili ste! Njeni roditelji su prolazili kroz bračne svađe, koje su uspešno krili od drugih. To neslaganje je dugo trajalo, ali je porodica godinama funkcionisala sasvim stabilno. Pem je oduvek imala blizak odnos s ocem. Majka je vremenom postajala sve ljubomornija na tu vezu. No, i pored ljubomore, majka je pružala podršku Pem.

Onda je devojčica ušla u doba adolescencije. Majčina ljubomora je rasla kad je njen fizički izgled počeo da se menja. Različitim načinima neverbalne komunikacije (o kojoj ćemo pričati kasnije) majka je jasno i glasno prenosila poruku Pem. Poruka je bila da je Pem sada žena koja može sama da brine o svojim emocionalnim potrebama, naročito o privlačenju muške pažnje. Kao i mnoge devojčice tog uzrasta, Pem je pokušavala da zameni očevu ljubav privlačenjem pažnje svojih vršnjaka. Ponašala se u skladu s podsvesnim, neverbalnim instrukcijama svoje majke.

Njena majka je bila svesna nesrećnog bračnog stanja, koje je rezultiralo bednim seksualnim životom s mužem. Takođe je bila svesna bliskosti između Pem i njenog oca. Ono čega *nije* bila svesna je snažna ljubomora koju je osećala prema Pem. I nije bila svesna svoje uloge u takvom seksualnom ponašanju svoje ćerke.

U ovakvim slučajevima nekorisno je, a često i štetno suočavanje osobe (u ovom slučaju majke) s onim što je uradila loše. Iako se u početku činilo da je osnovni problem detetovo ponašanje, to je u stvari bio bračni odnos. Kao njihov terapeut, morao sam da im pomognem da održe bračnu vezu, na osetljiv način, pun podrške, ali ne tražeći krivca ili sudeći o njihovim greškama. Morao sam da ih dovedem do tačke u kojoj će da prime Božiji oproštaj u Isusu Hristu. Posle obnavljanja bračne veze i uklanjanja osećaja krivice, može da se poboljša odnos između majke i ćerke.

Ovaj primer treba da nam pokaže koliko je bračna zajednica važna u životu jednog deteta. Što je veza jača i zdravija, mi kao roditelji nailazićemo na manje problema, a moći ćemo i bolje da primenimo informacije iz ove knjige.

Razmotrimo sad drugi najvažniji odnos u porodici.

### 3. TEMELJ

Prava ljubav je безусловna i treba da bude prisutna u svim odnosima ljubavi (vidi Prvu poslanicu Korinćanima 13,4-7). Temelj za dobar odnos s detetom je безусловna ljubav. Samo uz tu vrstu ljubavi dete može potpuno da se razvija, do svog maksimuma. I samo ovakav temelj безусловne ljubavi može da spreči probleme kao što su ozlojeđenost, osećaj krivice i nevoljenosti, straha ili nesigurnosti.

Možemo biti sigurni da je naše dete dobro vaspitano samo ako je naš primarni odnos s njim odnos безусловne ljubavi. Bez toga ne možemo da razumemo dete, njegovo ponašanje, ili da se nosimo s njegovim nestašlucima.

Bezuslovna ljubav je zvezda vodilja u vaspitavanju deteta. Bez nje tapkamo u mraku, bez ikakvih orijentira koji bi mogli da nam pomognu u podizanju našeg deteta. S njom tačno znamo gde smo mi a gde je dete, kao i šta da uradimo u svim poljima, uključujući i disciplinu. Ona je pravi kamen temeljac na kom ćemo graditi svoju sposobnost za vaspitanje deteta i ispunjavanje njegovih svakodnevnih potreba. Vaspitavanje je bez temelja безусловne ljubavi zbunjujući i frustrirajući teret.

Šta je безусловna ljubav? Bezuslovna ljubav je ljubav kojom volimo dete *bez obzira na sve*. Bez obzira na to kako dete izgleda. Bez obzira na njegove vrline, mogućnosti ili nedostatke. Bez obzira na to šta očekujemo od njega, i što je najteže, bez obzira na to kako se ponaša. To, naravno, ne znači da nam se uvek dopada njegovo ponašanje. Bezuslovna ljubav znači da volimo *dete* čak i kad nam se ne sviđa njegovo ponašanje.

Kao što smo pomenuli kad smo govorili o безусловnoj ljubavi u bračnim odnosima, ona je ideal koji ne možemo uvek i u potpunosti da ostvarimo. Ali što smo mu bliži, postajemo zadovoljniji i sigurniji roditelji, a i naše dete će biti zadovoljnije, bolje i srećnije.

Voleo bih da sam mogao da kažem dok su deca živela s nama: „Volim svoju decu bez obzira na sve, uključujući njihovo ponašanje.“ Kao i većina roditelja, nisam mogao. Ipak, trudio sam se da postignem taj uzvišeni cilj, da ih безусловno volim, a to sam radio tako što sam stalno opominjao sebe:

- (1) Oni su deca.
- (2) Ponašaće se kao deca.
- (3) Dečije ponašanje je uglavnom neprijatno.
- (4) Ako ja kao roditelj uradim svoj posao i volim ih uprkos njihovom ponašanju, oni će sazreti i neće se više detinjasto ponašati.
- (5) Ako ih volim samo kad mi se sviđa njihovo ponašanje (uslovna ljubav), neće osećati da su iskreno voljeni. Zbog toga će postati nesigurni, steći će lošu sliku o sebi i to će im biti *prepreka* da razviju bolju samokontrolu i zrelije ponašanje. Zato je njihovo ponašanje i njihov razvoj *moja* odgovornost isto koliko i njihova.
- (6) Ako ih budem безусловno voleo, imaće bolju i lepšu sliku o sebi. Tada će moći da kontrolišu svoje strepnje i ponašanje dok budu odrastali u zrelu osobu.
- (7) Ako ih budem voleo samo kad ispunjavaju moje zahteve i očekivanja, osećaće se nesposobnim. Misliće da je bespotrebno da se toliko trude, jer nikad nije dovoljno. Mučiće ih nesigurnost, strepnja i nedostatak samopoštovanja. To će biti stalne smetnje u njihovom emocionalnom sazrevanju i opštem razvoju. Zato je njihov celokupni razvoj njihova i moja odgovornost.

Zbog sebe, koji sam se kao roditelj borio tih godina, i zbog mojih sinova i kćeri, molio sam se da ljubav prema deci bude što je moguće više безусловna. Budućnost moje dece zavisi od ovog temelja.

### DETE I NJEGOVA OSEĆANJA

Da li se sećate jednostavnog grafikona iz drugog poglavlja? Šta mislite gde su na njemu deca? Tako je! Potpuno na levoj strani. Deca imaju neverovatnu sposobnost emocionalnog opažanja. Novorođenče je izuzetno osetljivo na majčinska osećanja. Predivan je prizor kada novorođenče prvi put donesu majci, koja ga stvarno želi. Ono se privija uz majčino telo i njegovo zadovoljstvo je očigledno.

Prvi susret novorođenčeta s majkom koja ga ne želi izgleda sasvim drugačije. Ovo novorođenče nije zadovoljno i često slabo sisa, zlovoljno je i vidno nesrećno. Do ovoga dolazi i kad je majka uznemirena ili depresivna, iako se u njenom postupanju prema detetu to ne primećuje.

Dakle, važno je da shvatimo da su deca od rođenja izuzetno emocionalno osetljiva. Dok je njihov fond znanja mali, način komunikacije sa svetom je uglavnom na nivou osećanja. Ovo je vrlo bitno. Shvatate li? Beba stiže prve utiske o svetu u svojim osećanjima. To je divno, a ipak zastrašujuće ako razmislimo koliko je to važno. Emocionalno stanje novorođenčeta određuje kako će ono da vidi ili oseti svoj svet – roditelje, dom i sebe.

Ovo predstavlja temelj za skoro sve ostalo. Na primer, ako beba vidi svoj svet kao svet odbijanja, nebrige, svet bez ljubavi, neprijateljski raspoložen svet, onda će teskoba – koju ja smatram najvećim neprijateljem deteta koje odrasta – da šteti njegovom govoru, ponašanju, sposobnosti da razvije odnos s drugima i da uči. Činjenica je da dete nije samo emocionalno preosetljivo već i ranjivo.

Skoro sve studije pokazuju da svako dete želi da zna da li ga roditelji vole. Ovo pitanje dete postavlja uglavnom ponašanjem, a retko rečima. Odgovor na ovo pitanje je apsolutno najvažnija stvar u životu svakog deteta.

„Voliš li me?“ Ako dete безусловно volimo, ono će osetiti da je odgovor na pitanje potvrđan. Ako ga pak volimo uslovno, ono je nesigurno, i opet, sklono teskobi. Odgovor koji dajemo detetu na ovo najvažnije pitanje: „Voliš li me?“ prilično dobro određuje njegov osnovni stav u životu. On je presudan.

Pošto nam dete ovo pitanje postavlja svojim ponašanjem, mi mu uglavnom odgovaramo svojim postupcima. Svojim ponašanjem dete nam govori šta mu *je potrebno*, više ljubavi, više discipline, više prihvatanja ili više razumevanja. (Kasnije ćemo ući u detalje, a sada ćemo se usredsrediti na nezamenljivi temelj безусловne ljubavi.)

Svojim ponašanjem mi zadovoljavamo potrebe deteta, ali samo ako je naš odnos zasnovan na безусловnoj ljubavi. Zapamtite izraz „svojim ponašanjem“. U srcu možemo da osećamo neizmernu ljubav prema detetu. Ali to nije dovoljno. Mi svojim ponašanjem pokazujemo detetu ljubav koju osećamo prema njemu. Ljubav ispoljavamo ponašanjem, i to onim što *kažemo*, ili onim što *uradimo*. Mnogo je važnije ono što *uradimo*. Na dete mnogo više utiču naša dela nego naše reči. Više o ovome govorićemo kasnije.

Od presudne je važnosti da roditelji shvate da svako dete ima *emocionalno spremište*<sup>1</sup>. To spremište je naravno figurativno, ali i vrlo stvarno. Svako dete ima izvesne emocionalne potrebe, i to da li su one ispunjene (ljubavlju, razumevanjem, disciplinom itd.) utiče na mnoge druge stvari. Pre svega, utiče na to kako će dete da se oseća: da li će biti zadovoljno, ljuto, depresivno ili radosno.

<sup>1</sup> U literaturi se još koriste izrazi: *spremnik, skladište, rezervoar... i slični*

Dalje, utiče na ponašanje: da li će biti poslušno, neposlušno, cmizdravo, živahno, nestašno ili povučeno. Naravno, što je emocionalno spremište punije, osećanja su pozitivnija, a ponašanje bolje.

Evo jedne od najvažnijih tvrdnji u ovoj knjizi: *Samo ako je emocionalno spremište puno, od deteta možemo da očekujemo da se dobro oseća i dobro ponaša.* A ko je odgovoran za punjenje tog spremišta? Pogađate da je odgovornost na roditeljima. Ponašanje deteta ukazuje na stanje spremišta. Kasnije ćemo govoriti o punjenju tog spremišta, a sada moramo shvatiti da ono mora uvek da bude puno, i da samo mi, roditelji, možemo to da ostvarimo. Samo ako je spremište uvek puno, dete će stvarno biti srećno, dostići će svoj maksimum i adekvatno će da reaguje na disciplinu. „Bože, pomoz mi da zadovoljim potrebe mog deteta kao što ti zadovoljavaš moje.“ U Poslanici Filipljanima 4,19 piše da će Bog to učiniti: „A Bog moj ispuniće svaku vašu potrebu.“

### DECA ODRAŽAVAJU LJUBAV

Decu možemo zamisliti kao ogledala. Kao što mesec reflektuje sunce, tako i deca reflektuju ljubav, ali je ne iniciraju. Ako im pružimo ljubav, oni je uzvraćaju. Ako im ne pružimo ništa, oni nemaju šta da uzvrate. Bezuslovna ljubav se odražava bezuslovno, a uslovna uslovno.

Ljubav između Toma i njegovih roditelja (prvo poglavlje) primer je uslovnog odnosa. Kako je Tom odrastao, čeznuo je za toplim, bliskim odnosom s roditeljima. Nažalost, roditelji su osećali da treba stalno da ga opominju da bude bolji, suzdržavajući se od pohvale, topline i pokazivanja ljubavi, osim za stvarno dobro ponašanje, kad su se njime zaista ponosili. Inače, bili su strogi i smatrali su da bi ga previše odobravanja i ljubavi razmazilo i oslabilo njegove napore da bude bolji. Kad se Tom isticao, pružali su mu ljubav, a inače su je uskraćivali. Ovo je verovatno bilo delotvorno dok je on bio mlađi; ipak, kako je rastao, shvatao je da ga roditelji ne vole i ne cene njegova prava, nego da brinu samo za svoj ugled.

Kad je Tom postao tinejdžer, njegova ljubav prema roditeljima jako je ličila na njihovu ljubav prema njemu. Dobro je naučio kako da uslovno voli. Ponašao se onako kako su oni hteli samo kada su oni radili ono što njemu odgovara. I naravno, kad su i Tom i roditelji počeli da igraju istu igru, niko nije mogao da pokaže ljubav onom drugom, jer su i on i oni čekali da onaj drugi uradi nešto prijatno. U takvoj situaciji svi su bili veoma razočarani i zbunjeni. Najzad su depresija, gnev i ozlojeđenost naterali Smitove da potraže pomoć.

Kako biste se vi poneli u toj situaciji? Neki bi posavetovali roditelje da zahtevaju svoja prava: poštovanje, poslušnost i ostalo. Drugi bi kritikovali Tomov stav prema roditeljima i zahtevali da ih više poštuju. Neki bi preporučili oštre kazne za Toma. Razmislite o tome.

Mnoga deca danas ne osećaju da ih roditelji iskreno vole. Ipak, sreo sam malo roditelja koji svoju decu ne vole svim srcem. Ovo nije samo akademsko pitanje o kom treba da se razmišlja i onda kaže: „Šteta.“ Situacija je alarmantna. Desetine religioznih kultova i drugih sumnjivih organizacija zarobljavaju umove hiljada naših dragocenih mladih ljudi. Kako tako bizarna učenja lako mogu ovoj deci da isperu mozgove, da ih okrenu protiv roditelja i drugih osoba od autoriteta i da ih kontrolišu? Pravi razlog je što ovi mladi ljudi nikad nisu osetili pravu ljubav i brigu svojih roditelja. Osećaju da su lišeni nečega, da im roditelji nešto nisu dali. Šta je to? Da, безусловna ljubav. Kad razmislite koliko malo dece oseća da se roditelji za njih brinu i da ih vole, nije čudo koliko daleko ovi kultovi mogu da odu.

Kako je došlo do ovakve užasne situacije? Ne verujem da treba da krivimo samo roditelje. Dok sam razgovarao s roditeljima, bio sam stvarno zadovoljan saznanjem da većina njih ne samo da voli svoju decu nego se iskreno interesuje šta može da bude urađeno da bi se pomoglo *svoj* deci. Uvek iznova otkrivam da je problem što roditelji ne znaju kako da *pokažu* ljubav svojoj deci.

Nisam pesimista. Pošto predajem po celoj zemlji, ohrabren sam saznanjem da roditelji ne samo da slušaju nego i imaju volje da ulože sebe i svoju imovinu za dobrobit dece. Mnogi su promenili svoj odnos s decom, zasnivajući ga na biblijski utemeljenoj bezuslovnoj ljubavi. Shvatili su da će, kad to učine, emocionalna spremišta njihove dece biti po prvi put puna. Vaspitanje ubrzo počinje da ih ispunjava i postaje uzbudljivo i vredno. Tada će ovi divni roditelji znati kada i kako da vode i disciplinuju svoju decu.

### KAKO DA POKAZUJEMO LJUBAV

Razmotrimo sada kako da pokazujemo ljubav detetu. Kao što znate, deca su emocionalna bića koja emocionalno komuniciraju. Deca koriste ponašanje da bi nam pojasnila svoja osećanja, i što su mlađa, sve češće to rade. Lako nam je da saznamo kako se dete oseća i o čemu razmišlja ako ga samo posmatramo. Isto tako, deca imaju izvanrednu sposobnost da prepoznaju osećanja roditelja putem njihovog ponašanja, a tu sposobnost većina izgubi kad odraste.

Kad je moja ćerka imala oko šesnaest godina često mi je postavljala pitanja, kao što je ovo: „Zašto si ljut tata?“ čak i kad nisam bio svestan da se tako osećam. Ali kad sam razmislio o tome, shvatio sam da je potpuno bila u pravu.

Deca su takva. Mogu jako dobro da osećaju kako se osećate po načinu vašeg ponašanja. Pa ako želimo da oni znaju *šta osećamo prema njima*, odnosno da ih volimo, *moramo da se ponašamo kao da ih volimo*. „Dečice, ne volimo rečju ili samo jezikom, nego delom i istinom“ (Prva poslanica Jovanova 3,18).

Kao što vidite, cilj ove knjige je da istraži kako da roditelji svoja osećanja ljubavi pokažu u praksi. Samo tako mogu detetu da pokažu ljubav i da učine da se ono oseća voljenim, potpuno prihvaćenim i poštovanim, kao i da voli i poštuje samo sebe. Tek tada roditelji mogu da pomognu svojoj deci da ona bezuslovno vole druge, naročito buduće supružnike i svoju decu.

Pre nego što počnemo da otkrivamo kako treba voleti dete, moramo da spomenemo jedan preduslov. Morate biti spremni da primenite ono što ćete pročitati. Postoji razlika između nejasnih osećanja topline prema detetu i vaše spremnosti da žrtvujete sve što je potrebno za njegovo dobro. Prilično je beznačajno da nastavite s čitanjem knjige ako niste spremni da ozbiljno razmislite o onome što u njoj piše, shvatite to i primenite u praksi. Inače ćete verovatno da je pročitate površno i da zaključite da su informacije previše jednostavne i nerealne.

Pokazivanje ljubavi detetu može se okvirno podeliti na četiri područja: gledanje u oči, fizički dodir, usredsređena pažnja i disciplina. Svaka oblast je podjednako važna. Mnogi roditelji (i osobe od autoriteta) usmeriće pažnju na jednu ili dve oblasti, dok će druge zanemariti. Područje koje se danas najviše naglašava, toliko da isključuje ostala tri, jeste disciplina. Video sam mnogo hrišćanske dece koja su dobro disciplinovana, ali koja se ne osećaju voljeno. U većini slučajeva roditelji su, nažalost, pomešali disciplinu i kaznu, kao da su to dve iste stvari. To je razumljivo, jer sam često čitao ili čuo da je neka osoba od autoriteta savetovala roditelje da tuku decu ili da ih povuku za uvo, a da im pritom ne kažu da ih vole. Ne pominje se kako da pomognemo detetu da bude zadovoljno sobom, roditeljima ili drugima, niti kako da ga učinimo srećnim.

Svakodnevno viđam posledice ovakvog pristupa vaspitavanju dece. Ta deca se lepo ponašaju dok su mlađa, iako su uglavnom previše tiha, pomalo mrzovoljna i povučena. Nemaju spontanost, radoznalost i dečiju veselost koje imaju deca vaspitavana s ljubavlju. Ova deca obično počinju da se ponašaju problematično uoči i za vreme adolescencije, jer im nedostaje jaka emocionalna veza s roditeljima.

Zbog toga mi roditelji moramo da se usredsredimo na sve oblasti pokazivanja ljubavi detetu. Razmotrimo prvo od tih područja: gledanje u oči.

## 4. KAKO DA POKAŽEMO LJUBAV GLEDANJEM U OČI

Kad prvi put pomislite koliko je važno gledati dete u oči, može da vam se učini prilično nevažnim za odnos s detetom. Ipak, radeći s decom, posmatrajući njihovu komunikaciju s roditeljima i proučavajući dobijene rezultate, došli smo do saznanja da je gledanje u oči vrlo bitno. Ključno je, ne samo za postizanje dobre komunikacije s detetom, nego i za ispunjavanje njegovih emocionalnih potreba. I ne znajući to, mi primenjujemo gledanje u oči kao osnovni način pokazivanja ljubavi, naročito deci. Deca se emocionalno hrane gledanjem u oči s roditeljima (i drugima). Ako roditelj svom detetu pokazuje ljubav pogledom, ono će da upija više ljubavi i njegovo emocionalno spremište će biti punije.

Šta je to kontakt očima? To je gledanje pravo u oči druge osobe. U mnogim situacijama to je vrlo važno. Da li ste nekad pokušali da razgovarate s nekim ko stalno gleda u drugom pravcu i nije u stanju da vas gleda u oči? To je, naravno teško. I to utiče na naša osećanja prema toj osobi. Obično nam se sviđaju ljudi koji s nama mogu da održe prijatan pogled. On je prijatan, naravno, kad je praćen ljubaznim rečima i prijatnim izrazima lica, kao što je smejanje.

Nažalost, roditelji mogu pogledom da pošalju i druge poruke deci, iako toga nisu svesni. Na primer, roditelji mogu da upućuju ljubazne poglede samo pod određenim uslovima, kad se dete ponaša izuzetno dobro i oni se ponose njime. Dete to doživljava kao uslovnu ljubav, i pod ovim uslovima, kao što smo već rekli, ne može da se razvije i odraste na pravi način. Iako dete volimo svim srcem, moramo s njim razmenjivati poglede, inače će dobiti pogrešnu poruku i neće se osećati iskreno (bezuslovno) voljenim.

Roditelji lako razviju strašnu naviku da gledaju dete u oči samo onda kad mu se strogo obraćaju, naročito kad ga grde. Zaključili smo da nas dete pažljivo sluša kad ga gledamo u oči, ali mi to uglavnom radimo kad mu dajemo savete, prekorevamo ga ili kritikujemo. To je *katastrofalna* greška, premda gledanje u oči samo pri negativnom odnosu funkcioniše dobro kad je dete još sasvim malo.

Zapamtite da je gledanje u oči jedan od glavnih izvora pomoću kog se dete emocionalno hrani. Kad roditelj koristi ovo snažno sredstvo kontrole na pretežno negativan način, dete isto tako doživljava roditelja na pretežno negativan način. Iako izgleda da to daje dobre rezultate kad je dete malo, ono je poslušno i pokorno jer se plaši. Kako odrasta, tako strah prerasta u gnev, ogorčenost i depresiju. Pročitajte još jednom Tomove reči: one nam upravo to i govore.

Samo da su njegovi roditelji to znali! Voleli su Toma svim srcem, ali nisu bili svesni da ga retko gledaju u oči, i to samo onda kad su mu davali određene instrukcije ili kad su ga disciplinovali. Tom je nesumnjivo znao da ga roditelji vole na neki način. Ali s obzirom na to da su gledanje u oči koristili na pogrešan način, Tom je kao tinejdžer bio zbunjen zato što nije znao šta oni stvarno osećaju prema njemu. Sećate li se njegovih reči: „Nikome sem mojim prijateljima nije stvarno stalo do mene“? Kad sam ga upitao: „Nikome?“ on je rekao: „Možda mojim roditeljima. Ne znam.“ Tom je znao da bi trebalo da se oseća voljenim, ali nije.

Još gora navika koju roditelji mogu da steknu jeste izbegavanje gledanja u oči kao vid kažnjavanja deteta. To je okrutno, ali to često radimo svojim supružnicima. (Hajde, priznajte.) Svesno izbegavanje gledanja u oči za dete je bolnije od fizičkog kažnjavanja. Može da bude razorno. Može da preraste u nešto što dete nikad neće moći da zaboravi.



Postoje situacije između roditelja i dece koje mogu imati trajne posledice, događaji koje dete, a ponekad i roditelj, nikad ne zaboravi. To je, recimo, namerno izbegavanje gledanja u oči s detetom kao izraz neodobravanja, što je očit primer uslovne ljubavi. Mudri roditelji će dati sve od sebe da bi to izbegli.

Način na koji detetu pokazujemo ljubav ne bi trebalo da zavisi od toga da li smo njime zadovoljni ili ne. Moramo dosledno i neprekidno da mu je pokazujemo, bez obzira na sve. Za neposlušnost možemo da se pobrinemo na neki drugi način, koji neće uticati na pružanje ljubavi. Govorićemo o disciplini i njenoj primeni bez narušavanja odnosa ljubavi. Treba da shvatimo da roditelji moraju da gledaju decu u oči da bi im neprekidno pokazivali ljubav, a ne samo da bi ih disciplinovali.

### MI SMO UZOR

Svi znamo da deca uče oponašanjem, tj. oponašajući nas. Na taj način uče i veštinu komuniciranja pogledom. Ako im neprekidno upućujemo pozitivne poglede pune ljubavi, i oni će raditi isto. Ako ih gledamo u oči samo da bi im pokazali da smo ljuti, i oni će to isto raditi nama.

Poznajete li dete koje je neprijatno ili čak nesnosno? Ono će vas verovatno pogledati na kratko samo kad vas prvi put bude videlo i kasnije kad budete nešto izuzetno zanimljivo pričali. Uglavnom će izbegavati vaš pogled. To izbegavanje gledanja u oči je uznemirujuće, odbojno i neprijatno. Zatim posmatrajte koliko ga njegovi roditelji gledaju u oči. Postoji li sličnost?

Zamislite očiglednu smetnju koju ovo dete ima i koja će ga pratiti celog života. Zamislite kako će mu biti teško da se prijatelji s nekim ili da stupi u druge intimne odnose. Osećaće da ga vršnjaci ne vole i odbacuju, i to ne samo sad nego verovatno i kasnije, jer su šanse da promeni svoj odnos prema drugima vrlo slabe. Pre svega, ono nije svesno da to radi; i sem toga, taj način ponašanja vrlo se teško menja, *osim ako roditelji ne promene način na koji gledaju dete u oči pre nego što ono odraste*. U tome leži najveća nada tog deteta.

Istraživačka studija sprovedena na pedijatrijskom odeljenju jedne opšte bolnice došla je do frapantnih podataka vezanih za ovu tragediju. Istraživač je sedeo na jednom kraju hodnika i beležio koliko su puta medicinske sestre i volonteri ulazili u dečije sobe. Primećeno je da su neka deca imala mnogo više poseta od druge. Razlog je bio zaprepašujući. Bio je naravno povezan s ozbiljnošću detetove bolesti i količinom potrebne nege. Ali to ne objašnjava velike razlike u posetama pojedinim pacijentima. Verovatno ste pogodili. Simpatičnija deca su češće posećivana. Kad god su medicinske sestre ili volonteri imali slobodnog vremena ili su mogli da biraju u koju sobu da uđu, uvek su odabirali dete koje je s njima lepo komuniciralo.

Zašto im je s nekom decom bilo prijatnije? Postoji više razloga, kao što su živahnost, pričljivost, spontanost, ali najvažniji je gledanje u oči. Ne toliko omiljena deca bi nakratko pogledala posetioca i brzo spustila pogled. Posle toga bi izbegavala gledanje u oči i tako otežavala komunikaciju. Odraslima je naravno bilo neugodno s ovakvom decom. Ne shvatajući svoju ulogu u započinjanju komunikacije, medicinske sestre ili volonteri bi pogrešno shvatali ovu decu, pretpostavljajući da ona hoće da budu sama, ili da im se jednostavno ne sviđaju. Zbog toga su izbegavali ovu decu, a ona su se još više osećala nevoljenom, neželjenom i bezvrednom.

Ovo se dešava u mnogim domovima, pa se tako desilo i u Tomovom. Roditelji su to mogli da izmene toplim, prijatnim gledanjem u oči (bezuslovnom ljubavlju). Da su oni ovo znali (i još neke činjenice o ljubavi prema detetu koje ćemo kasnije pomenuti) ne bi imali takve probleme s Tomom.

## SINDROM ZAOSTAJANJA U RAZVOJU

Došli smo do još nekih važnih zaključaka u istraživačkoj studiji takođe sprovedenoj na pedijatrijskom odeljenju univerzitetske bolnice. Proučavali smo neobičan sindrom zaostajanja u razvoju. Naime, neka deca prestaju da se razvijaju između šestog i dvanaestog meseca. Obično odbijaju hranu, prestaju da rastu, postaju ravnodušna i letargična, i čak mogu da umru, bez nekog očiglednog razloga. Nijedan test ni fizički pregled ne mogu da utvrde poremećaj.

Zašto dete gubi volju za životom? U većini slučajeva decu su odbacili njihovi roditelji, često nesvesno (ni sami to ne znaju). Ne mogu svesno da se izbore s osećanjem odbacivanja deteta, pa ga nesvesno odbacuju svojim ponašanjem. Došli smo do zaključka da su ovi roditelji izbegavali i fizički dodir i gledanje u oči s detetom. Inače su bili dobri roditelji i obezbeđivali im hranu i odeću.

Sindrom zaostajanja u razvoju je zaprepašćujući sindrom, ali neka otkrića nas još više iznenađuju. Da bi zaštitili decu, za vreme nacističkog bombardovanja Londona u Drugom svetskom ratu, preselili su ih na selo i smestili s odraslima. Roditelji su im ostali u Londonu. O deci su se dobro brinuli, u tom smislu da su uvek bila čista i nahranjena. Ipak, emocionalno su bila znatno izgladnela jer nije bilo dovoljno staratelja da im pruže emocionalnu hranu – gledanje u oči i fizički dodir.

Većina ove dece postala je emocionalno poremećena ili hendikepirana. Mnogo bolje bi bilo da su ostala s majkama. Opasnost od emocionalnih povreda bila je mnogo veća od opasnosti od fizičkih povreda.

Opasnosti i zamke koje vrebaju emocionalno slabo dete zastrašujuće su. Roditelji! Učinite decu jačom. Vaše najjače oruđe je *bezuslovna ljubav*.

## GLEDANJE U OČI I UČENJE

Dok sam radio na programu Hedstart (programu za specijalno vaspitanje predškolske dece iz siromašnih porodica), uživao sam pričajući tim divnim učiteljima o važnosti gledanja u oči i fizičkog dodira i njihovom uticaju na detetovu teskobu i sposobnost učenja.

Učitelj će prepoznati dete između tri i četiri godine koje je očigledno uznemireno, plašljivo i nezrelo, po tome što mu je teško da gleda ljude u oči. Te poteškoće može da izazove blaga do umerena emocionalna poremećenost.

Preterano uznemireno dete će se teško približiti starijima (a i svojim vršnjacima). Emocionalno zdravo dete prići će učitelju direktno, bez oklevanja će ga pogledati u oči i pitati ono što mu je na umu – na primer: „Mogu li da dobijem još jedan papir?“ Što je veći emocionalni poremećaj kod deteta, biće mu teže da to uradi.

U prosečnom razredu postoji barem jedno dete (obično dečak) koje je toliko uznemireno i plašljivo da ne može da gleda druge u oči, počinje da razgovara uz veliko oklevanje (i često se reči moraju „izvlačiti“ iz njega), a učitelju prilazi sa strane ili izdaleka. Takvo dete povremeno može da bude u stanju da priđe učitelju samo hodajući skoro unazad. Naravno da ova deca imaju problema s učenjem jer su toliko uznemirena i napeta.

Kad naiđem na takvo nesrećno dete, zamolim učitelja da mu nešto objasni sedeći nasuprot, s druge strane stola. Zatim ga zamolim da ga zagrlji dok priča s njim, povremeno ga gledajući u oči (onoliko koliko dete može da podnese). Nedugo posle toga, zamolim učitelja da nastavi da mu objašnjava, i dalje ga grleći. Učitelj je tada zapanjen, kao i ja, saznanjem da dete mnogo lakše uči kad su njegove emocionalne potrebe ispunjene. Učitelj je, gledanjem u oči i fizičkim dodirrom, umanjio detetov strah i uznemirenost, a pojačao osećaj sigurnosti i poverenja. To omogućava detetu da bolje uči. Jednostavno? Naravno. Zašto to onda ne radimo češće? Verujem da postoji više razloga, počevši

od straha da ćemo postupiti neprofesionalno ili razmaziti dete, do straha da ćemo mu nauditi na neki način. Ako postoji nešto o čemu ne treba da brinemo, onda je to sigurno bojazan da ćemo detetu pružiti previše ljubavi.

### U NOVOJ SREDINI

Srećan sam jer sam kao roditelj naučio koliko je važno gledati decu u oči. To mi je mnogo pomoglo s mojom decom. Nikad neću zaboraviti, na primer, selidbu u novu kuću. U to vreme naši sinovi su imali šest i dve godine i bili su srećna, živahna i normalno nezavisna deca.

Nedelju dana posle selidbe, primetili smo promene na obojici. Postali su cmizdravi, nisu hteli da se odvoje od nas, lako su se ljutili, stalno se tukli, neprekidno su nam bili pod nogama i bili su vrlo razdražljivi. U to vreme, moja supruga Pet i ja smo grozničavo sređivali kuću da bismo sve završili pre nego što ja počnem da radim na novom poslu. Oboma je smetalo i ljutilo nas njihovo ponašanje, ali smo mislili da su takvi zbog selidbe.

Jedne noći, razmišljajući o sinovima, zapitao sam se šta bih ja radio da sam na njihovom mestu. Odgovor na njihovo problematično ponašanje iznenada mi je došao na um. Pet i ja smo danonoćno bili s dečacima i često smo razgovarali s njima, ali bili smo prezauzeti kućnim poslovima i nismo im pružali pažnju koju zaslužuju; nismo ih gledali u oči i retko smo ih dodirivali. Njihovo emocionalno spremište se ispraznilo pa su *svojim ponašanjem* pitali: „Volite li nas?“ Na njihov dečiji, prirodno iracionalan način, pitali su: „Volite li nas i sada kad smo se preselili u drugi grad? Je li između nas još sve isto? Volite li nas?“ Ovo je jako karakteristično za decu u periodu prilagođavanja.

Kad sam shvatio u čemu je problem, ispričao sam to Pet. Mislim da je u početku bila skeptična, ali je bila spremna da proba bilo šta.

Sledećeg dana smo gledali dečake u oči kad god smo mogli, i kad su se oni nama obraćali (aktivno slušanje) i kad smo mi pričali njima. Kad god smo mogli, grlili smo ih i pružali im usredsređenu pažnju. Promena je bila neverovatna. Kad im se emocionalno spremište napunilo, opet su bili srećni, energični, bućni i ubrzo su nam sve manje bili pod nogama, a sve više se međusobno igrali i bili stvarno srećni. Pet i ja smo se složili da je ovo bilo dobro utrošeno vreme. Odlično smo ga nadoknadili kad nam se nisu više motali oko nogu, i što je najvažnije, bili su ponovo srećni.

### NIKAD NIJE PRERANO

Evo jedne ilustracije o značaju gledanja u oči. Novorođenče počinje da se usredsređuje na predmete negde između druge i četvrte nedelje života. Prvo što privuče pažnju novorođenčeta je ljudsko lice, ali naročito se fokusira na oči.

Oko šeste ili osme nedelje detetove oči se pomeraju i izgleda kao da nešto traže. Oči liče na dva radara koji se neprekidno pomeraju i nešto traže. Da li znate šta traže? Mislim da znate: traže drugi par očiju. Već s dva meseca te oči znaju da uhvate pogled drugih očiju. Dete emocionalno reaguje i čak i u tom uzrastu potrebno mu je punjenje emocionalnog spremišta.

Neverovatno, zar ne? Nije čudno što se detetovi odnosi prema svetu i njegova osećanja prema njemu formiraju tako rano. Mnogi istraživači tvrde da su dečija ličnost, način razmišljanja, način govora i druge bitne osobine čvrsto oblikovane već u petoj godini života.

Nikad nije rano da počnemo da dosledno pokazujemo toplinu detetu. Ono jednostavno *mora* da ima ovu безусловnu ljubav da bi se dobro snašlo u današnjem svetu. Mi imamo jednostavan ali prilično moćan metod pomoću kog to možemo da postignemo. Svaki roditelj mora da gleda decu u oči da bi im pokazao безусловnu ljubav.

Iako smo već pomenuli detetovu potrebu za fizičkim dodirom, razmotrimo ovu temu malo detaljnije.

## 5. KAKO DA POKAŽEMO LJUBAV FIZIČKIM DODIROM

Izgleda da je najočigledniji način pokazivanja ljubavi detetu upravo fizički dodir. Međutim, iznenađujuća su istraživanja koja pokazuju da većina roditelja dodiruje svoju decu samo kad je to neophodno, recimo kad im pomažu da se obuku, skinu ili da uđu u automobil. Ipak, nekolicina roditelja primenjuje ovaj prijatan, lak način pružanja безусловne ljubavi koja je deci očajnički potrebna. Malo je roditelja koji će svojom voljom ili „bez razloga“ da iskoriste priliku i dodirnu svoje dete.

Ne mislim samo na grljenje, ljubljenje i tome slično. Govorim o bilo kakvoj vrsti fizičkog dodira, jednostavnom dodirivanju ramena, nežnom udaranju u rebra ili razbarušivanju kose. Kad pažljivo posmatrate roditelje s decom, videćete da većina roditelja pokušava da što manje dodiruje svoju decu. Ti jadni roditelji kao da misle da su njihova deca mehaničke lutke koje hodaju ili predmeti koje treba da nauče da hodaju i da se pristojno ponašaju uz što manje njihove pomoći. Oni i ne znaju kakve fantastične mogućnosti propuštaju. U njihovim je rukama emocionalna sigurnost dece i tajna njihovog roditeljskog uspeha.

Ohrabruju nas roditelji koji su, osim gledanja u oči, otkrili čari fizičkog dodira.

Naučnici su otkrili da dodir igra iznenađujuće važnu ulogu u postizanju fizičkog i mentalnog blagostanja deteta, već od samog rođenja – piše u članku „Osećaji koji nam oblikuju budućnost“ u *Riders Dajdzest-u (Reader's Digest)* iz januara 1992. godine. Autor članka Louel Ponte ističe da su istraživači s Instituta za istraživanje dodira na Medicinskom fakultetu u Majamiju dokazali da su prevremeno rođena deca koja su svakodnevno imala tri petnaestominutna tretmana nežne masaže dobijala četrdeset sedam posto više u težini od dece koja nisu masirana. Prevremeno rođena deca koja su imala masažu takođe su imala i bolji san, bila su živahnija i aktivnija. Posle osam meseci pokazuju bolje mentalne i fizičke sposobnosti.

Dr Majkl Mini, psiholog u centru *Douglas Hospital Research* na univerzitetu Makgil u Montrealu dokazao je da je dodirivanje mladunaca pacova u toku prvih nekoliko nedelja života dovelo do povećanja broja receptora koji kontrolišu lučenje glukokortikoida, snažnih fizioloških hormona, koji izazivaju stres i mnogobrojne poremećaje, kao što su zaostajanje u rastu i oštećenje moždanih ćelija. Za vreme tog istraživanja, piše na kraju članka, dr Mini je dobio svoje prvo dete i odlučio da ga grli više nego što bi to inače radio. „Naši dokazi“, naveli su njegove reči, „upućuju na to da će mojoj kćerki ovo današnje grljenje pomoći... da vodi srećniji, zdraviji život. Moj dodir može da joj oblikuje budućnost.“

U članku se takođe ističe da nežno dodirivanje od strane medicinskih sestara i voljenih osoba može da učini čuda kod pacijenata, oslobađajući ih uznemirenosti i glavobolje prouzrokovane napetošću, a čak može i da uspori ubrzani puls ili da ublaži srčanu aritmiju.

Kad je naš sin Dejvid imao osam godina, igrao je bejzbol u dečijoj ligi. Za vreme utakmice divio sam se jednom ocu koji je otkrio draži fizičkog dodira i gledanja u oči. Njegov sin mu je često pritrčavao i nešto govorio. Bilo je očigledno da postoji jaka veza između njih dvojice. Dok su razgovarali, gledali su se pravo u oči, a između njih je bilo i dosta fizičkog dodira, naročito kad bi neko rekao nešto smešno. Ovaj otac je često stavljao ruku na sinovljevo rame ili ga je grlio, a ponekad ga je s mnogo ljubavi tapšao po kolenu. Povremeno ga je tapšao po leđima i privlačio sebi.

Može se reći da je ovaj otac dodirivao sina kad god je to bilo moguće, prikladno i dok god su se njih dvojica osećali prijatno.

Ponekad je i sestra, tinejdžerka, dolazila da gleda brata kako igra. Sedela je s ocem, ili pored ili odmah ispred njega. Ovaj brižni otac se i prema njoj odnosio na odgovarajući način. Često ju je gledao i dodirivao, ali je nije držao na kolenu i ljubio jer je smatrao da je velika za to (što bi možda radio da je bila mlađa). Često bi joj lagano dodirnuo ruku, rame ili leđa. Povremeno bi je potapšao po kolenu ili je nakratko zagrlio i lagano povukao ka sebi, posebno kad se dešavalo nešto smešno.

## DVA DRAGOCENA DARA

U svakodnevno ophođenje prema deci treba da uklopimo fizički dodir i gledanje u oči. To treba da bude prirodno i prijatno, a ne preterano i izveštačeno. Dete koje odrasta s roditeljima koji ga gledaju u oči i često dodiruju biće zadovoljnije sobom i biće mu prijatnije s drugim ljudima. Lako će komunicirati s drugima, koji će ga zbog toga voleti pa će i ono samo sebe da ceni. Prikladno i često gledanje u oči kao i fizički dodir jesu dva najdragocenija dara koja možemo dati detetu. Gledanje u oči i fizički dodir (zajedno s usredsređenom pažnjom; vidi šesto poglavlje) jesu najefikasniji načini da se ispuni detetovo emocionalno spremište i da mu se pomogne da se što bolje razvija.

Nažalost, Tomovi roditelji nisu otkrili tajnu fizičkog dodira i gledanja u oči. Oni su zloupotrebljavali gledanje u oči. Smatrali su da je fizički dodir poželjan samo kod devojčica, jer „njima treba maženje“. Gospodin i gospođa Smit verovali su da se prema dečacima treba ponašati kao prema odraslim ljudima. Mislili su da će maženje pretvoriti Toma u slabića i feminizirati ga. Ovi jadni roditelji nisu shvatali da je istina upravo suprotna; da su Tomove emocionalne potrebe zadovoljavane gledanjem u oči ili fizičkim dodirom, naročito od strane njegovog oca, on bi sebe lakše identifikovao kao muškarca i bio bi muževniji.

Gospodin i gospođa Smit takođe su mislili da dečakove potrebe za maženjem, naročito za fizičkim dodirom, iščezavaju zajedno s njegovim odrastanjem. Istina je da dečakove potrebe za fizičkim dodirom ne prestaju nikada, samo se menja vrsta fizičkog dodira.

Dok je beba, potrebno mu je držanje na rukama, privijanje uz sebe, maženje, grljenje i ljubljenje – „buci-buci fore“ kako ih je nazvao jedan od mojih sinova kad je bio u osnovnoj školi. Ova vrsta pokazivanja ljubavi putem dodira od suštinske je važnosti od dečakovog rođenja pa sve do sedme ili osme godine. Stvarno mislim da je od suštinske važnosti! Istraživanja pokazuju da ženska deca mlađa od dvanaest meseci dobijaju pet puta više ljubavi putem dodira nego muške bebe. Ubeđen sam da zbog toga mlađi dečaci (od tri godine do adolescencije) imaju mnogo više problema nego devojčice. Pet do šest puta više dečaka nego devojčica posećuje psihijatrijske klinike širom zemlje. Ovaj odnos se bitno menja u adolescenciji.

Očigledno je, dakle, koliko je važno za dečaka da dobije isto toliko ljubavi kao i devojčica, možda čak i više, u tim ranim godinama. Kako dečak raste, tako se smanjuju potrebe za pokazivanjem fizičke ljubavi, kao što su grljenje i ljubljenje, ali potrebe za fizičkim dodirom i dalje ostaju. Umesto „buci-buci fora“ on tada želi fizički dodir primeren dečacima, kao što su rvanje, guranje, lupanje po leđima, nestašno udaranje ili boks, i „baci kosku“ (udaranje dlanom o dlan u znak pobeđe). Ovi načini fizičkog dodira su istinski i iskreni kao i grljenje i ljubljenje. Ne zaboravimo da dete *nikada* ne preraste potrebu za *obema vrstama* dodira.

Kako su moji dečaci odrastali (sad su već odrasli), sve manje su hteli da ih držimo, grlimo ili ljubimo. Ipak, bilo je trenutaka kad im je to bilo potrebno i kad su to želeli. Tad sam morao da ih pažljivo posmatram i da iskoristim svaku priliku da to i uradim. Ovo se obično dešavalo kad su bili

povređeni (fizički ili emocionalno), kad su bili vrlo umorni, bolesni, kad su išli na spavanje, ili u posebnim prilikama, kad bi se dogodilo nešto tužno.

Sećate li se posebnih trenutaka koje smo pomenuli u četvrtom poglavlju? Ti trenuci imaju veliki značaj za dete, i to toliko veliki da ih ono *nikad* ne zaboravi. To su posebne prilike da našoj deci pokažemo ljubav fizičkim dodirom (grljenjem, ljubljenjem), *naročito kad porastu*. Dete će ih se prisećati kad bude u najtežim adolescentnim mukama, kad kao tinejdžer bude rastrgan između buntovništva i ljubavi prema roditeljima. Što lepše uspomene dete ima, snažnije će se odupreti nemirima adolescencije.

Tih dragocenih prilika je malo. Dete brzo prelazi iz jedne faze u drugu, i pre nego što postanemo svesni toga, šanse da mu pružimo ono što mu treba dođu i prođu. Sumorna pomisao, zar ne?

Istaći ćemo još nešto u vezi s pokazivanjem ljubavi dečacima. Lakše je to uraditi dok su još mali, naročito kad imaju između dvanaest i osamnaest meseci. Ipak, kako odrastaju, to nam postaje teže. Zašto? Jedan od razloga, kao što smo već rekli, jeste pogrešna pretpostavka da je pokazivanje ljubavi putem dodira samo za devojčice. Razlog je i to što većina dečaka postane manje privlačna kad poraste. Na primer, većini ljudi će sedmogodišnji ili osmogodišnji dečak biti neprivlačan ili će ih nervirati. Da bismo zadovoljili dečakove emocionalne potrebe, mi kao roditelji moramo u sebi da prepoznamo ova neprijatna osećanja i da im se odupremo, i da radimo ono što kao majke i očevi moramo da radimo.

Sada ćemo razmotriti potrebe devojčica povezane s fizičkim dodirom. One uglavnom ne reaguju tako otvoreno na emocionalno lišavanje kao dečaci u prvih sedam ili osam godina. Drugim rečima, one ne pokazuju toliko svoju potrebu za ljubavlju. Video sam mnogo, mnogo ovakvih emocionalnih poremećaja kod dece, i uglavnom je lako prepoznati dečake koji pate – njihov bol je očigledan. Izgleda da su devojčice sposobnije da s tim izađu na kraj i da su manje pogođene nedostatkom emocionalne ljubavi *pre* adolescencije. Neka vas ovo ne zavara. Iako ne pokazuju svoju patnju dok su mlađe, one mnogo pate kad nemaju odgovarajuću emocionalnu brigu. To postaje očigledno kad odrastu, naročito u periodu adolescencije.

Jedan od razloga za to povezan je s fizičkim dodirom. Ne zaboravite da fizički dodir, a naročito prisnost (držanje, grljenje, ljubljenje itd.) ima veoma važnu ulogu u životu dečaka dok je mlađi. Što je dečak mlađi, to mu je takav dodir važniji. Kod devojčica se važnost fizičkog dodira (naročito prisnosti) povećava s njenim odrastanjem i dostiže vrhunac negde oko jedanaeste godine. Ništa me tako ne pogađa kao kad vidim jedanaestogodišnju devojčicu koja ne dobija dovoljno emocionalne brige. Kakav kritičan uzrast!

### PROMENA ŠERONINE LIČNOSTI

„Ne mogu da verujem! Šeron je sigurno doktor Džekil i mister Hajd“, rekla je gospođa Francisko za svoju ćerku kad me je posetila prvi put. „Uvek je bila tiha, stidljiva devojka koja se nikad nije ponašala nepristojno. Sada moram da je teram da nešto uradi, naročito u poslednjih nekoliko meseci. Jedno vreme nisam mogla da je nateram da radi bilo šta. Činilo se kao da joj je život dosadio. Izgubila je interesovanje za sve, a posebno za školu. Činilo se kao da je izgubila svu energiju. Odvela sam je kod njenog pedijatra, ali on nije mogao ništa da ustanovi. Zatim sam razgovarala sa školskim savetnikom i njenim nastavnicima. I oni su bili zabrinuti zbog njenog ponašanja i nedostatka volje. Neki prijatelji su mi rekli da ne brinem i da je to samo faza koju će ona prerasti. Nadala sam se da su u pravu, ali sam i sumnjala. Zatim me jednog dana pozvala prijateljica

koja je imala ćerku Šeroninih godina. Rekla mi je da je od nje saznala da se Šeron drogira. To mi nije ličilo na Šeron, ali sam ipak pretražila njenu sobu i našla malo marihuane.“

„Tada je prvi put u životu užasno reagovala. Vrištala je i vikala na mene, govoreći da nemam pravo na taj način da ugrožavam njenu privatnost. Zaprepastila me je njena drskost.“

„Izgleda da je to bio samo početak promene njene ličnosti. Od tada je stalno ljuta i puna mržnje. Želi da izlazi samo s najgorim društvom iz škole, a mene plaši i sama pomisao na to šta oni možda rade.“

„Jedino do čega joj je stalo je da bude van kuće, sa svojim problematičnim prijateljima. Šta će biti s njom, dr Kembel? Ne možemo da je kontrolišemo.“

„Ponaša li se Šeron na isti način prema ocu?“ upitao sam.

„Iz nekog razloga je bolja s njim, ali čak i njemu postaje sve teže da razgovara s njom. On ionako nije često kod kuće da bi mogao da pomogne. Mnogo radi. Uglavnom je odsutan. Čak i kad je tu ne posvećuje nam mnogo vremena. Deca ga obožavaju i vole da su s njim. Ali on uvek pronalazi nešto što nisu uradili dobro i odmah se okomi na njih zbog toga. Zaista mu je stalo do dece. Znam da jeste. Ali on je takav.“

Tužna priča. Ali česta. Normalna, nadarena devojka koja je skoro trinaest godina bila otvorena, poslušna, koju je bilo lako voleti. Kao i kod svakog drugog deteta, njena osnovna briga je bila: „Da li me volite?“ Skoro trinaest godina njeni roditelji su imali priliku da joj odgovaraju na to pitanje i da dokazuju svoju ljubav. Pošto je bila tipična devojčica, njena potreba za ljubavlju se s godinama povećavala, i dostigla je vrhunac oko jedanaeste godine – u tom kritičnom periodu za devojčice, kad im je očajnički potrebno mnogo gledanja u oči, usredsređene pažnje i naročito mnogo fizičkog dodira, posebno od strane njihovih očeva.

### PRIPREMA ZA ADOLESCENCIJU

Zašto je srdačno pokazivanje ljubavi toliko važno za devojčice u godinama neposredno pre adolescencije? Odgovor je: priprema za adolescenciju. Svaka devojčica ulazi u adolescenciju donekle pripremljena za nju. Neke su bolje pripremljene a neke lošije.

Dva najvažnija pokazatelja te pripremljenosti jesu slika o sebi i polni identitet. Razmotrimo polni identitet devojke u razvoju. Pročitati ste da se njene potrebe za ljubavlju povećavaju s njenim odrastanjem. Pre adolescencije, ona intuitivno ili podsvesno zna da će način na koji se bude nosila s tim nemirnim godinama zavisiti od toga da li je zadovoljna sobom. Za nju je značajno da se dobro oseća kao žena. Ako joj je kao „ženi“ prijatno kad ulazi u adolescenciju (obično između trinaeste i petnaeste godine), adolescenciju će proživeti relativno lako, prijatno, s uobičajenim usponima i padovima koje ona nosi. Što je stabilniji i zdraviji njen polni identitet, lakše će moći da se odupre pritisku vršnjaka. Ako kao žena bude nezadovoljna sobom, biće manje stabilna. Biće osetljivija na pritiske vršnjaka (naročito dečaka) i manje sposobna da se drži roditeljskih vrednosti.

Polni identitet je njena potvrda vlastite ženstvenosti, a u tom uzrastu devojčica ga stiće pre svega uz pomoć oca, ako je živ, a naročito ako je često kod kuće. Ako otac nije živ, ili iz nekog drugog razloga nema blizak odnos sa ćerkom, ona će pronaći drugu očinsku figuru koja će ispuniti njene potrebe. Kad otac ima iskren odnos sa ćerkom, on predstavlja pravu osobu koja joj može pomoći da se na ovaj način pripremi za adolescenciju. Kakva odgovornost!

Otac pomaže ćerki da postane zadovoljna sobom tako što joj pokazuje da je on zadovoljan njome. On ovo radi pomoću principa o kojima smo već govorili, a to su: безусловna ljubav, gledanje u oči, fizički dodir, kao i usredsređena pažnja. Devojkama je već od druge godine života potrebno



da ovakve stvari dobijaju od očeva. Ove potrebe, iako važne i u mlađem dobu, postaju sve veće kako se devojčica približava tom čarobnom dobu od trinaest godina.

Problem našeg društva je što očevima postaje sve neprijatnije da ćerkama pružaju ljubav koja im je potrebna dok odrastaju, a naročito u vremenu pre adolescencije (oko desete ili jedanaeste godine). Očevima je u tom periodu vrlo nelagodno i neprijatno da ćerkama pokazuju ljubav, naročito fizičkim dodirom. To je krajnje nepovoljna okolnost. Da, očevi, moramo da prevaziđemo tu nelagodnost i pružimo ćerkama ono što je presudno za ceo njihov život.

### SUDIJA NA SUDU ZA MALOLETNIKE

I meni je, kao i većini očeva, bilo teško da zadovoljim emocionalne potrebe svoje dece u vreme njihovog odrastanja. Naročito mi je bilo teško da zadovoljim potrebu svoje ćerke Keri za fizičkim dodirom i usredsređenom pažnjom u vreme kad je bila tinejdžerka. Često sam dolazio uveče s posla i fizički i emocionalno iscrpljen. Posle iscrpljujućeg rada na poslu, kako sam mogao da nađem energiju i snagu za porodicu, a posebno za moju ćerku, kojoj sam bio i te kako potreban? Bio sam joj potreban kad bi imala nesuglasice s vršnjacima, kad bi se možda neka devojčica neprijateljski ponela prema njoj zbog ljubomore. Ponekad nije mogla da razume razlog za ljubomoru pa je sebe krivila za to. U ovakvim situacijama sam znao šta *treba* da uradim. Otišao bih u njenu sobu i razgovarao s njom o svemu što bi joj tog momenta palo na pamet, gledajući je u oči i dodirujući je, što joj je bilo preko potrebno. Strpljivo sam čekao da podeli sa mnom svoj bol i zbunjenost. Tada bih joj razjasnio ceo problem. Posle nekog vremena njoj bi sinulo da problem nije u njoj i da ne treba da krivi sebe. Mogla je dovoljno jasno da sagleda situaciju da bi izbegla slične greške.

U svakom slučaju, tako sam *želeo* da postupam, ali sam retko pucao od energije i oduševljenja da se tako i ponašam. Obično sam samo *želeo* da večeram, sedim u omiljenoj fotelji, čitam novine i odmaram se.

Evo šta mi je pomoglo da se oduprem toj tromosti. Kad sam bio potreban ćerki (ili jednom od sinova) a moje telo su privlačili fotelja ili krevet, setio bih se jednog prijatelja, dobrog sudije na Sudu za maloletnike. Duboko sam ga cenio i poštovao.

Jedna od najgorih, najtragičnijih stvari koja bi se mogla desiti meni i mojoj porodici je da se jedno od moje dece pojavi na ovom sudu, recimo zbog posedovanja droge. Govorio sam sebi: „Kembele, od šestoro dece jedno završi na Sudu za maloletnike. Ako hoćeš da budeš siguran da to neće biti tvoje dete, bolje ti je da ustaneš i daš im ono što im treba umesto da se brineš za sebe.“ Sama pomisao na pojavljivanje mog deteta pred sudijom pod bilo kakvom optužbom bila je nepodnošljiva. To bi obično upalilo. Ustao bih sa stolice i uradio ono što sam kao otac morao da učinim.

Vratimo se fizičkom dodiru. Jednog dana, za vreme mojih roditeljskih godina, razmišljao sam koliko je bitan fizički dodir i kako ga mnogi roditelji smatraju običnim i previše jednostavnim; pretpostavljamo da ga pružamo deci, a u stvari to retko činimo. Tražio sam dobar primer za ovaj problem kad je moja draga žena naišla na neki članak o religijskim kultovima u kome je bilo reči o Crkvi ujedinjenja (Unification Church), takozvanim „munijevcima“. Mladić koji je dao intervju rekao je da su mu isprali mozak.

Jedna od najmoćnijih tehnika koje su koristili bila je sledeća: u emocionalno nabijenoj atmosferi, okružen nekolicinom munijevaca, mladić je zamoljen da razmisli o detinjstvu i da se priseti bolnih trenutaka. Setio se jedne nezgode koja mu se desila kad je imao tri godine. Bio je usamljen i tužan, i pokušao je da od majke dobije utehu i fizički dodir. U tom trenutku ona nije

imala vremena za njega i on se osećao odbačenim. Kad je to ispričao, munijevci su ga dugo grlili (fizički dodir) i govorili da ga oni vole (što je naravno značilo da ga majka ne voli).

Zastrašujuće, zar ne? Činjenica da danas u našoj zemlji postoji veliki broj ovakvih religioznih kultova koji pokušavaju da zarobe umove naše dece, dovoljno je zabrinjavajuća. Ali, što je najgore, oni to stvarno i mogu da urade, pošto roditelji ne ispunjavaju osnovne emocionalne potrebe svoje dece pokazivanjem bezuslovne ljubavi.

Ipak, većina roditelja voli svoju decu. Osnovni problem je što mi nismo svesni da treba da im pokažemo ljubav *pre svega ostalog*: pre podučavanja, pre savetovanja, pre primera, pre discipline. Bezuslovna ljubav mora da bude osnova odnosa s detetom ili će sve ostalo biti nepredvidivo, naročito njihovi stavovi i ponašanje.

Ali ne treba da budemo pesimisti. Ohrabrujuća stvar je da mi znamo u čemu je problem i kako da se izborimo s njim. Postoje razumna rešenja. Ubeđen sam da mnogi roditelji, budući da vole svoju decu, mogu da *nauče* da pokazuju ljubav. Teško pitanje je kako da to prenesemo svim roditeljima (ili bar većini njih)? O ovome moraju da razmišljaju svi roditelji na koje se to odnosi. Odgovor će zahtevati trud i delovanje mnogih.

Osim o gledanju u oči i fizičkom dodiru, roditelji moraju da nauče i nešto o *usredsređenoj pažnji*.

## 6. KAKO DA POKAŽEMO LJUBAV PUTEM USREDSREĐENE PAŽNJE

Gledanje u oči i fizički dodir retko zahtevaju pravo požrtvovanje roditelja. Usredsređena pažnja zahteva vreme, a ponekad zaista mnogo vremena. To može da znači da roditelji moraju da odustanu od nekih stvari koje bi radije radili. Roditelji koji vole svoje dete videće kad mu je očajnički potrebna usredsređena pažnja, a to će možda biti baš tada kad oni budu bili najmanje spremni da mu je pruže.

Šta je usredsređena pažnja? To je potpuna, nepodeljena pažnja koja se poklanja detetu tako da ono bez sumnje oseća da je iskreno voljeno. Da je dragoceno i vredno roditeljske nepomućene pažnje, beskompromisnog divljenja i poštovanja. Kratko rečeno, usredsređena pažnja pomaže detetu da oseća da je ono svojim roditeljima najvažnija osoba na svetu.

Neko će pomisliti da je to previše, ali pogledajte u Sveto pismo i videćete koliko su deca visoko cenjena. I Isus im je dao prednost: „I donošahu mu dečicu da ih dotakne... i reče im: pustite decu da dolaze k meni..., jer takvima pripada carstvo Božije... I zagrlivši ih blagoslovi ih, stavljajući ruke na njih“ (Jevanđelje po Marku 10,13-16).

Njihova vrednost je istaknuta i u Starom zavetu: „Evo nasledstva od Gospoda: deca, porod je dar od njega“ (Psalam 127,3) i (kad je Jakov odgovorio na Isavovo pitanje: „Ko su ti ono?“): „Deca, koju Bog milostivo darova služi tvojemu“ (Prva knjiga Mojsijeva 33,5).

Dete mora da oseća da je jedinstveno. Mali broj dece se tako oseća, ali kakve li razlike kad malo dete shvati da je posebno! Samo usredsređena pažnja može u njemu da stvori takvu sliku o sebi. Ona je presudna za razvoj detetovog samopoštovanja i mnogo utiče na njegovu sposobnost da voli druge i da s njima razvija odnose.

Govoreći iz svog iskustva, usredsređena pažnja je najzahtevnija potreba deteta, koju mi kao roditelji teško prepoznavamo, a još manje ispunjavamo. Postoji više razloga zbog kojih ne prepoznavamo ovu potrebu. Jedan od glavnih razloga je što mislimo da su druge stvari koje radimo za decu sasvim dovoljne. Na primer, posebni znaci pažnje (sladoled ili slatkiši), pokloni, ili udovoljavanje posebnim zahtevima mogu da zamene usredsređenu pažnju, ali samo na kratko. Ovakva vrsta ljubaznosti je dobra, ali predstavlja ozbiljnu grešku kad se koristi kao zamena za iskrenu usredsređenu pažnju. Bio sam u iskušenju da iskoristim ovaj vid zamene jer mi je bilo lakše da im dam slatkiše i poklone, i da mi to oduzme manje vremena. Ali, uvek bih iznova otkrivao da moja deca ne postižu svoj maksimum, da se ne osećaju najbolje i da se ne ponašaju najprikladnije ako im ne pružim dragocenu usredsređenu pažnju.

### TIRANIJA HITNOSTI

Zašto je tako teško pružiti usredsređenu pažnju? Zato što oduzima *vreme*. Provedena su mnoga istraživanja i napisane mnoge knjige koje dokazuju da je vreme najdragocenije što imamo. Recimo to ovako: čak i da trošimo dvadeset i četiri sata, sedam dana u nedelji, nemoguće je da ispunimo sve svoje obaveze. To je istina. Nemoguće je da se pobrinete za svaku obavezu ili odgovornost koje imate u životu, onako kako biste vi želeli. *Morate* da se suočite s činjenicama. Ako to ne uradite, naivno ćete verovati da će nekako sve doći na svoje mesto, a kad u to poverujete, kontrolisaće vas tiranija hitnosti. Hitne stvari će tada automatski dobiti preimućstvo u vašem životu i kontrolisaće vaše vreme. One, nažalost, uglavnom i nisu stvarno hitne. Evo, recimo sveti telefon. Kažem „sveti“

jer dobija prednost nad svim ostalim stvarima. Kad zazvoni, vi morate da se javite, bez obzira na vreme, mesto ili situaciju. Vaša porodica možda baš uživa u trenucima dok večerate zajedno. Dok su deca bila u našoj kući to je bilo od velikog značaja za mene. Ali, ako bi telefon zazvonio, imao je sveto pravo da se meša u sve, da prekida i čak uništava naše porodično druženje. Ovo samo dokazuje da je tiranija hitnosti još jednom odnela pobeđu nad važnim životnim stvarima.

Znate, u našem kratkom životu jednostavno nema dovoljno vremena da bismo dozvolili da nas kontrolišu hitne stvari a da se istovremeno brinemo za one važne. Ne možemo da imamo i ovce i novce.

Šta onda da radimo? Bojim se da postoji samo jedan odgovor. On nije nimalo jednostavan niti lak. Moramo da odredimo šta nam je najvažnije, da postavimo sebi ciljeve i da isplaniramo vreme da bismo ih ostvarili. *Mi* moramo da kontrolišemo svoje vreme da bismo se brinuli o važnim stvarima.

### ODREDITE ŠTA VAM JE NAJVAŽNIJE

Šta vam je najvažnije u životu? Kako se u to uklapa vaše dete? Da li je ono najvažnije? Drugo po važnosti? Treće? Četvrto? Morate da se odlučite! U suprotnom će se vaše dete naći nisko na lestvici prioriteta i patiće zbog određene mere zanemarivanja.

Niko to ne može da uradi umesto vas. Bračni drug ne može da odredi koje će mesto dete zauzimati na *vašem* spisku prioriteta. Ne može ni vaš sveštenik, savetnik, poslodavac ili prijatelj. Samo vi to možete. Pa onda, dragi roditelji, šta nam je najvažnije? Šta i ko ima prednost u vašem životu? Posao? Crkva? Supružnik? Kuća? Hobi? Deca? Televizija? Društveni život? Karijera?

U skoro svim porodicama koje su pronašle spokoj, zadovoljstvo, sreću i iskrenu zahvalnost svih članova porodice, roditelji imaju slične prioritete. Obično im je najvažnija etika – jaka vera ili moralni zakon. Ovo se u većini slučajeva manifestuje tako što stavljaju Boga na prvo mesto u svojim životima i s njim imaju topao odnos pun ljubavi, utehe i podrške. Taj stabilizujući odnos utiče na sve ostale odnose. Kao što smo već rekli, njihov drugi prioritet je supružnik. Deca su na trećem mestu. Kao što vidite, prava sreća se postiže ako se usredsredimo na porodicu – prvo na duhovnu, a zatim na telesnu. Bog, supružnik, deca. Oni su najvažniji. Drugi prioriteti su naravno važni, ali ova tri su najvažnija.

Razgovarao sam s mnogo ljudi koji su spokoj i zadovoljstvo tražili u stvarima kao što su novac, moć i ugled. Kad su iskusili život i otkrili prave vrednosti, tužno su shvatili da su ulagali na pogrešan račun. Video sam brojne imućne ljude koji su najbolje godine potrošili na sticanje novca. Tragično je što su morali da potraže psihijatrijsku pomoć kad su shvatili da su im životi patetični i bolno prazni, uprkos tome što su bili bogati i slavni. Svi oni su plakali i svoj život smatrali „promašajem“, jer su im deca sišla s pravog puta ili su se razveli i ostali sami. Tek tada su shvatili da je jedino pravo bogatstvo u životu kad imate nekoga ko vas voli i kome je stalo do vas – Boga, supružnika i dete.

Primetio sam da su ljudi koji su neizlečivo bolesni došli do istog zaključka. Kad bi se osvrnuli na svoj život, takođe bi shvatili da je jedino važno da ih neko bezuslovno i iskreno voli i brine za njih. Ako ove osobe imaju voljenu osobu, one su zadovoljne. Ako nemaju, treba ih žaliti.

Razgovarao sam jednom sa sveštenikovom suprugom, prelepom ženom koja je bolovala od neizlečivog karcinoma. Delovala je toliko zdravo da je zračila. Dok smo razgovarali, objasnila mi je da se njen pogled na život promenio otkad je saznala da je bolesna. Znajući da će uskoro da umre, promenila je svoje prioritete. Prvi put u životu shvatila je da *nijedan* roditelj u celom svom životu nema dovoljno vremena da zadovolji potrebe supružnika i dece, ako ne odbaci manje važne stvari. Sveštenikova žena je na prvo mesto stavila muža i decu i to je unelo očiglednu promenu u njihove

živote. To naravno ne znači da treba da zanemarujemo druge oblasti života, ali moramo da kontrolišemo vreme koje trošimo na njih i njihov uticaj na nas.

### PROLAZNI TRENUCI

Evo jednog primera koji dramatično ističe važnost usredsređene pažnje. Čitao sam o ocu koji je jednog dana sedeo u svojoj dnevnoj sobi. Bio mu je pedeseti rođendan, a desilo se da je tog dana bio razdražljiv. Njegov jedanaestogodišnji sin Rik iznenada je uleteo u sobu, skočio mu u krilo i počeo da ga ljubi po obrazima. Ljubio ga je sve dok ga otac nije strogo upitao: „Šta to radiš?“ Dečak je odgovorio: „Dajem ti pedeset poljubaca za pedeseti rođendan.“ Oca bi inače dirnuo taj čin ljubavi i privrženosti, ali pošto je bio depresivan i razdražljiv, odgurnuo je dečaka i rekao: „Drugi put.“ Dečak je bio skrhan. Istrčao je iz kuće, seo na bicikl i odvezao se. Nekoliko trenutaka kasnije udario ga je automobil i on je poginuo. Možete da zamislite koliko je žalostan, tužan i prepun osećaja krivice bio njegov jadni otac.

Takve priče nam nešto govore. Prvo, život je toliko nepredvidiv i nesiguran da ne možemo znati koliko ćemo još prilika imati da pokažemo nežnost deci, a naročito da im pružimo usredsređenu pažnju. Moramo da iskoristimo sve prilike jer ne znamo koliko će ih još biti. Deca rastu.

Drugo, takvi trenuci nam se ne pružaju svakog dana. Sećate li se onih posebnih trenutaka koji ostavljaju utiske na dete? Trenutak u kom je Rik pokušao da poljubi oca pedeset puta bio je dragocen. Da je otac mogao da ga podeli s Rikom na pozitivan način, Rik bi ga se s ljubavlju sećao celog života, naročito kad bi bio u iskušenju da se pobuni protiv roditeljskih vrednosti, što se događa u buntovničkim danima adolescencije. Međutim, da Rik nije poginuo, nikad ne bi zaboravio bol, patnju i poniženje tog trenutka.

Poslušajmo drugu priču o usredsređenoj pažnji. U dnevniku oca jednog velikog humaniste pronađen je zapis o danu kad je sina poveo na pecanje. Otac se žalio da je taj dan bio potpuni promašaj jer je sin izgledao kao da mu je dosadno; napisao je da je sin bio zamišljen i da je malo pričao. Čak je napisao da ga verovatno više neće voditi na pecanje.

Mnogo godina kasnije neki istoričar je pronašao ovaj dnevnik i znatiželjno ga uporedio s beleškama iz sinovljevog dnevnika koje su se odnosile na isti dan. Sin je oduševljeno pisao o „savršenom danu“ koji je proveo sam s ocem. Opisao je koliko mu je taj dan bio značajan i važan.

### CILJ USREDSREĐENE PAŽNJE

Kako da definišemo usredsređenu pažnju? Kad dete oseća: „Sam sam s mamom (ili tatom); imam ga (je) samo za sebe; za moju mamu (mog tatu) ja sam najvažnija osoba na svetu u ovom trenutku.“ Cilj usredsređene pažnje je da omogući detetu da se ovako oseća.

Usredsređena pažnja nije nešto što je lepo da priuštimo detetu samo ako imamo vremena; to je preka *potreba* svakog deteta. Detetovo viđenje samog sebe i to kako će biti prihvaćeno u svetu zavisi od načina na koji se ova potreba ispunjava. Ako nema dovoljno usredsređene pažnje dete će biti uznemireno jer će osećati da je sve važnije od njega. Zbog toga će biti manje sigurno i teže će da sazri, emocionalno i psihički. Takvo dete možete da prepoznate u vrtiću ili u školi. Ono je manje zrelo od dece čiji su roditelji odvojili vreme i zadovoljili njegovu potrebu za usredsređenom pažnjom. Ovakvo dete je uglavnom povučeno i ima poteškoće s vršnjacima. Manje je snalažljivo i obično slabo reaguje u konfliktnim situacijama. Ono se previše oslanja na učitelja ili druge odrasle s kojima stupa u kontakt.

Neka deca, naročito devojčice koje nemaju očevu usredsređenu pažnju, ostavljaju *na prvi pogled* potpuno drugačiji utisak. One su prilično pričljive, manipulativne, vole da dramatizuju stvari, često

su zavodljive na dečiji način, pa ih u vrtićima obično smatraju otvorenim i zrelim. Međutim, kako ove devojčice odrastaju, njihov model ponašanja se ne menja i postepeno postaje vrlo neprikladan. Kad imaju osam ili devet godina, učitelji i vršnjaci ih obično ne vole. Ali čak i u tom kasnom stadijumu, usredsređena pažnja, naročito očeva, može da ublaži samoporažavajuće ponašanje, da umanjí uznemirenost i oslobodi ih da bi mogle pravilno da sazrevaju.

### KAKO DA PRUŽIMO USREDSREĐENU PAŽNJU

Sad kad smo shvatili koliko je usredsređena pažnja značajna za dete, kako da to ostvarimo? Otkrio sam da je najbolji način pružanja usredsređene pažnje detetu provođenje određenog vremena s njim *nasamo*. Ako mislite da je to teško uraditi, u pravu ste. Odvojiti vreme i provesti ga nasamo s detetom, a da vas pritom ništa ne ometa, po mom mišljenju je najteži način dobrog vaspitavanja deteta. Moglo bi se reći da se po ovome najbolji roditelji razlikuju od drugih; požrtvovani od nepožrtvovanih; brižni roditelji od manje brižnih; roditelji koji imaju prioritete od onih koji ih nemaju. Moramo da shvatimo da za dobro vaspitavanje deteta ipak treba *vremena*. U današnjem hiperaktivnom društvu teško je pronaći vreme, pogotovo zato što su deca postala zavisnici od televizije i kompjutera i što bi radije provodili vreme s njima. To je još jedan razlog zbog kog je usredsređena pažnja toliko važna. Sile izvan porodice utiču na decu više nego ikad ranije. Potreban je ogroman napor da se nađe vremena u pretrpanim dnevnim rasporedima, ali je zato nagrada velika. Divno je kad vidite da vam je dete srećno, sigurno, omiljeno među vršnjacima i odraslima, da uči dobro i ponaša se dolično. Ali, verujte mi dragi roditelji, to ne dolazi samo od sebe. Mi moramo da platimo cenu za to! Moramo da pronađemo vremena i da ga provedemo nasamo sa svakim detetom.

Džon Aleksandar, bivši direktor Hrišćanskog društva Intervarsiti (InterVersity Christian Fellowship), pričao je na nekoj konferenciji pre nekoliko godina koliko mu je bilo teško da pronađe vreme za svako od svoje četvoro dece. Odlučio je da svakog nedeljnog popodneva odvoji po pola sata za svako dete. Dakle, svi moramo da pronađemo odgovarajuće rešenje.

I meni je bilo teško da pronađem vreme dok sam vaspitavao svoju decu. Pokušavao sam da sačuvam što više vremena za njih. Kad je moja ćerka, na primer, ponedeljkom po podne išla u muzičku školu blizu moje kancelarije, planirao sam sastanke tako da bih mogao da je sačekam posle škole. Zatim bismo išli u restoran na večeru. Tada sam mogao da joj poklonim svu svoju pažnju i razgovaram s njom o čemu god je htela, bez straha da će nas neko prekinuti i bez vremenskih ograničenja. Samo tako, nasamo i bez pritiska, roditelji mogu sa svakim detetom da razviju onaj poseban, nezaboravan odnos koji je svakom detetu očajnički potreban da bi se suočilo sa stvarnim životom. To su trenuci kojih se dete seća kad mu je najteže u životu, a naročito za vreme burnih godina adolescentnih konflikata i prirodnog nagona za nezavisnošću.

Trenutke u kojima detetu pružaju usredsređenu pažnju roditelji mogu da iskoriste i za gledanje u oči i fizički dodir. U takvim trenucima oni su još važniji i snažno utiču na detetov život.

Teže je, naravno, pronaći vremena za usredsređenu pažnju ako imate više dece u porodici. Sećam se sedmogodišnje devojčice koja je došla na savetovanje zbog brojnih problema koje je imala u školi i kod kuće – problema s radom u školi, odnosima s vršnjacima, odnosima s braćom i sestrama te zbog nezrelog ponašanja. Pretpostavljate da joj roditelji nisu pružali dovoljno usredsređene pažnje. Imala je devetoro braće i sestara i roditelji nisu mogli da joj pruže onoliko usredsređene pažnje koliko joj je bilo potrebno. Oni, u stvari, i nisu bili svesni da njoj to nedostaje jer su sva druga deca bila dobro prilagođena. Roditelji su bili zemljoradnici pa su u toku dana – dok su muzli krave, hranili životinje i orali – provodili dovoljno vremena sa svakim detetom i tako

sprečavali probleme. S devojčicom su se stvari odvijale tako da nije dobijala dovoljno roditeljske pažnje, što zbog svojih godina, individualnih kućnih poslova, što zbog njenog mesta u redosledu kojim su se deca rađala. Osećala se odbačenom i nevoljenom. Roditelji su je iskreno voleli, ali devojčica to nije osećala, pa i nije bila svesna toga.

### PAŽLJIVO PLANIRANJE SE ISPLATI

Sledeći primer ukazuje na značaj *planiranja* našeg vremena u cilju pružanja usredsređene pažnje *svakom* detetu. To je vrlo teško. U porodici s dva deteta, svaki roditelj može da odvoji vreme za jedno dete. Ali problem postaje mnogo teži u porodici s više od dvoje dece, i naravno u porodici sa samo jednim roditeljem. Međutim, pažljivo planiranje se isplati. Nekog dana, na primer u petak, jedno dete može biti pozvano na žurku, drugo može da ode kod rođaka, pa treće neće imati društvo. Pažljivi roditelji će u ovoj situaciji videti dragocenu priliku da tom detetu pruže usredsređenu pažnju. Naravno, prilikom planiranja moramo uzeti u obzir emocionalne potrebe svakog deteta, inače ćemo imati isti problem kao i malopre pomenuti zemljoradnici. To je naročito teško kad u istoj porodici imamo zahtevno i nezahtevno dete. Moramo da se odupremo tome da najviše „podmazujemo šarke koje najglasnije škripe“. Svako dete ima iste potrebe bez obzira na to da li zahteva da budu ispunjene ili ne. U tom smislu su prilično ranjiva nezahtevna pasivna deca, koja su obično rođena između drugo dvoje dece. Ako su njegova braća ili sestre zahtevni, roditeljima će se vrlo lako desiti da ga uopšte ne primećuju dok se ne pojave problemi.

Iskorišćavanje neočekivanih prilika doneće nam više vremena. Na primer, kad roditelj ostane sam s jednim detetom, dok se drugi igraju napolju. To je predivna prilika da napunimo detetovo emocionalno spremište i sprečimo probleme do kojih može doći ako ono presuši. Vreme za pružanje usredsređene pažnje može biti vrlo kratko: samo par trenutaka može da učini čuda. Svaki trenutak je važan. To je kao ulaganje na račun u banci. Sve dok račun nije u minusu, detetov emocionalni život biće zdrav i imaće manje problema. To je takođe ulaganje u budućnost, naročito u godine adolescencije.

Svako ulaganje je ujedno i uverenje da će detetove tinejdžerske godine biti zdrave, lepe, prijatne i za dete i za roditelja. Ulozi su visoki. Ima li išta gore od svojevoljnog adolescenta? Šta je lepše od uravnoteženog tinejdžera?

Važno je naravno da bude i dugih perioda pružanja usredsređene pažnje. Kako deca rastu, i to vreme treba da bude duže. Nejoj deci treba vremena da se zagreju, da sruše odbrambene zidove koje su podigli tokom razvoja i da mogu slobodno da razgovaraju o najdubljim mislima, pogotovo o onome što ih muči. Kao što vidite, ako je dete naviknuto na trenutke usredsređene pažnje od ranog detinjstva, normalno će ih prihvatati i biće mu lakše da podeli emocionalne probleme s roditeljima. Ako mu takva pažnja nije pružena, kako da nauči da značajno komunicira s roditeljima? Opet su ulozi visoki. Ima li išta gore od uznemirenog deteta koje ne može da podeli s vama svoja osećanja? Ima li išta lepše nego kad vam dete može slobodno prići i razgovarati o svemu?

Sve ovo je teško i zahteva vreme. Mnogi ljudi koje sam sreo ispričali su mi kako su oni to postigli. Sećam se onoga što mi je ispričao hrišćanski pisac Džo Bejli koji je radio u izdavačkoj kući. U svom kalendaru je obeležavao određeno vreme koje je planirao da provede s porodicom, i kad bi ga neko pozvao da pita može li tog dana da održi predavanje, ljubazno je odgovarao da je tog dana već zauzet.

Džo Bejli je pronašao još jedan dobar način da pruži usredsređenu pažnju deci. Imao je posebnu zastavicu za svakog člana porodice. Svaka je dizajnirana tako da odgovara ličnosti deteta koje predstavlja i svako dete ju je dobilo za rođendan. Zatim bi je u posebnim prilikama isticali na

štap ispred kuće, na primer, za predstojeće rođendane, kad se dete vraćalo kući s putovanja, ili kad bi odlazilo na fakultet. To je primer posredno iskazane usredsređene pažnje.

### PRUŽANJE USREDSREĐENE PAŽNJE U PRISUSTVU DRUGIH OSOBA

Pomenuli smo da se usredsređena pažnja pruža kad smo sami s detetom, daleko od drugih članova porodice. Iako je ovo istina, postoje trenuci kad moramo da je pokažemo pred drugima. Recimo kad je dete bolesno, trpi neki emocionalni bol ili je iz nekih drugih razloga nazadovalo. Kad kažem nazadovalo, mislim da slabo kontroliše osećanja i/ili ponašanje.

Evo jednog primera. Jednog dana, duboko zabrinuti roditelji došli su kod mene da potraže savet u vezi s njihovim dvanaestogodišnjim sinom Timom. Dečakov prvi rođak, takođe dvanaestogodišnji dečak, doselio se kod njih. Bio je vrlo zahtevno dete i uskoro je zasenio Tima oduzimajući mu skoro svu roditeljsku pažnju. Tim je osećao da je neodoljivi rođak zauzeo njegovo mesto, pa je postao potišten, povučen; a povremeno i nekomunikativan. Savetovao sam roditelje da obojici pružaju usredsređenu pažnju; to jest da provode vreme nasamo s Timom i nasamo s rođakom. Međutim, rođak je i dalje dominirao u svakoj situaciji u kojoj su obojica bili prisutni. Tada sam ih posavetovao da im pružaju usredsređenu pažnju kad god bi rođak izrazito dominirao. Roditelji su to radili okrećući se direktno prema Timu kad je nešto govorio, gledajući ga u oči, dodirujući ga kad god je to bilo zgodno i odgovarajući na njegove komentare. Kad bi posle toga rođak nešto rekao, isto bi radili i s njim.

Takva vrsta usredsređene pažnje obično deluje ako je dete dobija dovoljno i kad je nasamo s roditeljem. Uzgred budi rečeno, učio sam neke učitelje tim načelima i ona su transformisala njihovo učenje i njihovu percepciju dece.

Usredsređena pažnja zahteva mnogo vremena, teško ju je dosledno primenjivati i često je vrlo naporna ionako iscrpljenim roditeljima. Ali ona predstavlja najmoćniji način na koji možemo da punimo detetovo emocionalno spremište i da ulažemo u njegovu budućnost.



## 7. PRIMERENA I NEPRIMERENA LJUBAV

Razmotrimo sada neslaganje oko *previše pružanja ljubavi*. Neki tvrde da će previše ljubavi razmaziti dete, dok drugi tvrde da se dete ne može previše voleti. Zbunjenost često dovodi do toga da obe strane zauzimaju ekstremne stavove. Ljudi iz prve grupe strogo disciplinuju decu, dok su ovi iz druge preterano popustljivi.

Razmotrimo to pitanje u svetlu shvatanja *primerene ljubavi* koja će pružiti zdravu emocionalnu brigu i podsticati detetov emocionalni razvoj i samopouzdanje. Slika odmah postaje jasnija. Možemo da se držimo principa da detetu treba izobilje primerene ljubavi, ali mu ne treba neprimerena ljubav.

### NEPRIMERENA LJUBAV

Neprimerenu ljubav možemo definisati kao ljubav koja sprečava detetov emocionalni razvoj jer ne zadovoljava njegove emocionalne potrebe, podstiče sve ovisniji odnos prema roditelju i ruši detetovo samopouzdanje.

Četiri najčešća tipa neprimerene ljubavi jesu posesivnost, zavodjenje, projekcija i zamena uloga. Razmotrimo ih pojedinačno.

### POSESIVNOST

Posesivnost je sklonost roditelja da kod dece stvaraju preveliku zavisnost od njih. Pol Turnije, poznati švajcarski psihoterapeut, veoma dobro je objasnio tu pojavu u članku „Značenje posesivnosti“. On kaže da je detetova zavisnost, kad je ono još malo, „očigledna i skoro potpuna“. Ako se zavisnost ne smanjuje kako dete odrasta, to može da predstavlja prepreku za detetov emocionalni razvoj. Većina roditelja pokušava da održi svoju decu u tom stanju zavisnosti. Dr Turnije tvrdi da oni to rade „sugestijom ili emocionalnom ucenom“, ili koriste svoj autoritet i zahtevaju poslušnost. Dete je njihovo. Imaju prava na njega jer im pripada. Ovakvi roditelji su *posesivni*. Skloni su da se prema detetu odnose kao prema vlasništvu, a ne kao prema osobi koja ima pravo da se razvija i postepeno stiče nezavisnost i samopouzdanje.

Roditelji moraju da poštuju dete da bi ono stvarno bilo onakvo kakvo jeste. To naravno ne znači da ne treba da mu postavljaju ograničenja i budu popustljivi. (Svakom detetu je potrebno usmerenje i disciplina.) To znači da treba da ohrabrujemo dete da razmišlja i ponaša se prirodno, da shvati da je ono osoba za sebe i da mora da preuzima sve više odgovornosti.

Ako mi roditelji zanemarimo detetovo pravo da postepeno postaje nezavisno, desiće se jedna od dve stvari. Ono može da postane preterano zavisno, previše pokorno i neće moći da nauči kako da živi u ovom svetu. Može lako postati plen neke autoritativne osobe sa čvrstom voljom ili neke kultne grupe; ili će naš odnos s detetom da se pogoršava kako ono bude raslo. Sve više će pružati otpor našem vođstvu.

Dr Turnije takođe kaže da ih moramo „imati, a ne posedovati“. To je velika biblijska poruka. Čovek nikad ništa zaista ne poseduje. On je samo sluga u dobrima koja mu Bog poverava, jer „Gospodnja je zemlja i sve što je ispunjava“ (Prva poslanica Korinćanima 10,26).

Svaki roditelj je pomalo posesivan. Ali moramo se postarati (1) da prepoznamo posesivnost u sebi; (2) da je razlikujemo od prave brige za detetovu opštu dobrobit, posebno za njegovu potrebu da postane nezavisno; (3) da je uvek budemo svesni koliko možemo i (4) da se odupremo njenom uticaju.

## ZAVOĐENJE

Drugi neprimeren način pokazivanja ljubavi jeste zavođenje. Moram odmah da kažem da je teško pisati o ovoj temi jer *zavođenje* nije lako definisati. Ta reč može imati više značenja, od navođenja na seksualno iskustvo do kvarenja deteta.

Mislim da je za našu temu dovoljno reći da je zavođenje svesno ili nesvesno pobuđivanje senzualnih/polnih osećaja u dodiru s detetom.

O jednom takvom primeru nedavno se raspravljalo na seminaru iz dečije psihijatrije. Sedmogodišnja devojčica je bila na psihijatrijskoj klinici zbog čestog masturbiranja i lošeg učenja. Procena je pokazala da devojčica veći deo vremena provodi fantazirajući (maštajući) da joj je majka umrla i da ona živi sama s ocem. Opaženo je takođe da je otac provodio dosta vremena držeći je, milujući je i mazeći je i to na način koji je, izgleda, pružao senzualno zadovoljstvo i ocu i detetu. Kad su to oprezno rekli ocu, rekao je: „Jao! Primetio sam samo da reaguje kao zrela žena kad se tuširamo zajedno i kad ispiram sapunicu sa nje“. Očigledno je da se u ovoj situaciji otac ponašao zavodnički. Međutim, izgleda da nije u potpunosti shvatao šta radi. Kao i u većini ovakvih slučajeva, došlo je do narušavanja bračnog odnosa. U porodicama koje nemaju zdrav brak, često dolazi do zavođenja. Danas se taj problem pogoršava.

Šta mislite o ovom pismu upućenom En Landers, objavljenom u njenoj rubrici za savetovanje pre nekoliko godina?

*Draga En Landers; ne znam da li imam problem ili ne. Reč je o našoj predivnoj dvanaestogodišnjoj devojčici. I ranije sam viđala devojčice koje obožavaju svoje očeve, ali ovako nešto nisam nikad.*

*Dona sedi pored oca (ili u njegovom krilu) kad god to može. Igraju se prstima i mačkasto se maze kao dvoje šašave dece. Kad se šetaju, ona se pripije uz njega ili se drže oko struka. Je li to normalno?*

*U potpisu,  
Zabrinuta*

Imate li ćerku koja ulazi u adolescenciju? Šta vi mislite o ovome? Je li ovo dobro ili loše? Da li biste vi bili zabrinuti? Šta biste vi uradili?

Evo šta je En Landers odgovorila:

*Draga Z. Meni se čini da tu ima previše dodirivanja. Danas je devojčica od dvanaest godina više žena nego dete. Neko treba da razgovara s Donom, ali bilo bi bolje da to ne budete vi.*

*Možda bi neki upućeni rođak ili odrastao prijatelj mogao da kaže Doni da je neprikladno i nezdravo da se jedna mlada devojka toliko dodiruje s ocem. (Ovakvo ponašanje su sigurno primetili i ostali.)*

*Ako ne poznajete nikoga ko bi joj to mogao reći taktično ali odlučno, zatražite pomoć školskog pedagoga. Verujem da je bolje da se razgovara s Donom nego s vašim mužem. On bi vam to verovatno zamerio i branio bi se.*

Želeo bih da prokomentarišem Enin odgovor. Slažem se s njom da izgleda kao da ovde ima previše fizičkog dodira i da izgleda kao zavodenje. Međutim, ovo je samo majčino viđenje svega, a i velike su šanse da je bračni odnos supružnika loš. Ukratko, ni mi (ni En) ne možemo sa sigurnošću da kažemo da li ovde postoji zavodenje ili ne. Možda je ovaj slučaj sličan onome s kraja drugog poglavlja, u kome je majka bila ljubomorna na dobar odnos između ćerke i oca.

Ako pretpostavimo da ovde zaista postoji zavodenje, da li biste vi dvanaestogodišnjoj devojčici rekli da se njen otac neprilično ponaša prema njoj u pogledu seksualnosti? Danas je prava retkost videti iskreno poštovanje prema roditeljima i ne treba ga još više potkopavati.

Ali najvažnije što bih želeo da kažem o Eninom odgovoru je to da je on primer opšteg mentaliteta koji danas prevladava u pogledu ljubavi prema deci. Izgleda da ona smatra da otac na neprikladan način pokazuje ljubav ćerki i da prema tome ne bi trebalo da je pokazuje uopšte. Već smo videli koliko je fizički dodir važan za devojčicu koja ulazi u adolescenciju. Ovaj otac to nije radio na pravi način. Da li je rešenje da potpuno prestane da dodiruje svoje dete?

Mislim da naše društvo prihvata upravo takvu reakciju. Smatra se da fizički dodir treba svesti na najmanju meru ili ga potpuno izbaciti, samo zato što se neki roditelji ponašaju zavodnički. Analogija bi bila sledeća: danas sam video debelu osobu i zato neću uopšte jesti ili ću jesti najmanje što mogu.

Drugi razlog zbog kog roditelji izbegavaju fizički dodir s decom jeste to što možda stvarno ponekad osećaju seksualnu reakciju. Ovo može da se desi bilo kom roditelju, a naročito očevima starijih ćerki. To je stvarno prava dilema. S jedne strane, dete očajnički želi da se oseća voljeno, a za to je vrlo bitan fizički dodir. S druge strane, roditeljima je neprijatno i plaše se da mogu da urade nešto pogrešno i naškode detetu.

Mislim da će mnogim roditeljima koji vole svoju decu biti od velike pomoći ako shvate da: (1) svakom detetu, bez obzira na dob, potreban je *primeren* fizički dodir; (2) povremena seksualna osećanja ili prolazne seksualne fantazije koje se odnose na dete su normalna pojava; (3) roditelj treba da ignoriše ova neprijatna osećanja i pruži detetu ono što mu je potrebno, uključujući primeren (nezavodljiv) fizički dodir.

Uz svu tu zbrku, zar je neobično što se tako malo dece oseća iskreno, bezuslovno voljenima?

Još nešto čega se roditelji boje kad je reč o fizičkom dodiru je homoseksualnost. Postoji pogrešno verovanje da će previše ljubavi koju majka pokazuje kćerki ili otac sinu dovesti do homoseksualnosti, a upravo je suprotno istina.

Dok sam radio u školama, često mi se dešavalo da su mi dolazili učitelji koje je to zabrinjavalo. Jedna učiteljica me nedavno pitala: „Dr Kembel, toliko volim svoju ćerku da je stalno ljubim, a ponekad i u usta. Da li će ona zbog toga postati lezbijka?“ Posle razgovora u kome sam se uverio da imaju zdrav odnos, rekao sam joj: „Samo tako nastavi.“

## DVA PRIMERA

Navešću dva primera. Drugi primer će pokazati kako primerena ljubav, uključujući fizički dodir, deluje na dete u pogledu njegovog seksualnog identiteta. Ali prvi primer pokazuje šta izaziva *odsustvo* te ljubavi.

Moj dragi prijatelj Rasti je opasna, gruba „muškarčina“ i obučava marinice mornarice Sjedinjenih Američkih Država. On i njegova divna nežna žena imaju četiri dečaka, koji su jedan drugom do uveta. Rasti je odlučio da će njegovi dečaci biti isti kao on, opasne i čvrste muškarčine. Ponašao se prema njima kao prema regrutima, strogo i s puno discipline – bez osećanja, zahtevajući od njih bespogovornu poslušnost.

Važno je šta ćete vi na to reći. Šta mislite kako su se razvijali njegovi sinovi? Mislite li da su krenuli očevim stopama? Mislite li da su postali „muškarčine“?

Kad sam poslednji put video ove dečake, svi su bili prilično feminizirani. Ponašanjem, govorom i izgledom ličili su na devojčice. Iznenađeni ste? Ne bi trebalo da budete. Takve stvari viđam svakog dana. Dečaci čiji su očevi grubo, odbacuju ih i ne pokazuju im ljubav, obično postanu feminizirani.

Evo drugog primera. Pre nekoliko godina imali smo sveštenika koji je bio ogroman čovek, grubih crta lica. Sama njegova pojava privlačila je pažnju, a imao je i dobro srce. Njegov sin je tada imao tri godine, kao i moj sin Dejvid, ali je bio za glavu viši i za desetak kilograma teži, „pljunuti njegov stari“. Sveštenik je duboko i iskreno voleo sina. Pokazivao mu je puno ljubavi, često ga držao, grlio, ljubio i rvao se s njim.

Šta mislite kako se razvio ovaj dečak? Da li je krenuo očevim stopama? Naravno da jeste. Taj je mališa postao isti kao njegov otac. Imao je zdrav polni identitet, bio je siguran, srećan, voljen, muškarac od glave do pete. S takvim ocem će mu sigurno biti dobro u životu.

Ako vas ova dva primera nisu uverila da je obilje *primerene* ljubavi ne samo opravdano već i potrebno svakom detetu (i dečacima i devojčicama) i to od oba roditelja, reći ću vam još nešto. Nikad nisam pročitao niti sam u toku svog radnog iskustva video seksualno dezorijentisanu osobu koja je imala osećajnog, nežnog oca.

I tako, zbog pogrešnih shvatanja koja smo upravo pogledali (a i drugih) malo roditelja može da pruži pravu emocionalnu podršku svojoj deci. Iako imaju dovoljno ljubavi u srcima, nedovoljno je pokazuju. Siguran sam da će roditelji, kad jednom shvate detetove potrebe, moći da im pruže obilje *primerene* ljubavi koju svako dete mora da ima.

## PROJEKCIJA

Treći najčešći tip neprimerene ljubavi jeste projekcija. *Projekcija* podrazumeva odnos u kom roditelj živi svoje snove preko detetovog života. Jedan od najopasnijih oblika projekcije je kad majka proživljava romantične fantazije ili čežnje preko svoje ćerke. Majka to čini tako što ćerku usmerava u odnose i situacije u kojima bi ona želela da bude. Pokazatelj te pojave je majčinsko opsesivno interesovanje za intimne detalje vezane za ćerkine izlaske, i njena uzbuđenost kad joj ih ćerka ispriča. Štetnost ovakvog procesa je očigledna. Dete se može naći u situaciji za koju nije zrelo i nema iskustva da se nosi sa njom. Moguća posledica je neželjena trudnoća. Često dolazi i do srozavanja ugleda te devojčice. To zauvek može da uništi njeno samopouzdanje i sliku o sebi.

Do ovakve projekcije može doći između očeva i sinova, i to sa sličnim posledicama. Otac koji putem sinovljevih osvajanja proživljava vlastite seksualne podvige ne nanosi štetu samo sinu nego i drugima koji su umešani u njegov život. Na taj način snažno utiče na dečaka, koji zbog toga žene posmatra samo kao seksualne objekte. Njemu će biti teško da se odnosi prema ženi kao prema osobi s osećanjima, a naročito kao prema sebi ravnoj.

Postoji mnogo oblika projekcije. Ova koju smo upravo opisali je najštetnija.

Možemo da navedemo još jedan primer – otac koji koristi sina da bi zadovoljio svoje sportske ambicije. Ako želite ovo da vidite u stvarnosti, možete da odete na juniorsku fudbalsku utakmicu. Roditelj usmeren na projekciju emocionalno učestvuje u igri i to tako kao da on igra. Možete da primetite da postaje strašno ljut na sudiju kad dosudi prekršaj protiv ekipe njegovog sina. Što je najgore, prekorevaće i ponižavaće sina kad napravi grešku.

Na šta vas to podseća? Stari problem s uslovnom ljubavlju. Što je više projekcije u našem odnosu prema deci, naša ljubav više zavisi od toga koliko dobro će se oni ponašati i ispunjavati naša očekivanja.

Ali budimo iskreni. Svi se mi donekle tako ponašamo, zar ne? Kad je naš sin Dejvid igrao fudbal u juniorskoj ligi, ja sam za njega mislio da je prilično dobar igrač. Dok sam sedeo i gledao ga, iz nepoznatog razloga, počela su da mi naviru sećanja iz mojih profesionalnih fudbalskih dana. Setio sam se kako sam očajnički želeo da uđem u seniorsku ligu. Bol i razočaranje zbog neuspeha obnovili su se dok sam gledao Dejvida kako dobro igra. Pitao sam se zašto. Bila bi velika greška da sam putem projekcije pokušao da ispunim svoj izgubljeni san.

Projekcija postaje štetna kad modifikuje našu ljubav tako da je pružamo samo kad smo zadovoljni detetovim ponašanjem, a to je zapravo uslovna ljubav. Mi roditelji ne smemo dozvoliti da naše nade, čežnje i snovi određuju vrstu ljubavi koju dete dobija.

Projekcija se može smatrati vrstom posesivnosti ako decu posmatramo kao vlasništvo posredstvom kog želimo da ispunimo vlastite snove. Kako da dete odrasta, nezavisno razmišlja i ima samopouzdanje u takvoj situaciji?

Naša ljubav prema detetu mora biti bezuslovna. Moramo da ga volimo tako da ono može da ispuni plan koji mu je Bog namenio, a ne naše planove.

### ZAMENA ULOGA

Pre nekoliko godina opisana je zamena uloga u delu *Liga za dobrobit dece* koje su napisali M. A. Moris i R. V. Guld. Ovu pojavu su definisali kao „zamenu zavisne uloge, prema kojoj roditelji postaju bebe i deca za koje se treba brinuti“.

Brent Stil i Karl Polok ovu zamenu uloga opisali su u knjizi *Zlostavljano dete* (Čikago, Izdavačka kuća Univerziteta u Čikagu, 1974, str. 95). Oni kažu: „Ovi roditelji mnogo očekuju i zahtevaju od dece. Ne samo da su njihova očekivanja u vezi s dečijim ponašanjem prevelika, već su i preuranjena i daleko iznad detetove sposobnosti da razume šta treba da uradi i kako da reaguje na pravi način. (Takvi) roditelji se prema deci ponašaju kao da su starija nego što zaista jesu. Posmatrajući ovo uzajamno dejstvo stičemo utisak da se roditelji osećaju nesigurno i ne znaju da li su voljeni, pa u detetu pronalaze utehu i uverenje da su voljeni. Ne preterujemo kad kažemo da se takav roditelj oseća kao uplašeno, nevoljeno dete koje vlastito dete smatra odraslim i sposobnim da mu pruži utehu i ljubav... Prepoznatljiva su dva osnovna elementa kod takvog roditelja: prevelika očekivanja i zahtevi, i neobaziranje na detetove potrebe, na njegove ograničene sposobnosti i njegovu bespomoćnost – što je potpuno pogrešno doživljavanje deteta“.

Zamena uloga je osnovni odnos kod zastrašujuće pojave zlostavljanja deteta. Roditelj koji zlostavlja smatra da dete mora da se brine za njegove emocionalne potrebe i da on ima pravo na to da ga dete teši i brine o njemu. Kad dete ne uspe u tome, roditelj smatra da ima pravo da ga strogo kazni.

Zlostavljanje dece je ekstremno oblik zamene uloga, ali svi roditelji donekle znaju da zamene uloge. Ponekad kad se osećamo loše, fizički ili psihički, očekujemo da nam dete pomogne da se osećamo bolje. Možemo biti depresivni, bolesni, fizički ili psihički iscrpljeni. U takvim trenucima našoj deci ne možemo da pružimo odgovarajuću emocionalnu podršku, ili možemo ali vrlo slabo. Može nam biti vrlo teško da ih gledamo u oči, da ih dodirujemo, ili da im pružamo usredsređenu pažnju. Kad naša emotivna i fizička snaga presuši, moramo da se brinemo o sebi. U ovakvim uslovima možemo lako da pogrešimo i očekujemo od deteta da se ponaša utešno, ohrabrujuće, popustljivo, zrelo i pasivno poslušno. To nisu osobine normalnog deteta. Ako ga primoramo da se tako ponaša, neće se normalno razvijati. Spisak mogućih poremećaja je beskonačan.

Mi kao roditelji ne smemo dozvoliti da dođe do toga. Moramo shvatiti da su roditelji dužni da se brinu za decu a ne deca za roditelje. U trenucima u kojima nismo u stanju da to uradimo, ne treba

da očekujemo od dece da nam budu roditelji. Oni nam naravno mogu pomoći onoliko koliko mogu, trčkarajući okolo i obavljajući poneki posao za nas kad smo bolesni, ali ne smemo da očekujemo da se oni o nama emotivno brinu.

Treba da učinimo sve da trenutaka u kojima ne možemo da se brinemo za decu bude što manje. Znači da treba da se bolje brinemo o nama samima da bismo se zaštitili od bolesti i umora, recimo uz pomoć umerene dijete, mnogo odmora i dosta vežbanja. To podrazumeva i brigu za svoje emocionalno zdravlje, i to tako da imamo neki hobi ili opuštajuću aktivnost koja bi nam pomogla u sprečavanju depresije ili psihičke iscrpljenosti. Možemo i svoj duhovni život da održavamo svežim tako što ćemo odvajati puno vremena za molitvu i razmišljanje. Što je najvažnije, to znači da svoj brak treba da održavamo jakim, zdravim i sigurnim. Bog treba da bude na prvom mestu, supružnik na drugom, a deca na trećem. Zapamtite, moći ćemo više da pružimo deci ako smo emocionalno i duhovno zadovoljni. Ovo nas vraća na određivanje prioriteta i postavljanje ciljeva.

### NEMOJTE S PRLJAVOM VODOM IZBACITI I DETE

Razmotrili smo četiri najčešće vrste neprimerene ljubavi i nekoliko čestih zabluda. Naravno, želimo da izbegnemo ovakvo postupanje prema deci. Ono nije dobro ni za dete ni za roditelja.

Izbegavajući te greške, ne treba „s prljavom vodom da izbacimo i dete“. Ne treba da napravimo još veću grešku i da detetu uskraćujemo *primerenu* ljubav. To je najčešća greška u vaspitavanju dece. Mnogo više dece pati zbog nedostatka primerene ljubavi nego zbog izloženosti neprimerenoj ljubavi.

Primerena ljubav je blagoslov i bogatstvo za dete. Neprimerena ljubav služi za zadovoljenje roditeljevih neprirodnih potreba i kompleksa.

Moramo to da shvatimo. Naša deca imaju potrebe koje samo roditelji mogu da zadovolje. Ako ne možemo da im zadovoljimo te potrebe, da njihovo emocionalno skladište održavamo punim, gledamo ih u oči i dodirujemo, pružamo odgovarajuću usredsređenu pažnju, moramo što pre da potražimo pomoć. Što duže budemo čekali, situacija će biti sve gora.

## 8. DEČIJI GNEV

Gnev je prirodna reakcija svih nas, pa tako i male dece. Kontrolisanje dečijeg gneva je, po mom mišljenju, možda najteži deo vaspitanja. Budući da je tako, mnogi roditelji na dečiji gnev reaguju na pogrešan i destruktivan način.

Razmotrimo sledeće. Kad se dete naljuti, ono je prilično ograničeno u načinu ispoljavanja svog gneva. Ima samo dva izbora – da ispolji gnev ponašanjem ili rečima. Oba načina otežavaju pravilno reagovanje roditelja.

Ako dete, na primer, ispolji gnev udarajući se po glavi, bacajući igračke, bacajući se, ili udarajući, na takvo ponašanje treba reagovati. S druge strane, ako dete ispoljava gnev rečima, roditelji će to skoro sigurno smatrati neugodnim, nepristojnim i činom nepoštovanja. I ovaj način ispoljavanja gneva jednako je nepodnošljiv i neprihvatljiv. Šta roditelj može da uradi?

Kao para iz lonca, i gnev mora nekako da izađe iz deteta. Niko, pa ni malo dete, ne može da potisne gnev i da ga stalno drži u sebi. Ovo je jedna od najštetnijih stvari na koje možemo da prisilimo malo dete. Ako detetu ne dozvolimo da ispolji gnev na neki način, ono mora da ga potiskuje sve dublje i dublje, što može da izazove destruktivne probleme kasnije u životu. Ako je dete kažnjeno zbog ispoljavanja gneva rečima ili ponašanjem, ono nema drugog izbora osim da potiskuje gnev i da ga zatvori u sebe. Kao posledica toga, ovakvo dete nikada neće biti u stanju da na zreo način kontroliše gnev.

Ja ovo nazivam „zamkom kažnjavanja“. Kao roditelji, treba da shvatimo da kažnjavanje nije način pomoću koga ćemo naučiti decu da kontrolišu svoj gnev.

Suočeni s dečijim gnevom, roditelji mogu lako da naprave još jednu grešku, da planu i istresu svoj gnev na gnevno dete. Deca su bespomoćna pred roditeljskim gnevom. Ne mogu da se brane od njega. Uobičajeni primer je strogi prekor kao što je: „Da te nisam video da se tako ponašaš (ili da mi se obraćaš na takav način) opet! Jasno!“ Kad roditelj više na dete, ono zatvara sve prirodne načine ispoljavanja gneva, i kao što je ranije istaknuto, mora da potisne svoj gnev i još da mu doda roditeljski gnev.

Većina roditelja danas nesumnjivo pogrešno postupa prema gnevu svoje dece. Ako dete ispoljava gnev ponašanjem ili verbalno, ono biva ili kažnjeno ili prekoreno, ili i jedno i drugo. Pošto su ovo jedini načini na koje dete može da izrazi svoj gnev, takvo postupanje roditelja dovodi do potiskivanja gneva.

Zašto je ovo toliko štetno? Zato što se gnev na kraju ipak mora ispoljiti na neki način. Ako se previše potiskuje, gnev će se ispoljiti u obliku „pasivno-agresivnog ponašanja“. Pasivno-agresivno ponašanje (PA) uglavnom je nesvesno (dete ne zna da se tako ponaša) i usmereno protiv autoriteta. To je nesvesna motivacija deteta da poljulja autoritet (naročito roditelja i učitelja) radeći suprotno od onoga što se očekuje od njega. Kada pasivno-agresivne crte počnu da karakterišu dečije ponašanje, disciplina postaje noćna mora.

Suprotno otvorenom, iskrenom, direktnom i verbalnom ispoljavanju gneva, pasivno-agresivno ponašanje je ispoljavanje gneva koje je direktno usmereno ka toj osobi. Nekoliko jednostavnih primera za to su odugovlačenje, traćenje vremena, tvrdoglavost, namerna neefikasnost i zaboravnost. Nesvesni cilj takvog ponašanja je da uznemiri roditelje i druge osobe od autoriteta, i tako izazove gnev.

Pasivno-agresivni načini ispoljavanja gneva su indirektni, lukavi i samodestruktivni. Pošto je pasivno-agresivno ponašanje nesvesno motivisano, dete nažalost ne zna da koristi ovo odbrambeno, opstrukciono ponašanje da bi oslobodilo prigušeni gnev, te tako uznemirilo roditelje.

Jedan od načina na koji malo dete može da pokaže sklonosti ka PA ponašanju je obavljanje nužde u gaćice, iako je naučilo da koristi toalet – što je vrlo efikasan, ali nezdrav način ispoljavanja gneva. U većini slučajeva roditelji zabranjuju bilo kakvo ispoljavanje gneva, a naročito verbalno. U takvoj situaciji roditelji ne mogu mnogo da učine. Sami sebe su saterali u čošak. I što više budu kažnjavali dete, ono će sve češće da obavlja nuždu u gaćice, nesvesno želeći da ih uznemiri. Kakva dilema! Nek Bog pomogne tim roditeljima i toj deci.

Mnoga školska deca koriste PA ponašanje da ispolje gnev dobijajući lošije ocene od onih koje bi stvarno mogla da dobiju. Njihov stav je otprilike ovakav: „Možeš da nateráš konja do vode, ali ne možeš da ga nateráš i da je pije.“ Kod deteta koje je popustilo u školi da bi razljutilo roditelje taj stav je ovakav: „Možeš da me nateráš da idem u školu, ali ne i da imam dobre ocene.“ Dakle, pred PA ponašanjem roditelji su bespomoćni; dečiji gnev je van njihove kontrole i nije vidljiv. I što su roditelji uznemireni – što i jeste podsvesni cilj svega ovoga – situacija postaje sve gora.

Važno je da ponovo naglasimo da pasivno-agresivnim ponašanjem dete ne pokušava svesno ili namerno da razljuti osobe od autoriteta. To je podsvesni proces koga ono nije svesno i na koji je prisiljeno zbog „zamke kažnjavanja“.

Pasivno-agresivno ponašanje je veoma česta pojava. Zašto? Zato što mnogi ljudi ne razumeju gnev ili ne znaju šta da rade s njim. Osećaju da je gnev nekako pogrešan ili grešan i da ga disciplinom treba „isterati“ iz deteta. To je ozbiljna zabluda, jer je osećanje gneva normalno; svaki čovek u istoriji čovečanstva doživeo je gnev, uključujući Isusa, koji se razljutio na one koji su zloupotrebili hram. Kad se vaše dete razgnevi i vi ga udarite ili viknete na njega: „Ne govori tako! Ne dozvoljavam to!“, ili vrisnete: „Prekini ili ću da te ošamarim!“ šta detetu preostaje da uradi? Samo dve stvari – može da bude neposlušno i nastavi da se „tako“ izražava, ili da vas posluša i prestane da se „tako“ izražava. Ako izabere ovaj drugi način i prestane da ispoljava gnev, on će jednostavno samo biti potisnut i ostaće nerešen u podsvesti, čekajući da bude ispoljen kasnije putem neprikladnog i/ili pasivno-agresivnog ponašanja.

Druga greška koju prave roditelji u vezi s potiskivanjem gneva je neumesna upotreba humora. Kad god situacija postane napeta, pogotovo ako se dete razgnevi, neki roditelji ga zadirkuju i pokušavaju da nametnu humor, ne bi li umanjili napetost. Humor je, naravno, divna stvar u svakoj porodici. Ali kad se stalno koristi da bi se izbeglo pravilno suočavanje s gnevom, dete jednostavno ne može da nauči kako da izađe na kraj s gnevom.

Pasivno-agresivno ponašanje lako može da postane ukorenjen, uobičajen model ponašanja i može da traje celog života. Ako dete do tinejdžerske dobi izbegava iskreno i otvoreno postupanje prema gnevu, verovatno će koristiti pasivno-agresivne tehnike u odnosima tokom celog života. To može kasnije da utiče na odnose sa supružnikom, decom, kolegama s posla i prijateljima. PA ponašanje je takođe preduslov za drogiranje, neprimereni seks, neuspeh u školi, bežanje od kuće i samoubistvo. Kakva tragedija! Većina ovih nesrećnih ljudi nije svesna ni modela ponašanja kojim obezvređuju sami sebe, niti problema s ispoljavanjem gneva.

Pasivno-agresivno ponašanje je najgori način ispoljavanja gneva i to iz nekoliko razloga: (1) lako može da postane duboko ukorenjen model ponašanja koji traje celog života; (2) može da izobličići karakter i osobu učini potpuno neprijatnom; (3) može da utiče na sve odnose u životu te osobe; (4) to je jedan od najtežih poremećaja ponašanja koji se teško leči i ispravlja.



Sveto pismo pomaže roditeljima da svoju decu upute na pravi put. Prisiljavanje deteta da potiskuje gnev i da ga ne ispoljava na pravi način jeste upućivanje deteta na put kojim ne treba da ide. Od presudnog je značaja podučavanje deteta pravilnom ispoljavanju gneva. To postizemo ako ga učimo da se oslobađa gneva, a ne da ga potiskuje.

Najteži deo vaspitanja, po mom mišljenju, jeste naučiti decu i tinejdžere da pravilno ispoljavaju gnev. Najpre, to je teško jer ne dolazi prirodno. Kao što smo već rekli, naša prirodna reakcija na dečiji gnev je gnev, što rezultira istresanjem našeg gneva na dete. Zatim, teško je jer je to dugotrajan i monoton proces. Cilj nam je da naše dete do šesnaeste ili sedamnaeste godine nauči da zrelo ispoljava gnev. To je spor proces, jer je zrelo ispoljavanje gneva zapravo *proces sazrevanja*. Nezrele osobe nezrelo ispoljavaju gnev, dok zrele osobe na zrelo način ispoljavaju gnev. Pasivno-agresivno ponašanje je jedan od najnezrelijih načina za ispoljavanje gneva. Gnev se najzrelije ispoljava *verbalno i ljubazno*, i rešavanjem sukoba s osobom na koju smo ljuti, ako je to ikako moguće.

Ne možemo očekivati od deteta da brzo nauči da na zrelo način ispoljava gnev. Mudri roditelji shvataju da će dete koje ima njihovu podršku postepeno prihvatati ove važne pouke, razvijajući se iz jedne faze u drugu. Sve do šeste ili sedme godine, ili čak i kasnije, od deteta se ne može očekivati da zrelo ispoljava gnev. Do tada mi roditelji moramo da sprečimo ukorenjivanje pasivno-agresivnog ponašanja u njemu. Kad dete to bude moglo, treba ga konkretno učiti da sve zrelije ispoljava gnev kako godine prolaze. Ova tema je preopširna da bismo je adekvatno opisali u ovom kratkom poglavlju. Ipak, temeljno je opisana u knjizi *Deca koja slušaju, deca koja ne slušaju (Kids Who Follow, Kids Who Don't)*.<sup>2</sup>

U Poslanici Efescima 6,4 piše: „I vi, očevi, ne razdražujte svoju decu, nego ih odgajajte u Gospodnjoj nauci i opomeni.“ Proučite to, a takođe pažljivo pročitajte sledeća poglavlja u ovoj knjizi koja se odnose na disciplinu. Kaznu koristite samo u krajnjoj nuždi i uzdržavajte se od istresanja sopstvenog gneva na dete. Roditelji, molim vas učinite sve što je u vašoj moći da ostanete prijatni prema detetu, a ujedno i odlučni. Ako postoje dve reči koje opisuju hristoliko vaspitanje, onda su to reči *prijatno i odlučno*.

*Prijatno* znači s ljubavlju i ljubazno, optimistično, uzdržavajući se od usađivanja svojih strahova i briga u dete, a naročito sopstvenog gneva. *Odlučno* podrazumeva zdrava očekivanja i doslednost. Odlučnost ne znači krutost i odsustvo tolerancije. Treba uzeti u obzir godine deteta, sposobnosti i stepen zrelosti.

Kad vaše dete postane adolescent, pročitajte knjigu *Kako stvarno voleti svog tinejdžera (How To Really Love Your Teenager)*, šesto i sedmo poglavlje, koja će vam pružiti savete za taj uzrast. Ona obuhvataju podučavanje deteta zreloom ispoljavanju gneva, i to najkasnije do njegove šesnaeste ili sedamnaeste godine. Svako PA ponašanje posle tog uzrasta može ostati trajno.

Da, učiti dete da na zrelo način ispoljava gnev nije lako, ali to je i jedna od najvažnijih roditeljskih obaveza. Kao roditelji, moramo ovo ozbiljno shvatiti i biti sigurni da znamo šta radimo. Jer, ulog je prevelik!

<sup>2</sup> Ova tema je takođe detaljno obrađena u autorovoj knjizi *Deca u opasnosti* (Beograd: Soteria, 2006).

## 9. ŠTA JE TO DISCIPLINA?

Kad u crkvama i grupama roditelja držim predavanja o odnosima roditelja i dece, prvo tri ili četiri sata provedemo razgovarajući o tome kako da volimo dete, pre nego što pređemo na disciplinu. Svaki put, posle dva ili tri sata, priđe mi neki roditelj i kaže: „Sviđaju mi se vaša predavanja do sada, ali kad ćemo doći do discipline? Imam problema s tim i trebaju mi odgovori.“

Ti jadni roditelji obično ne razumeju (1) odnos između ljubavi i discipline i (2) značenje discipline. Oni u mislima razdvajaju ljubav i disciplinu kao da su to dve različite stvari. Nije čudno što su ovi roditelji zbunjeni i što imaju problema s decom.

Tako zbunjeni roditelji obično misle da disciplinovati dete znači kazniti ga (batinanjem, kako neki misle).

Ove pretpostavke su pogrešne. Naglašavam tim roditeljima, a nadam se da ću i vama, dragi roditelji, uspeli dovoljno da naglasim da su disciplina i ljubav nerazdvojne, i da je kazna samo mali deo discipline.

Ako roditelji žele da imaju dobro disciplinovano dete, moraju shvatiti da *ono mora da se oseća voljenim i daje to najvažniji deo dobrog disciplinovanja*. To nipošto nije sve, ali je najvažnije.

Ono što ste dosad pročitali u knjizi najvažniji je deo discipline i mora se primeniti ako želite da dobijete najbolje rezultate od disciplinovanja deteta.

Nema svrhe čitati dalje ako niste primenili ono što ste pročitali i ako niste detetovo emocionalno spremište održavali punim. Ako se niste potrudili da se vaše dete oseća voljenim gledajući ga u oči, dodirujući ga i pružajući mu primerenu usredsređenu pažnju, *molim vas nemojte da čitate dalje nego ponovo pročitate prethodna poglavlja*. Rezultati će vas inače razočarati. Primena biheviorističkih tehnika kontrole bez temelja na безусловnoj ljubavi jeste varvarstvo i ne temelji se na Svetom pismu. Vaše dete može lepo da se ponaša dok je malo, ali dugotrajniji rezultati su više nego obeshrabrujući. Samo zdrav odnos zasnovan na ljubavi može da prebrodi sve životne krize.

### ŠTA JE DISCIPLINA?

Šta je zapravo disciplina? Kako glasi vaša definicija? U području vaspitavanja dece, disciplina je *izgrađivanje* detetovog uma i karaktera kako bi se naučilo samokontroli i postalo konstruktivan član društva. Šta to znači? Disciplina obuhvata učenje putem svih oblika komunikacije. Usmerenjem, uzorom, usmenim savetima, pismenim zahtevima, poučavanjem, omogućavanjem sticanja iskustva u učenju i zabavi. Spisak je prilično dugačak.

Da, kažnjavanje je na tom spisku, ali to je samo jedan od načina disciplinovanja, i to najnegativniji i najprimitivniji. Nažalost, ponekad moramo i da ga primenimo, ali kasnije ćemo govoriti o tome. Sada ćemo još jednom naglasiti da je usmeravanje prema ispravnoj misli i ispravnom postupku mnogo bolje od kazne za pogrešan postupak.

Sad kad nam je jasno šta je disciplina, razmotrimo njenu povezanost s безусловnom ljubavlju. *Disciplinovanje je neuporedivo lakše kad se dete oseća iskreno voljenim*. Ono želi da se poistoveti s roditeljima, a to može samo ako zna da je iskreno voljeno i prihvaćeno. U toj situaciji će moći da prihvati usmerenje roditelja bez protivljenja i neprijateljstva.

Međutim, ako se dete ne oseća iskreno voljenim i prihvaćenim, biće mu vrlo teško da se poistoveti s roditeljima i njihovim vrednostima. Bez jake i zdrave veze s roditeljima, zasnovane na ljubavi, dete gnevno, ozlojeđeno i neprijateljski reaguje na roditeljsko usmerenje. Ono svaki roditeljev zahtev (ili naređenje) smatra nametanjem i želi da mu se odupre. U težim slučajevima,

dete svaki roditeljev zahtev prihvata s takvom ogorčenošću da se prema roditeljskom autoritetu (a kasnije i prema svakom drugom autoritetu) postavlja tako da uvek radi suprotno od onoga što se od njega očekuje. Ovakva vrsta emocionalnog poremećaja je u zabrinjavajućem porastu u našoj zemlji, a nisu je pošteđena ni deca iz hrišćanskih porodica.

Dosad ste verovatno shvatili da je безусловna ljubav bitna za dobro disciplinovanje (učenje). Ako održavate emocionalno spremište vašeg deteta punim, ono će bolje reagovati na disciplinu (učenje). Što je njegovo emocionalno spremište praznije, to će negativnije reagovati na disciplinu (učenje).

Postoji jedan oblik *primerene* ljubavi o kom nismo dosad govorili, a to je usredsređeno (aktivno) slušanje. To je pažljivo slušanje deteta koje mu pruža sigurnost da razumete ono što želi da kaže. Kad dete zna da razumete njegova osećanja i želje, mnogo je voljnije da pozitivno reaguje na disciplinu, naročito kad se ne slažete s njim. Ništa ne uznemiri dete tako jako kao kad mu kažete da uradi nešto a ono oseća da ne razumete u kakvom se položaju ono nalazi. To ne znači da ćete udovoljavati svakom prohtevu ili hiru vašeg deteta; to jednostavno znači da slušate dete da mu se ne bi činilo kako svoj autoritet koristite ne mareći za njegovo mišljenje i njegova osećanja. Da li je to nerazumno? Ako mislite da jeste, onda ne smatrate svoje dete vrednom, nezavisnom osobom.

Razmislite o tome. Kad dete zna da ste razmislili o njegovom položaju i osećanjima, preduhitrili ste gnev i ogorčenje koji bi vas kasnije progonili. Zar i nebeski Otac ne čini toliko za vas? Hristos je rekao: „Molite, i daće vam se; tražite, i naći ćete; kucajte, otvoriće vam se. Jer svaki koji moli dobiva, i koji traži nalazi, i onome koji kuca otvoriće se. Ili ko je čovek među vama, koji će sinu svome, kada zatraži hleba, dati kamen? Ili kada zatraži ribu, zmiju da mu da? Ako dakle vi – budući zli – znate dobre darove davati svojoj deci, koliko će više Otac vaš koji je na nebesima dati dobra onima koji ga mole?“ (Jevanđelje po Mateju 7,7-11).

Usredsređeno slušanje zahteva barem gledanje u oči, a ako je moguće i fizički dodir i usredsređenu pažnju. Dobro je reći detetu da ga razumete (čak i kad se ne slažete s njim). Možete da ponavljate njegove misli i osećanja da biste ga uverili da ga razumete. Njegove misli i osećanja mogu da utiču na vaše misli i postupke.

Sećam se jednog događaja s našom šesnaestogodišnjom ćerkom Keri. Pet i ja smo joj jednog radnog dana dozvolili da ide da gleda rvanje u njenoj školi sa troje prijatelja. Rekli smo joj da dođe kući odmah posle meča. To je trebalo da bude oko deset sati. Obično joj do kuće treba između pola sata i četrdeset pet minuta. U jedanaest sati sam se zabrinuo; petnaest minuta kasnije nazvao sam roditelje jednog od dečaka. Oni su mi rekli da je društvo svratilo kod njih da uzmu automobil s gumama za sneg (vreme se bilo pogoršalo) i da su onda nešto pojeli. Izašli su iz kuće oko jedanaest sati i deset minuta. Keri je stigla kući dvadeset minuta pre ponoći.

Bio sam ljut. Održao sam joj predavanje o odgovornosti, zabranio joj da izlazi nedelju dana i poslao je u krevet. Zašto sam tako reagovao i nisam je saslušao? Mislio sam više na sebe nego na celu situaciju. Nije mi bilo dobro te večeri i hteo sam ranije da odem u krevet. Sledećeg dana sam imao mnogo posla. S druge strane, ona je kasnila i nije nas nazvala da nam kaže da će kasniti. Pretpostavio sam da se u celoj situaciji ponela potpuno nemarno.

Ali moja ćerka je mudra. Sačekala je do sledećeg dana da se priblerem i da opet budem ljubazan da bi mi rekla sve činjenice. Znala je da ću je pažljivije slušati ako nisam ljut. Ispostavilo se da su deca odabrala duži ali bezbedniji put do kuće. Put je bio klizav zbog leda i snega. Govorila je istinu; sve se podudaralo. Bila je nemarna jedino kad nas nije pozvala da nam kaže da će kasniti. Izvinio sam joj se i umanjio kaznu.

Iz ovog iskustva možemo da naučimo dve stvari. Prva stvar je značaj slušanja deteta kad nam nešto govori. Da sam saslušao ćerku, mogao sam sebe da poštedim uznemirenosti, a nju bola a verovatno i gneva i ogorčenosti.

Druga stvar je značaj kontrolisanja naših emocija u takvim trenucima. Smatram da su nekontrolisana osećanja – naročito nekontrolisani gnev – najveći neprijatelj svake majke i svakog oca prilikom vaspitavanja deteta. Zbog toga roditelj može da kaže ili da uradi nešto zbog čega će mu kasnije biti žao. Previše gneva, naročito onog nekontrolisanog, uplašiće dete. Može da izgleda da to poboljšava detetovo ponašanje, ali to je samo privremeno. Kako dete raste, preterani roditeljski izlivi gneva (gnevni ispadi) u njemu će razviti nepoštovanje prema njima, pobuditi gnev u njemu i dovesti do ogorčenosti. Nekontrolisana osećanja u svakome pobuđuju nepoštovanje. Zašto da očekujemo suprotno od našeg supružnika ili deteta?

I vi i ja dobro znamo da ponekad izgubimo hladnokrvnost. Ono što treba da zapamtimo jeste da ne treba da nas je strah od izvinjenja kad se smirimo. Iz nečeg vrlo lošeg može da nastane nešto predivno. Zapanjujuće je koliko komunikacija može da postane prijatna kad je jedan član porodice dovoljno zreo da se izvini kad pogreši – a neprimereno gubljenje pribranosti (preterivanje) može da bude baš takva prilika. Verovali ili ne, trenuci topline i bliskosti do kojih dolazi posle ovoga upravo su oni posebni trenuci koje ni dete ni roditelj nikada ne zaboravljaju. Oni su dragoceni.

Preterane emocionalne reakcije mogu se tolerisati u porodici samo do određene granice, naročito ako ih ne prati izvinjenje. Treba ih svesti na minimum. Kako se to postiže?

### KONTROLIŠITE SVOJ GNEV

Treba da znamo da se gnev teško kontroliše pod određenim uslovima. Neki od njih su: (1) kad je osoba depresivna; (2) kad je osoba uplašena; (3) kad se fizički ne oseća dobro; (4) kad je fizički ili psihički iscrpljena; i (5) kad njen duhovni život nije zdrav.

Mogla bi se napisati knjiga o svakom od ovih problema. Za sada je dosta da upozorimo svakog roditelja da brine o svom psihičkom, fizičkom, emocionalnom i duhovnom zdravlju. Nedostatak zdravlja u bilo kom od tih područja može da naruši odnos između roditelja i deteta, bračni odnos, zapravo sve odnose, prvenstveno tako što umanjuje našu sposobnost da kontrolišemo gnev. Budimo u dobroj formi. Nekontrolisani gnev šteti dobroj disciplini.

### DISCIPLINA I KAZNA

Nadam se da ste shvatili da morate mnogo toga uraditi ako očekujete da dete dobro prihvati disciplinu. Svako može prutom da istuče dete i da tako kontroliše njegovo ponašanje. Za to ne treba biti osećajan, ne treba prosuđivati, pokazati razumevanje ni imati talenta. Napravićemo veliku grešku ako se oslonimo na fizičku kaznu kao na glavni metod discipline, jer ćemo time disciplinu poistovetiti s kaznom. Disciplina je *učenje* deteta da postupa kako treba. Kazna je samo deo nje, i što je manje ima, to je bolje. Molim vas zapamtite ovo: *što je dete disciplinovanije, kazna je manje potrebna*. U zavisnosti od toga koliko se dete oseća voljenim i prihvaćenim, tako će i reagovati na disciplinu. Zato je naš najveći zadatak da učinimo da se ono upravo tako oseća.

Postoji nekoliko razloga zbog kojih roditelji upadaju u zamku kažnjavanja i dolaze na ideju da je njihova najveća dužnost u disciplinovanju (učenju deteta) kažnjavanje (udaranje deteta).

Jedan od razloga je što brojne knjige, članci, seminari, ustanove, radio-programi, propovedi i referati preporučuju fizičku kaznu, zanemarujući ili izbegavajući sve druge detetove potrebe, a posebno ljubav. Malo njih se zalaže za dete i njegove stvarne potrebe. Previše njih danas dogmatski zahteva da se deca kažnjavaju, nazivajući to disciplinovanjem, preporučujući najgrublji,

najekstremniji način postupanja prema ljudskom biću. Još više zbunjuje što mnogi od njih takav pristup nazivaju biblijskim. Navode tri stiha iz Priča Solomonovih (13,24; 23,13; 29,15) da bi dokazali da je potpuno opravdano tući dete. Ne žele da pomenu stotine stihova iz Svetog pisma koji govore o ljubavi, sažaljenju, osećajnosti, razumevanju, praštanju, brizi, usmeravanju, ljubaznosti, toplini i davanju, kao da dete nema nikakvo pravo na takve izraze ljubavi.

Pristalice fizičkog kažnjavanja izgleda da su zaboravili da se pastirski štap koji se spominje u Svetom pismu upotrebljavao skoro isključivo za *vođenje* ovaca a ne za njihovo udaranje. Pastiri bi *nežno* usmeravali ovce, naročito jagnjad, jednostavnim držanjem štapa ispred njih da bi ih sprečili da odu u pogrešnom pravcu i zatim bi ih nežno gurali prema pravom putu. Da se štap koristio (ili da se sada koristi) uglavnom za udaranje, bilo bi mi teško da razumem psalam 23 u kome piše: „Štap tvoj i palica tvoja teši me“ (četvrti stih).

Nisam primetio da je neko od tih zagovornika nekad rekao da kazna može da bude i štetna. Zato mnogi roditelji zbog takvih skupova i knjiga misle da je fizičko kažnjavanje osnovni, ili čak i jedini način disciplinovanja deteta.

### REZULTATI OVOG PRISTUPA

Viđao sam rezultate ovakvog pristupa. Deca koja su bila pasivna, popustljiva, tiha, povučena i koju su roditelji lako kontrolisali dok su bila mala, postepeno postaju prkosna, ogorčena, teška za kontrolisanje, sebična, bezosećajna, teško praštaju, nemaju sažaljenja za druge, opiru se autoritetu i vrlo su neljubazna u toku adolescencije, a sve zato što nisu imala jak, zdrav odnos ljubavi s roditeljima.

Mislim da nam ovde može pomoći Sveto pismo. Apostol Pavle je rekao: „I vi, očevi, ne razdražujte svoju decu, nego ih odgajajte u Gospodnjoj nauci i opomeni“ (Poslanica Efescima 6,4). Šta se događalo toj dragoj deci koju je opisao? Mehaničkom, krutom disciplinom (najpre kaznom), bez temelja bezuslovne ljubavi, isprovocirali su ih da postanu gnevni. Meni se sviđa kako je ovaj stih iz Poslanice Efescima parafraziran u jednom slobodnom prevodu Novog zaveta (The Living Bible): „Da nešto kažem i vama roditeljima. Ne vičite na svoju decu i ne zanovetajte im, jer ćete time izazvati u njima gnev i gorčinu. Nego ih radije vaspitavajte tako što ćete ih disciplinovati u ljubavi i po Božijoj volji, usmeravajući ih i dajući im pobožne savete.“

Da li ste primetili da mala deca koju roditelji disciplinuju pretežno kaznom znaju da varaju? Da, lako ih je kontrolisati. To je drugi razlog zbog kog mnogi roditelji upadaju u tu zamku. Kad je dete malo, na njegovo ponašanje može lako da utiče i sama fizička kazna. To je tačno, ako dobrim ponašanjem smatrate pokornost i popustljivost, nedostatak spontanosti i samopouzdanja i bojažljivu poslušnost.

Možda ćete biti iznenađeni, ali viđao sam mnogo male dece koja su vaspitavana uz dosta kažnjavanja, naročito fizičkog, ali su ipak bila nepokorna. Ovu nesrećnu decu su često tukli, ali to nije imalo nikakvog efekta, čak nisu ni plakala. Pre nego što bi došli kod mene, roditelji su primenjivali sve savete za koje su čuli, od još više kažnjavanja (kao što je povlačenje za uvo), do davanja slatkiša, ili slanja dece u određene vrste dečijih ustanova s krutom disciplinom. U svakom od tih primera osnovni problem bio je nedostatak ljubavi i povezanosti između roditelja i dece. Ova deca prosto nisu osećala da su iskreno voljena i prihvaćena. U tim godinama, zbog nedostatka ljubavi mogu da se razviju ozlojeđenost i inat koje čak ni fizičko kažnjavanje ne može da suzbije.

### PRIDRŽAVAJTE SE PRAVOG REDOSLEDA

Dragi roditelji, prvo treba raditi ono najvažnije. Prvo bezuslovna ljubav, pa *tek onda* disciplina. Ako se pridržavamo pravog redosleda razvićemo pozitivan odnos s decom, a negativan pristup, kao što je fizičko kažnjavanje, svešćemo na minimum. Zapamtite da nisam rekao da će bezuslovna ljubav ukinuti potrebu za fizičkim kažnjavanjem. Voleo bih da je to moguće, ali nije. Što je ljubav roditelja prema detetu iskrenija i bezuslovnija, to će pozitivniji biti njihov odnos, a time će se smanjiti i potreba za kažnjavanjem. Nažalost, kazna je ponekad potrebna, ali o tome ćemo govoriti kasnije.

Ukratko, da bi dete dobro reagovalo na disciplinu (učenje), mi roditelji moramo da mu damo ono što mu je potrebno. Dete može lepo da uči samo ako je srećno, ako se oseća sigurno, zadovoljno, dok ima poverenja i dok se oseća prihvaćeno i voljeno. Okrutno je očekivati od deteta da uči dobro, odnosno da prihvata disciplinu, ako mu ne dajemo ono što mu je potrebno. Ali zar treba da ga tučemo zato što nije zadovoljilo naša očekivanja? I prema kućnim ljubimcima se bolje ophodimo.

Razmislite o ovome: agresivni fudbalski trener jednom je zapretio mojoj trinaestogodišnjoj ćerki Keri da će je istući veslom zbog nečega što je on smatrao prekršajem u školskoj kafeteriji. Pozvao sam direktora škole i pitao da li školski sistem dozvoljava da decu tuku (naročito da muškarci učitelji tuku tinejdžerke, s obzirom na seksualne konotacije koje prate takav čin). Odgovorio mi je potvrdno. Pitao sam ga da li tuče svog psa; rekao je da ga ne tuče. A mi se pitamo zašto deca sve manje poštuju autoritete i opiru im se. Je li vama to jasno?

### ZAMKA FIZIČKOG KAŽNJAVANJA

Jedan od glavnih razloga zbog kog je upotreba fizičkog kažnjavanja kao glavnog sredstva za kontrolisanje ponašanja opasna jeste zato što drastično umanjuje osećaj krivice. Fizičko kažnjavanje je nečovečno i ono ponižava dete. Zbog toga dete može da zaključa da su batine dovoljna kazna za to što je uradilo. Ako fizičko kažnjavanje primenjujemo često i strogo, dete neće osećati dovoljnu krivicu koja će mu omogućiti da razvije savest. Bez temelja bezuslovne ljubavi neće biti potrebnih razvojnih faza, naročito pravilne roditeljske identifikacije, što će još više narušiti razvoj zdrave savesti.

Mnogi zaboravljaju koliko je osećaj krivice važan i smatraju ga nepotrebnim. Preveliki osećaj krivice je štetan, ali umerena količina tog osećaja je važna u formiranju normalne, zdrave savesti. Takva savest koja dečije ponašanje drži u granicama normale mnogo je bolja od kontrolisanja ponašanja putem straha, i bolja je od slabe ili nikakve kontrole. Šta mislite šta pomaže srećnom, dobro prilagođenom tinejdžeru da kontroliše svoje ponašanje? Naravno, njegova savest. Ako želite da vaše dete razvije normalnu, osetljivu savest koja će mu pomoći da *se kontroliše*, morate da se uzdržavate od građenja odnosa s njim zasnovanog na kazni, odnosno kontrolisanja njegovog ponašanja uglavnom putem batina i prigovaranja, a naročito batina.

Druga tragična posledica fizičkog kažnjavanja je *poistovećivanje s napadačem*. To je takođe mehanizam za izbegavanje krivice. Dete se poistovećuje s roditeljem koji ga kažnjava (staje na njegovu stranu) i smatra da je ispravno biti agresivan i kažnjavati. Zatim ovo dete naravno odraste, dobije svoju decu i prema njima se ponaša kao što su se njegovi roditelji ponašali prema njemu. Zato su roditelji koji zlostavljaju bili zlostavljani od svojih roditelja. Upotreba fizičkog kažnjavanja (ili pretnja kažnjavanjem) kao osnovnog načina disciplinovanja deteta prenosi se s kolena na koleno. Ovo je dovoljno loše samo po sebi. Uz zastrašujuću pojavu nasilja u svim oblicima masovne komunikacije, da li uopšte čudi što su zlostavljanje dece i svi ostali oblici nasilja postali državna

sramota? Sve dok mi roditelji ne počnemo da upozoravamo na neophodne dečije potrebe, безусловnu ljubav i disciplinovanje s ljubavlju, situacija će postajati sve gora. Moramo da se suprotstavimo bujici zahtevnih kritičara koji uporno tvrde (poistovećujući kaznu i disciplinu) da su batine osnovni način disciplinovanja dece. Da li znate da neki od tih kritičara uopšte nemaju decu? Dete će patiti sve dok mu ne pružimo ono što mu je stvarno potrebno.

Dragi roditelji, pogledajte bilo koju statistiku koja se odnosi na decu i adolescente u našoj državi danas – o uspehu u školi, stavovima, poštovanju autoriteta, emocionalnim poremećajima, motivaciji, drogi, kriminalu i tako dalje. Situacija je zastrašujuća. Tvrdim da je osnovni razlog naše dileme vezane za mlade to što naša deca ne osećaju da ih roditelji iskreno vole, prihvataju i brinu se za njih. Usled zaglušujuće buke koju dižu zagovornici stroge discipline (uglavnom okrenuti kažnjavanju) s jedne strane i zastupnici nejasnih programa koji se teško prate s druge, roditelji su zbunjeni.

Takođe je pogrešno kao *osnovni* način disciplinovanja deteta primenjivati razrađene programe kao što su oni zasnovani na tehnikama modifikacije ponašanja. Ovi programi, kao i kažnjavanje, imaju svoje mesto u vaspitavanju dece i mogu biti od pomoći, *ali ne kao osnovni način disciplinovanja deteta*. Neki od ovih programa su prilično dobri, ali se njihove tehnike obično koriste da bi zamenile безусловnu ljubav i disciplinovanje s ljubavlju (učenje). U tome je greška. Ovakve tehnike mogu biti veoma dobre u određenim situacijama (o kojima ćemo govoriti kasnije), ali mi kao roditelji najpre moramo da se uverimo da je emocionalno spremište deteta puno pre nego što primenimo kaznu ili ove tehnike. Ako dete dobija dovoljno безусловne ljubavi i disciplinovanja s ljubavlju, u većini slučajeva roditelji retko pribegavaju kažnjavanju ili programima. Da, primena kazne i programa ponekad je potrebna, može biti od pomoći i često je dobra, ali moramo jedno da shvatimo; to nije najbolje rešenje – primerena ljubav i usmerenje jeste.

Mi želimo da imamo što pozitivniji i što prijatniji odnos s detetom, odnos utemeljen na ljubavi. U isto vreme, želimo da ono razvije samokontrolu i da se prikladno ponaša koliko može (s obzirom na godine, razvoj i tako dalje). Da bi se ta dva dragocena cilja ostvarila, moramo deci da pružimo dve stvari. Prvo, безусловnu ljubav, ali na *prikladan* način. Drugo, disciplinovanje s ljubavlju, odnosno učenje na najpozitivniji način. Učite ih na sve moguće načine tako da im povećate samopouzdanje, a ne da ih ponizite ili pokvarite njihovu sliku o sebi. Pozitivno usmerenje prema dobrom ponašanju mnogo je bolje od negativne kazne za loše ponašanje.

Ali bez obzira na to kako radimo svoj posao kao roditelji, dete će ponekad biti nestašno. To je neizbežno. Ne postoje savršeni roditelji, kao što ne postoji ni savršeno dete.

Kako treba disciplinovati dete kad je nestašno? Razmotrićemo to u sledećem poglavlju.

## 10. DISCIPLINOVANJE S LJUBAVLJU

Do sada smo razmatrali kako da detetu pokažemo bezuslovnu ljubav gledanjem u oči, fizičkim dodiranjem, usredsređenom pažnjom i disciplinom (učenjem). Zaključili smo koliko je važno da održavamo emocionalno spremište deteta punim, jer samo tako ono može da se razvije na najbolji način. Samo tako može da razvije potpunu samokontrolu i samodisciplinu. U devetom poglavlju smo videli da je usmerenje prema pravilnom postupanju bolje od kazne za loše ponašanje. Zatim smo poglavlje zaključili činjenicom da će svako dete ponekad biti nestašno. Sada ćemo razmotriti kako treba disciplinovati nestašno dete.

Da bismo razumeli kako da se postavimo prema dečijim nestašlucima, moramo da razumemo iracionalan način na koji deca razmišljaju. To je presudno i zahteva pažljivo razmatranje. Sva deca žele ljubav i ona im je potrebna. Ona znaju da im je potrebna i znaju da je žele, ali način na koji je traže je nezreo i iracionalan.

Pogledajmo prvo koji je racionalan način dobijanja ljubavi. Recimo da se Džim zaljubi u Karlu. Kako može da pridobije njenu ljubav? Nezrelim ponašanjem, pokazivanjem u najgorem svetlu, gundanjem, durenjem, prepiranjem i zahtevanjem? Naravno da ne. Ako je Džim zrela osoba, ponašaće se na najbolji način. Pokazaće se u najboljem svetlu, ostaće smiren, prijatan, spreman da pomogne, ljubazan i pažljiv. Ako nije siguran u Karlinu ljubav, neće se ponašati nezrelo, nego će pokušati da pridobije Karlinu ljubav. Trudiće se da u Karlinim očima izgleda dostojan te ljubavi. To je racionalan način dobijanja nečije ljubavi.

Ali, dragi moji, deca tako ne rade. Što je dete mlađe, ono je i nezrelije. Ima smisla, zar ne? A što je nezrelije, to je iracionalnije. Dete prirodno zna da mu je ljubav potrebna. Ali mu nije prirodno usađeno da se trudi da je zasluži i pridobije. Takvu logiku ono ne može da razume. Na kraju to može (a ne mora) da nauči, ali nije rođeno s tom sposobnošću.

Šta tada dete radi, naročito ono mlađe? Ono komunicira uglavnom putem svog ponašanja. I dalje postavlja pitanje: „Da li me voliš?“ Od našeg odgovora na to pitanje zavise mnoge stvari. On određuje dečije samopouzdanje, stavove, osećanja, odnose s vršnjacima i druge stvari. Iz njegovog ponašanja može se videti da li je njegovo emocionalno spremište puno. Ako je prazno, to će se odraziti na njegovo ponašanje. Recimo to ovako: detetovo ponašanje uglavnom zavisi od toga koliko se ono oseća voljenim.

To je dečija iracionalnost. Umesto da našu ljubav pridobija dobrim ponašanjem, ono *testira* našu ljubav svojim ponašanjem. „Da li me voliš?“ Ako na to važno pitanje odgovorimo: „Da, volimo te“, učinili smo pravu stvar. Pritisak traženja ljubavi kod deteta tada popušta i možemo lakše da kontrolišemo njegovo ponašanje. Ako se dete ne oseća voljenim, ono je prisiljeno da još ozbiljnije pita: „Da li me voliš?“ i to putem svog ponašanja. Takvo ponašanje može da nam se ne svidi, jer raspolaže samo ograničenim brojem postupaka, od kojih su neki neprikladni u datoj situaciji. Logično je da se neko ko je očajan neprimereno i ponaša. Ništa ne čini dete tako očajnim kao nedostatak ljubavi.

Ovo je osnovni razlog dečije neposlušnosti. Kad je njegovo emocionalno spremište prazno, ono svojim ponašanjem viče: „Da li me voliš?“

Da li je pošteno ili uopšte mudro da zahtevamo od deteta da se dobro ponaša ako se prethodno nismo uverili da li se ono oseća voljenim i da li mu je emocionalno spremište puno?



## ŠTA JE POTREBNO DETETU?

Evo jednog primera. Kad je naša ćerka Keri imala šesnaest godina, otišla je u letnji kamp. Naš devetogodišnji sin Dejvid bio je tada najstarije dete u kući, i to mu se sviđalo. Ponašao se zrelije i tražio veće odgovornosti. Sviđalo mu se da bude najstariji. Osećao se sjajno.

Problem je nastao kad se Keri vratila kući. Tog dana kad je ona došla kući njegovo ponašanje se pogoršalo. Odjednom je postao ćudljiv, nezadovoljan, durio se, čak se i ljutio, bio je neraspoložen i povučen.

Šta se desilo? Zašto se iznenada tako drastično promenio? Šta je trebalo da uradim kao roditelj? Da li je trebalo da kaznim Dejvida zbog lošeg ponašanja? Ili da vratim Keri u kamp? Da kažem Dejvidu da se njegov petogodišnji brat Dejl ponaša bolje? Šta biste vi uradili?

Objasniću vam šta sam uradio i zašto sam to uradio. Kerin povratak i činjenica da je ona opet najstarije dete u kući bili su teški za Dejvida. Malom dečaku je to teško palo. Svojim ponašanjem je molećivo pitao: „Da li me volite? Da li me volite i sada kad je Keri kod kuće i ja više nisam najstarije dete? Volite li me isto kao i Keri? Je li vam ona važnija? Hoćete li me zbog nje manje voleti?“ O, kako deca u tim godinama mogu da pate!

Da sam tada kaznio Dejvida, šta bi on mislio kako sam odgovorio na pitanje: „Da li me voliš?“ Čim sam mogao, ostao sam nasamo s Dejvidom, ćvrsto ga zagrlio i razgovarao s njim neko vreme. S vremena na vreme bih mu pokazao koliko ga volim, na dečaćki naćin. Gledao sam ga u oći i mazio. Kad se njegovo emocionalno spremište napunilo, opet je bio srećan i društven. Posle petnaestak minuta otišao je da se igra. Bio je srećan i lepo se ponašao. To je bio jedan od onih posebnih trenutaka o kojima smo ranije govorili. Mislim da nikada neće zaboraviti to dragoceno vreme koje smo proveli zajedno. Ja neću.

Molim vas nemojte misliti da sam bio savršen otac. Nisam. Mnogo puta sam pogrešio. Ali ovo je bila situacija u kojoj mislim da sam se poneo kako treba.

Iz svega ovoga treba da shvatimo da kad je dete neposlušno, prvo treba da se zapitamo: „Šta je potrebno ovom detetu?“

Roditelji, međutim imaju obićaj da pitaju: „Šta mogu da uradim da bih ispravio njegovo ponašanje?“ Nažalost, suviše često ovo pitanje vodi do kazne. Tada nam je teško da uzmemo u obzir prave potrebe deteta, i obićno ga istućemo ili ga pošaljemo u njegovu sobu. Dete se neće osećati voljenim ako na ovaj naćin postupimo prema njegovoj neposlušnosti.

Uvek treba prvo sebi da postavimo pitanje: „Šta je potrebno ovom detetu?“ Zatim možemo *logićki* da zaključujemo. Samo tada ćemo moći da se pobrinemo za neposlušnost, da detetu damo ono što mu treba i da mu omogućimo da se oseća iskreno voljenim.

Zatim treba da se upitamo: „Da li mu je potrebno gledanje u oći? Ili možda fizićki dodir? Ili usredsrećena pažnja?“ Jednom rećju, da li je njegovom emocionalnom spremištu potrebno punjenje? Mi kao roditelji moramo da se uverimo da li je njihova neposlušnost posledica njihovih neispunjenih potreba, a zatim treba da ispunimo te potrebe. Ne smemo da ispravljamo dećije ponašanje dok ne ispunimo njegove emocionalne potrebe.

Ovo me podseća na jedan događaj s našim sinom Dejлом kad je imao pet godina. Nekoliko dana sam bio odsutan i nakon toga sam se vratio kući. Dejl se ponašao tako da je nervirao i mene i sve ostale. Radio je svakakve ludorije da bi iznervirao ostale u porodici, a naroćito devetogodišnjeg brata Dejvida. Dejl je taćno znao šta treba da kaće ili uradi da bi iznervirao Dejvida. Naravno, i Dejvid je to isto radio Dejlu. Kad su poćeli mećusobno da se izazivaju, moja žena i ja smo shvatili da njihovo emocionalno spremište mora da se napuni.

Tog dana, Dejl je bio naročito težak. Zadirkirivao je brata, durio se i postavljao nemoguće zahteve. Najpre mi je došlo da ga pošteno kaznim, da ga pošaljem u njegovu sobu, ili u krevet, možda i da ga istučem. Zastao sam za trenutak da razmislim. „Šta mu je potrebno?“ Odgovor mi je odmah sinuo. Ja sam bio odsutan. Nije me video tri dana, a ja mu nisam posvetio dovoljno (usredsređene) pažnje. Uopšte ne čudi što je on postavljao dobro poznato pitanje: „Da li me voliš?“ U stvari on je pitao: „Voliš li me još i posle odsustva i kad se ponašaš kao da to na mene nije uticalo?“ Odjednom je njegovo ponašanje imalo smisla. Očajnički mu je trebao tata, a tata mu nije davao ono što mu treba. Da sam uradio bilo šta drugo umesto što sam mu dao ono što mu treba, *mene*, njegovo ponašanje bi se pogoršalo. (Da, čak i kad bih ga istukao.) Bio bi povređen, ogorčen, a ja bih propustio priliku da mu priuštim jedan od onih posebnih trenutaka.

Ne mogu da vam opišem koliko sam srećan što tada nisam zabrljao. Legao sam s njim u moj krevet, čvrsto ga zagrlio i ćutao. Taj inače živahan dečak tada je bio miran i tih pored mene. Samo je sedeo i uživao u toj nevidljivoj nezi koju je upijao. Dok se njegovo emocionalno spremište punilo i on je postepeno postajao živahniji. Počeo je da priča na poverljiv, neposredan, spontan i srećan način. Posle kratkog razgovora o mom putovanju, skočio je i otrčao. Gde? Da nađe brata, naravno. Kad sam ušao u dnevnu sobu, zadovoljno su se igrali.

Videli smo od kolikog je značaja pitanje koje postavljamo sami sebi: „Šta je potrebno ovom detetu?“ Ako ga ne postavimo, počecemo s ispravljanjem ponašanja prerano, a samim tim i neprimereno. Propustićemo priliku da mu priuštimo one izuzetno važne posebne trenutke. Ponekad ćemo ga i kazniti, a to će ga povrediti i izazvati u njemu gnev i ogorčenost.

Dragi roditelji, ako ovo ne shvatite, uzalud trošite vreme na čitanje ove knjige. Ne treba da opraštamo neposlušnost, ali ako joj pristupimo na neprikladan način, to jest, previše grubo ili previše popustljivo, imaćemo još problema s tim detetom. Da, nedolično ponašanje treba da ispravimo. *Ne smemo* da tolerišemo neposlušnost. Ali prvi korak *nije* kazna. Ona je povremeno potrebna, ali zbog negativnih efekata koji se javljaju usled njene prekomerne primene, kaznu treba da koristimo *samo u krajnjoj nuždi*. Mnogo je bolje da lošem ponašanju pristupimo na pozitivan način, iskrenom ljubavlju i toplinom, nego da ga ispravljamo putem kažnjavanja. Dakle, prvo što treba da uradimo je da se uverimo da li su detetove emocionalne potrebe ispunjene. Ponovimo još jednom: *detetovo emocionalno spremište mora biti puno pre nego što brižni roditelj preduzme bilo šta*.

### POSTOJI LI NEKI FIZIČKI PROBLEM?

Sledeće pitanje koje treba da postavimo kad se suočimo s neposlušnošću jeste: „Da li postoji neki fizički problem koji prouzrokuje ovakvo ponašanje?“ Što je dete mlađe, na njegovo ponašanje više utiču fizičke potrebe. Da li je moje dete gladno? Je li umorno? Da nije bolesno? Da li je obolelo od kijavice ili gripa? Da li ga nešto boli ili muči?

To i dalje ne znači da treba da zanemarimo loše ponašanje ako postoji neki od ovih fizičkih razloga. (Po mom mišljenju, detetu nikada ne bi trebalo progledati kroz prste zbog lošeg ponašanja.) To znači da mi roditelji treba da se brinemo o onome što *izaziva* neposlušnost isto kao i o samoj neposlušnosti. Sigurno je bolje da ispravimo rđavo ponašanje ispunjavanjem detetovih potreba – gledanjem u oči, fizičkim dodirrom, usredsređenom pažnjom, obezbeđujući mu vodu, hranu, san, ublažavanje bola ili lečenje – nego kaznom. Kazna nekad može biti prikladna, ali prethodno moramo da se uverimo da su ispunjene sve fizičke i emocionalne potrebe deteta.

Kako da znamo kada je kazna primerena, a kada će biti vrlo štetna? Odlično pitanje. Ono nas dovodi do sledećeg koraka u logičnom postupanju prema detetu kad se loše ponaša.

## NAUČITE DA PRAŠTATE

Iz ličnog iskustva, mislim da je najgore vreme za kaznu kad se dete iskreno kaje zbog onoga što je uradilo. Ključna reč je *iskreno*. Ako mu je zaista žao što se nedolično ponelo, kazna (naročito fizička) vrlo će štetno uticati na njega, uglavnom iz dva razloga.

Prvo, ako dete već žali zbog onoga što je uradilo, znači da mu je savest živa i zdrava. To je ono što želite! Ono uči na svojim greškama. Dobra, zdrava savest je najbolji garant da se rđavo ponašanje neće ponoviti. Kazna, naročito fizička, potisnuće osećanja krivice i žaljenja i povećaće mogućnost da dete zaboravi koliko su neprijatna ta osećanja, i što je najgore, dovešće do ponavljanja lošeg ponašanja.

Drugo, kažnjavanje deteta pod ovakvim uslovima može da izazove osećanje gneva. Kad se dete iskreno kaje i žali zbog svog ponašanja, njegova savest ga već dovoljno strogo kažnjava. Ono kažnjava samo sebe. Potrebno mu je uverenje da je ono ipak dobro dete iako je učinilo nešto loše. U takvim trenucima očajnički mu je potrebno da se uveri u to. Dakle, ako pogrešite i kaznite ga onda kad mu je potrebna toplina, biće strašno povređeno. Verovaće da je ono loša osoba i da vi, roditelji, verujete u to. Osećaće gnev, bol, ozlojeđenost a često i gorčinu, i ta osećanja će stalno nositi u sebi.

Šta da radimo kad dete uradi nešto pogrešno a iskreno se kaje i žali zbog toga? U tome nam mnogo pomaže Sveto pismo. Kad uradimo nešto loše i žalimo zbog toga, šta radi naš nebeski Otac? Prašta nam. Pogledajte šta je psalmista napisao: „Kako otac žali sinove, tako Gospod žali one koji ga se boje“ (Psalam 103,13). Uz nežnost, žaljenje i praštanje koje nam daje naš nebeski Otac, kako možemo da postupimo suprotno i kaznimo *svoju* decu?

Apostol Pavle je upozoravao na ovu grešku kad je napisao: „I vi, očevi, ne razdražujte svoju decu, nego ih odgajajte u Gospodnjoj nauci i opomeni“ (Poslanica Efescima 6,4). Najsigurniji način da kod deteta izazovemo gnev, ozlojeđenost i gorčinu jeste da ga kaznimo, posebno fizički, kada ono iskreno žali zbog svog ponašanja. Treba da naučimo da praštamo.

Drugi bitan razlog zbog kog moramo da opraštamo detetu pod ovim uslovima je zato što ono mora da nauči u detinjstvu kakav je to osećaj kad mu neko oprosti ili će imati problema s osećanjem krivice. Razmislite o tome koliko je ljudi danas opterećeno osećanjem krivice (uključujući i hrišćane) jer nikad nisu osetili da im je oprošteno. Tim sirotim ljudima Bog i ljudi su možda zaista oprostili, ali oni i dalje *osećaju* krivicu iako znaju da im je oprošteno. Možemo da poštedimo dete neizrecivih problema s osećanjem krivice ako ga naučimo kako da postupa s njom – naime, ako ga naučimo kakav je to osećaj kad mu neko oprosti. To možemo da uradimo tako što ćemo mu oprostiti kad iskreno žali zbog svojih postupaka.

## SLOMLJENI PROZOR

Sećam se jednog primera, ali opet vas molim da ne mislite da sam savršen otac samo zato što sam u ovom primeru postupio onako kako je trebalo. To samo znači da pisanje knjige ima svojih prednosti, i da mogu da izaberem primer da bih objasnio ono što želim da objasnim.

Jednom prilikom došao sam kući posle dugog i napornog dana. Bio sam iscrpljen i nisam se osećao baš najbolje. Čim sam izašao iz kola, Dejvid, koji je tada imao devet godina, potrčao je k meni. Obično bi me dočekao s osmehom na licu i skočio da me snažno zagrlji. Ali tada je bio drugačiji. Lice mu je bilo tužno i otegnuto. Njegove divne plave oči tužno su me gledale kao da su govorile: „Tata, moram nešto da ti kažem.“

Pošto nisam bio u stanju da se suočim s velikim problemom u tom trenutku, rekao sam: „Hajde da porazgovaramo o tome kasnije, važi?“

Dejvid me je pogledao prodorno i ponovio: „Možemo li da porazgovaramo odmah, tata?“

Tada sam došao do zadnjih vrata naše kuće i video da je jedan prozor razbijen. Shvatio sam šta je Dejvid hteo.

Pošto sam bio strašno umoran, rešio sam da se pozabavim s ovim problemom kasnije, kad se malo odmorim. Ali Dejvid je išao za mnom do moje spavaće sobe i molio me: „Molim te da razgovaramo sad, tata.“

Šta sam mogao da kažem kad sam video njegov molećiv izraz lica? Rekao sam: „U redu, Dejvide, o čemu želiš da razgovaramo?“ (Kao da nisam znao.)

Dejvid mi je ispričao kako je s drugarima igrao fudbal blizu kuće i kako je lopta udarila u prozor i razbila ga. Znao je da je pogrešio i očigledno je žalio zbog toga. Svojim ponašanjem me je pitao: „Voliš li me uprkos tome što sam uradio?“

Stavio sam ga u krilo i držao tako neko vreme, a onda sam rekao: „U redu je, Dejvide. To se svakom moglo dogoditi. Popravićemo prozor. Ali sledeći put se igraj malo dalje od kuće, važi?“

To je bio naš poseban trenutak. Dejvid je odmah osetio olakšanje. Malo je plakao i neko vreme se odmarao kod mene u zagrljaju. Mogao sam da osetim ljubav kako teče njegovim srcem. To je bio jedan od najlepših trenutaka u mom životu. Dejvid je ponovo postao srećan i prosto je zračio. Ustao je i otišao.

Mnogo sam naučio iz ovakvih iskustava. To je bila prilika koja se ne pruža svakog dana. Dete neće uvek iskreno žaliti zbog svog ponašanja, i zato moramo stalno da vrebamo prilike u kojima ćemo postupiti onako kako znamo da treba. Tada ćemo moći da pokažemo detetu da ga volimo uprkos svemu, iako ne volimo njegovo loše ponašanje. Mi ga volimo bezuslovno.

Kad oprostimo loše ponašanje to ne znači da dete ne treba da preuzme odgovornost za svoje postupke. Možda će morati da nadoknadi štetu. Možda bi u Dejvidovom slučaju bilo konstruktivno da je platio prozor na neki način, da je recimo odradio štetu. Ali ponovimo još jednom, ta nadoknada štete mora biti u skladu s detetovim godinama, razvojem i njegovom sposobnošću.

Ne smemo dozvoliti da budemo izmanipulisani. Siguran sam da ste čuli dete kako kaže: „Žao mi je“, a da mu uopšte nije žao. Deca to prilično često govore, kad god misle da će biti kažnjena. Ovo naravno nije iskreno žaljenje i moramo znati da napravimo razliku.

Na svu sreću, obično je lako utvrditi da li se dete iskreno kaje ili ne. Najočiglednija činjenica koja pokazuje da mu nije žao jeste ponavljanje tog postupka. Da je Dejvid nastavio da igra fudbal blizu kuće ja bih zaključio da sam izmanipulisan i preduzeo bih druge mere.

Treba da se zabrinemo ako dete često pokušava da nas izmanipuliše na ovakav način. To može biti pokazatelj da se njegov osećaj za dobro i pogrešno razvija u pogrešnom smeru. Može da nauči da koristi neistine izjave da bi stekao određenu prednost govoreći: „Žao mi je“, samo da bi izbegao kaznu. Takvo ponašanje je odličan primer onoga što će se dogoditi ako se ne pridržavamo pravog redosleda. Ako roditelji koriste uglavnom kaznu da bi ispravili detetovo ponašanje, umesto da ispune njegove emocionalne potrebe, ono će koristiti razne smicalice da bi izbeglo kaznu. Jedna od njih je „žao mi je“, kad vidi da su roditelji ljuti ili uznemireni zbog njegovog ponašanja.

Ovo je opasna situacija. Dete tada uči da bude neiskreno, nepošteno, proračunato, manipulativno i bezosećajno. Ali postoji sredstvo kojim se može okončati takvo ponašanje i ispraviti smer razvoja. To je bezuslovna ljubav.

U takvoj situaciji roditelj mora dobro da proceni činjenice. Roditelj je u najboljoj poziciji da proceni da li je dete iskreno i da li govori istinu. Ako je dete često neiskreno, nevolja je na pomolu i roditelji tada treba da potraže pomoć.

Međutim, svako dete može povremeno da bude neiskreno, isto kao što može povremeno da oseća iskreno žaljenje i krivicu zbog lošeg ponašanja. Mudri roditelji će videti razliku i u svakoj situaciji će reagovati na najbolji način.

Dakle, oprostite detetu kad se iskreno kaje, kad mu je žao i kad ga grize savest zbog loših postupaka. Ovakve retke prilike su dragocene i morate mu potpuno jasno staviti do znanja da ga razumete i da ga duboko volite bez obzira na sve. To je безусловna ljubav.

# 11. DISCIPLINA – MOLBE, NAREĐENJA, NAGRADE I KAŽNJAVANJE

Dosad smo razmotrili neuporedivo najvažnije i najključnije aspekte vaspitavanja dece. Ako se pravilno primene, ublažićemo ili čak izbeći mnoge probleme u toku vaspitavanja. Ispunjavanje detetovih emocionalnih potreba i disciplinovanje s ljubavlju obezbediće zdrav, jak i pozitivan odnos između roditelja i dece, odnos pun ljubavi. Kad se pojavi bilo kakav problem, roditelj pre svega mora da ispuni detetove potrebe, pa tek onda da preduzme nešto drugo.

Molim vas, ne zaboravite o čemu smo govorili u prethodnim poglavljima jer ću sada preći na deo discipline koji nevoljno puštam u štampu. Zašto? Zato što postoje roditelji koji ovakve knjige čitaju samo da bi iz njih izvukli materijal koji im je potreban da bi opravdali svoje unapred određeno viđenje vaspitavanja dece. Oni vole da primenjuju samo ovaj deo knjige i potpuno zanemaruju činjenicu da kaznu treba koristiti u krajnjoj nuždi.

Nadam se da ćete primeniti načela iz prvih deset poglavlja pre nego što počnete da primenjujete pravila koja se tiču discipline. Molim vas, volite svoje dete bezuslovno i pružajte mu dovoljno usredsređene pažnje, fizičkog dodira i što više ga gledajte u oči. Molim vas, budite oprezni i nemojte da ga volite posesivno, zavodnički, nemojte od njega da očekujete ispunjenje svojih ambicija i ne menjajte ulogu s njim. Disciplinujte (učite) svoje dete na *pozitivan* način i to putem usmerenja, primera, uzora i saveta. Kad vam je dete neposlušno, zapitajte se da li mu je potrebno gledanje u oči, fizički dodir, usredsređena pažnja, odmor ili voda, i prvo zadovoljite ove potrebe. Kad se vaše dete kaje i pokaže da mu je žao zbog lošeg ponašanja, molim vas, oprostite mu i stavite mu do znanja da mu je oprošteno.

Dragi roditelji, ako marljivo činite sve ovo i ako ste zadovoljni brakom i sredinom koja vas okružuje, ne bi trebalo da bude problema s detetom. Ono bi trebalo da bude srećno, odgovorno, da se lepo ponaša, da radi ono što mu kažete (u skladu s njegovim godinama i stepenom razvoja) bez većih poteškoća. Ne kažem da bi sve trebalo da bude *savršeno*, ali bi trebalo da budete zadovoljni detetom, vašim odnosom i njegovim napredovanjem.

Sve ovo govorim sada jer je velika greška očekivati od *same* kazne da obezbedi bilo šta sem negativnih rezultata. Kazna bez temelja bezuslovne ljubavi i disciplinovanja s ljubavlju (učenja) može samo da razvije loš odnos između roditelja i dece. Nažalost, ovo je vrlo čest način vaspitavanja danas. I to je jedan od razloga što deca danas imaju problema u svim oblastima, počev od škole pa do poremećaja ličnosti.

## MOLBE

Od deteta treba da zahtevamo pravilno ponašanje tako što ćemo prvo da ga zamolimo da se tako ponaša. Ovo je najpozitivniji način postizanja dobrog ponašanja. Što je još važnije, molbe ulivaju detetu osećaj lične odgovornosti. Dete oseća da je njegova odgovornost da se pravilno ponaša isto kao što je roditeljska odgovornost da to vidi. Dete po prirodi zna da može da bira kako će postupiti. Kad ga roditelji *zamole* da se lepo ponaša, dete zna da roditelji shvataju da je ono sposobno da razmišlja i samostalno donosi odluke, da kontroliše svoje ponašanje i da stoga mora naučiti da preuzme odgovornost za svoje postupke. Kada koristimo molbe umesto naređenja, dete će shvatati da mu roditelji pomažu da oblikuje ponašanje. To je jako važno.

Ako koristimo uglavnom naređenja da bismo dobili pristojno ponašanje, dete može da bude poslušno i da se lepo ponaša, ali ono će se tako ponašati samo zato što tako kažu mama i tata, a ne zato što smatra da je dobro ponašanje najbolje za njega. Neće smatrati da mu roditelji pomažu da radi ono što je najbolje za njega. Misliće da oni od njega zahtevaju dobro ponašanje zbog reda, tišine, sopstvenog ugleda, zapravo, zbog vlastitih interesa.

Veoma je važno da shvatimo da molbama možemo vrlo efikasno davati savete. To nas ne čini popustljivim ili manje strogim. To je jednostavno promišljeniji, prijatniji, obzirniji način davanja saveta, i tako možemo da postignemo da dete stvarno uživa u onome što ste mu rekli da uradi, a ne da to prezire.

Jednom prilikom, dok sam se kupao, video sam da nema peškira u kupatilu. Dejl, koji je tada imao pet godina, prolazio je pored kupatila pa sam ga zamolio: „Dejl, hoćeš li molim te da mi doneseš peškir?“ Dejl je bio srećan zbog toga i vratio se s peškirom pre nego što sam rekao „keks“.

Evo još jednog primera. Veroučitelj mog sina Dejvida imao je problema s dečacima jer su se stalno gurali i nisu ga slušali. Mogao sam da budem vrlo autoritativan i zahtevam od devetogodišnjeg Dejvida da se pristojno ponaša, ili da razmotrim problem s njim, da razjasnimo nedoumice i da ga zamolim da saraduje. Izabrao sam ovo drugo i na kraju rekao: „Želim da slušaš šta učitelj govori, da učestvuješ u razgovoru i da naučiš što više možeš. Može?“ Više nije bilo problema.

### DIREKTNA NAREDBA

Treba međutim da prihvatimo činjenicu da molbe neće uvek biti dovoljne. Ponekad roditelji moraju strogo da usmeravaju decu i to ne molbama već direktnim naredbama (zapovestima). To obično radimo kad ne urade ono što smo ih zamolili. Pre nego što urade bilo šta, roditelji moraju da se uvere da je njihova molba primerena, da odgovara detetovim godinama, razumevanju i sposobnosti da je ispuni. Najčešća greška koju pravimo je kad zahtevamo nešto od deteta za šta mislimo da je sposobno a ono u stvari nije.

Pravi primer za ovo je kad tražimo od četvorogodišnjaka da pokupi svoje stvari. Ta molba je nerazumna, osim ako treba da se pokupe dve ili tri stvari. Roditelj mora da pomogne detetu da obavi taj zadatak. Roditelji često greše kad misle da ovakav zadatak dete može samo da uradi i naljute se kad ga ono odbije ili ne uradi kako treba, pa ga kazne umesto da mu pomognu da ga uradi.

Ako češće koristimo molbe, lakše ćemo odrediti da li su razumne ili ne. Vi poznajete svoje dete bolje od bilo kog drugog. Ako je u bezbroj ranijih situacija dete rado ispunilo zadatak koji ste mu zadali a u toj jednoj situaciji odbije da ga uradi, vrlo je štetno da ga kaznite ili da se naljutite. Očigledno je da ranije nije imalo problema s molbama, *ali sad nešto nije u redu*. Zar ne želite da saznate šta je to? Verujem da želite. Učinili biste sve što možete da saznate u čemu je problem, jer to može biti od velikog značaja. Radije ćete rešiti problem i videti svoje dete kako rado obavlja neki zadatak nego da ga prisiljavate da ga uradi pre nego što shvatite celu situaciju. Ako je razlog detetove neposlušnosti opravdan, onda vi morate da budete kažnjeni jer ste ga prisiljavali da ispuni zadatak.

Kao roditelj, odgovorni ste za ponašanje deteta, ali i za njegovo potpuno blagostanje. Odgovorni ste da ne zloupotrebite svoju snagu i svoj autoritet, da ga ne biste povredili. Njegova budućnost, sreća i blagostanje zavise od toga kako ćete upotrebljavati svoj autoritet.

Želeo bih sad da vam dam važan savet i upozorenje. Što više roditelji naređuju deci, prigovaraju im i viču na njih, to će biti manje efikasni. Kao ona priča o dečaku koji je vikao: „Vuk, vuk!“ toliko

puta da ga ljudi nisu više slušali. Ako roditelji inače koriste ljubazne molbe, povremene naredbe biće prilično efikasne. Ako pak koriste autoritativne načine da kažu deci šta da rade, ona će na njih slabije reagovati, naročito ako su roditelji ljuti, neprijateljski raspoloženi ili histerični kad im govore šta da rade.

Jeste li nekad bili u kući u kojoj vlada velika napetost? U takvim domovima roditelji koriste sav svoj autoritet samo na disciplinovanje (učenje) dece u uobičajenim, svakodnevnim okolnostima. Kad im autoritet zatreba u nesvakidašnjim i zaista važnim situacijama, oni ništa nemaju u rezervi da bi se snašli u takvim situacijama. Njihova deca će i tada reagovati kao i obično na želje svojih roditelja. Neće bolje reagovati u hitnim situacijama nego što to rade u najobičnijim prilikama, kao recimo kad vezuju pertle.

Roditelji, „plotune“ moramo da čuvamo za važne situacije. Municiju moramo da čuvamo za kritične situacije. Važno je da ljubazno razgovaramo s detetom i da postavljamo ozbiljne, razumne molbe.

Jednom sam pogrešio i upotrebio naređenje, a bila je dovoljna jednostavna molba. Moja dva dečaka i ja bili smo kod kuće i ja sam hteo da sredim kuću pre nego što se Pet vrati s konferencije na kojoj je bila tog vikenda. Počelo je prilično dobro. Zamolio sam dečake da srede svoju sobu dok ja namestim krevete. Kad sam se posle par minuta vratio, oni su i dalje radili svoj posao, ali ja sam primetio da su nešto odeće nabacali na dno ormara umesto da je lepo okače. Dejvid i Dejl su obično bili poslušni dečaci s kojima je bilo lako izaći na kraj, i kratko objašnjenje ili jednostavna molba bili bi im dovoljni. Ali ja sam zbog nečega bio ljut i preterano sam reagovao. Viknuo sam da brzo okače odeću jer je tako „uništavaju“. Vidite kakvu sam grešku napravio? Nije trebalo da upotrebim takvo naređenje kad bi i jednostavna molba ili objašnjenje bili dovoljni.

Trebalo je da čuvam energiju za vreme kad ću stvarno morati brzo da reagujem, u kritičnim situacijama. Na primer, jedne nedelje, pošto smo parkirali automobil na parkingu ispred crkve, Dejl ga je obilazio, a drugi automobil je upravo izlazio s parkinga. Bila je to opasna situacija. Viknuo sam Dejlu da mi pritrči. Hvala Bogu da je po mom glasu shvatio da je ozbiljno i što je brzo reagovao. Da sam imao običaj da vičem na njega, znam da bi i tada reagovao kao na uobičajenu situaciju.

Drugi primer je kad smo Dejvid i ja igrali košarku s još nekoliko prijatelja. Svi smo se zaneli jer smo se odlično zabavljali, pa smo predugo igrali. Zbog toga smo svi bili strašno umorni. Tada je Dejvid pao kad je neko natrčao na njega. Malo je povredio članak, ali bol koji je osećao tada već izmoreni dečak bio je prevelik i on nije mogao da ga podnese. Bio je ljut na dečaka koji ga je gurnuo i počeo to da mu govori. To mi je ličilo na neprimereno ponašanje, ali i na dobro iskustvo iz koga je Dejvid mogao nešto i da nauči.

Prvo, bio sam siguran da je Dejvidovo emocionalno spremište puno. Pružali smo mu puno topline, gledali ga u oči, pružali mu fizički dodir i usredsređenu pažnju tog vikenda. Drugo, zamolio sam ga da pođe sa mnom negde gde možemo da razgovaramo. Bio je previše ljut da bi me poslušao. Tada sam morao da upotrebim prinudu da bih ga kontrolisao. Sledeći nivo primene prisile bilo je direktno naređenje. Odlučno sam rekao: „Dejvide, pođi sa mnom.“ Odmah me je poslušao. Kad smo ostali sami i kad se malo smirio, razgovarali smo o gubljenju kontrole nad svojim ponašanjem i šta da uradimo da to sprečimo. Bilo je to vrlo korisno za Dejvida jer je naučio mnogo o kontrolisanju neprimerenog gneva.

Pretpostavimo da me Dejvid nije poslušao i da nije mogao da se smiri ili da kontroliše svoj gnev čak i kad sam mu to naredio. Sledeći korak bio bi da ga odvedem na neko mesto gde bi mogao da bude sam sa sobom. Da to nisam mogao da postignem rečima, morao bih da pređem na sledeći nivo, a to je primena fizičke sile. Ali i tada bih se poslužio blažom metodom. Uzeo bih ga za ruku,



verovatno bih ga i zagrlio i odveo ga na neko tiho mesto. Ovo nazivam „blagom primenom fizičke prinude“. Cilj mi je da kontrolišem dečije ponašanje na najnežniji, najobzirniji mogući način, sa što više ljubavi.

### INAT

Bilo je sasvim moguće da Dejvid ne reaguje ni na kakav verbalni pristup. U toj situaciji je mogao da odbije da uradi ono što sam mu rekao. To bi moglo da se razvije u borbu volje. Tada bi to bio inat.

Inat je otvoreno opiranje i izazivanje autoriteta – uglavnom roditeljskog. To je tvrdoglavo odbijanje poslušnosti. Ni inat kao ni neposlušnost ne smemo da tolerišemo. U takvim prilikama kazna je često primerena, a takve prilike se povremeno pojavljuju ma šta mi radili. Ipak, roditelji moraju da pokušaju da izbegnu takve neugodne sukobe – ne udovoljavanjem detetovim bubicama ili željama, nego stalnim preispitivanjem svojih očekivanja od deteta, uveravajući sebe da su ta očekivanja razumna, obzirna i da su u skladu s detetovim godinama, stepenom razvoja i njegovom sposobnošću. Biće vremena za kažnjavanje, ali ako roditelji često kažnjavaju decu, bolje da preispitaju svoj odnos s njima i šta očekuju od njih.

Detetov inat ne treba automatski kazniti. U stvari, kazna u pogrešnom trenutku može samo još više da pogorša situaciju. Kazna, naročito ako je primenimo u pogrešno vreme, može zauvek da ugrozi odnos između roditelja i dece. Na primer, ako je neposlušnost pasivno-agresivne prirode, kazna može podstaći dete da koristi određeno ponašanje da bi uznemirilo roditelje. Detetovo ponašanje će se pogoršati ako ga budemo često kažnjavali. Ako vam je ovo nejasno, molim vas, pročitajte ponovo poglavlje „Dečiji gnev“. Pogrešna primena kazne, naročito fizičke, može da uvuče roditelje u „zamku kažnjavanja“, pa će se dete ponašati sve gore što ga oni više kažnjavaju.

Mudri roditelji mogu da izbegnu zamku kažnjavanja ako kaznu koriste u krajnjoj nuždi. Roditelj koji voli dete može na prijatne načine da kontroliše dečije ponašanje, putem molbi, objašnjenja i „blage primene fizičke prinude“. Zatim, roditelji mogu da koriste naređenja izgovorena prijatnim glasom. Ako to ne uspe, roditelj može da upotrebi „stolicu za tajm-aut“, na kojoj dete može da sedi neko određeno vreme dok se ne smiri i ponovo postane razumno. Te mere bi uglavnom trebalo da budu efikasne. Međutim, ako roditelj marljivo i pažljivo pokuša da kontroliše detetovo ponašanje na opisani način, može da pretpostavi da ponašanje nije pasivno-agresivne prirode i da je izbegnuta zamka kažnjavanja, te dakle da treba da razmotri primenu kazne.

Zamislite da dete postane izuzetno prkosno i da posledica toga nije prazno emocionalno spremište, niti neki fizički problem. Ne reaguje na molbe, „blagu primenu fizičke prinude“, objašnjenja, niti na naređenja, nego je i dalje prkosno (moram da kažem da su ovakve situacije prilično retke; kada dođe do njih, pokušajte sve pre nego što uzmete kaznu u razmatranje). Ono mora da bude kažnjeno, ali kako?

### PRIMERENA KAZNA

Vrlo retko je lako odrediti primerenu kaznu. Zašto? Kazna mora da odgovara prestupu. Dete je svesno i osetljivo na pravednost i doslednost. Ono zna kada su roditelji preterali ili bili prestrogi prema njemu, ali takođe zna kada su preterano popustljivi prema lošem ponašanju. Dete vidi nedoslednost u postupanju prema njemu samom ili u poređenju s drugom decom, naročito braćom i sestrama. Zbog toga roditelji moraju da budu odlučni kad su deca u pitanju, da uvek zahtevaju da se ona pristojno ponašaju i da se ne plaše da ih istovremeno vole i disciplinuju (uče). Ali roditelji moraju da ostanu fleksibilni, naročito po pitanju kazne.

Roditelji greše. Ako mislite da roditelji ne treba da menjaju način disciplinovanja za koji su se odlučili, sateraćete sebe u ćošak. Roditelji mogu da se predomisle i smanje ili povećaju kaznu. (Zapamtite da je to nedostatak fizičkog kažnjavanja, kad se jednom primeni, ne može da se promeni.)

Prirodno je da roditelji ne žele često da menjaju mišljenje i postupaju malo ovako malo onako, i time zbunjuju dete. Ako je, na primer, kazna takva da dete ne sme da izlazi iz sobe sat vremena, a roditelji kasnije otkriju olakšavajuće činjenice i uvide da je kazna prestroga, potpuno je logično i ispravno da to objasne detetu i umanje kaznu. Ako je dete već kažnjeno ili je iz nekog razloga već pretrpelo neprimerenu kaznu, sasvim je u redu da se roditelji izvine detetu i pokušaju da isprave stvar.

Roditelji moraju biti prilagodljivi da bi mogli da menjaju pristup detetu kad je to potrebno. Takođe moraju biti sposobni za izvinjenje. U svakom domu je povremeno potrebno promeniti odluku ili se izviniti.

Biti prilagodljiv da bismo na odgovarajući način promenili svoj pristup disciplinovanju (učenju) i biti odlučan jesu dve različite stvari. Obe su vrlo bitne. Odlučnost se najpre odnosi na naša očekivanja od deteta i njegovu reakciju na naše molbe. Ako su naša očekivanja suviše kruta (ako, na primer, očekujemo od dvogodišnjaka da uvek reaguje na prvu molbu), tada se ponašamo nerazumno. Normalan dvogodišnjak će uglavnom biti negativan i izgledaće kao da je prilično neposlušan. Ali to je normalan stadijum razvoja – nazvaćemo ga „dvogodišnjakov negativizam“. Kazna je tada potpuno neopravdana. Roditelji koji vole tog dvogodišnjaka biće odlučni, ali *u postavljanju ograničenja* a ne u kažnjavanju. Takvi roditelji će kontrolisati detetovo ponašanje tako što će ga fizički nežno usmeriti, na primer, uzimajući ga u ruke, okrećući ga, vodeći ga ili postavljajući ga na ispravno mesto ili položaj – „blagom primenom fizičke prinude“.

Ovaj „dvogodišnjakov negativizam“ veoma je bitan za normalan razvoj deteta. Dete će uraditi ono što tražimo od njega, ali prvo mora da kaže „ne“. Ovo je jedan od načina na koji svako od nas treba da se psihološki odvoji od roditelja. Može izgledati kao inat, ali je mnogo drugačiji od njega. Razlika između dvogodišnjakovog negativizma i inata je ratobornost. Dvogodišnjakov negativizam je normalan i ne treba ga kažnjavati. Ratoborni inat ne smemo da tolerišemo i moramo brzo da reagujemo. „Dvogodišnjakov negativizam“ može se ponekad javiti i kod deteta bilo kog uzrasta.

Što je dete starije, povećava se njegova sposobnost da reaguje na usmene molbe, i kad bude imalo četiri i po godine (ovo se razlikuje od deteta do deteta), moći će da reaguje na prvu molbu. Ja sam od svoje dece zahtevao da me odmah poslušaju. Ako me ne poslušaju, znali su da ću nešto preduzeti. Naravno, mogli su pristojno da kažu šta o tome misle ili da postave pitanja. Ali, ako nisam menjao molbu, znali su da moraju da me poslušaju.

Važno je znati da biti odlučan ne znači biti neprijatan. Moramo biti odlučni u očekivanjima i istrajavanju u njima, ali najdelotvornije će biti ako to radimo na prijatan način. Odlučnost ne zahteva od nas da budemo gnevni, glasni, autoritativni ili neprijatni na neki drugi način.

Svako dete treba da iskusi sve načine pokazivanja ljubavi istovremeno. Potrebni su mu *istovremeno i gledanje u oči i usredsređena pažnja i disciplina*. Detetu je potrebna roditeljska ljubav i odlučnost istovremeno. One se međusobno ne isključuju. Odlučnost ne poništava ljubav. Pokazati ljubav ne znači biti manje odlučan ni preterano popustljiv. *Nedostatak odlučnosti i postavljanja ograničenja pospešuju popustljivost, a ljubav i toplina ne.*

Kad su roditelji svesno primenili pomenuta sredstva pokazivanja ljubavi i disciplinovanja a dete i dalje ostaje ratoborno prkosno, tada moraju da ga kazne. Takva vrsta inata mora se iskoreniti.

Kazna mora biti dovoljno jaka da iskoreni ratoborni inat, ali i dovoljno blaga da bismo izbegli već pomenute probleme. Ako je dovoljno narediti ili objasniti detetu i tako slomiti njegov inat, zašto ga još i kažnjavati? Ako je dovoljno poslati dete u sobu na neko vreme, odlično. Ako je potrebno oduzeti mu neku povlasticu, uradite to. Budimo iskreni, fizičko kažnjavanje je ponekad neophodno da bismo slomili ratoborni inat, ali treba ga primenjivati samo u krajnjoj nuždi.

Drugi problem s kažnjavanjem je činjenica da ono što je jednom detetu kazna, drugom ne mora ništa da znači. Na primer, jedan moj sin je bio osetljiviji od drugog. Za njega je najgora kazna bila da ga pošaljem u sobu. Takvo odbacivanje mu je mnogo teže padalo od fizičkog kažnjavanja. Ipak, drugom sinu ništa nije značilo da ode u svoju sobu. Svako dete je jedinstveno.

Još jedan problem vezan za kaznu je taj što vrsta i strogost kazne obično zavise od roditeljskih osećanja u tom trenutku. Kad je roditelj u prijatnom, dobrom raspoloženju i kad je sklon pokazivanju ljubavi, kazna će se verovatno razlikovati i biti manje stroga od one kad je roditelj loše raspoložen. Ovo, naravno, dovodi do nedoslednog disciplinovanja koje ima nezdrav uticaj na dete. Zbog toga predlažem da se roditelji posavetuju međusobno ili s prijateljem i odrede primerenu kaznu za svako dete u svakoj situaciji. To treba da urade kad su smireni, racionalni i sposobni temeljno da razmisle o problemu.

### PAZITE

Kad fizički kažnjavamo dete moramo da pazimo na nekoliko stvari. Prvo, dete mora da zna tačno zašto je kažnjeno. Objasnite mu tačno šta je svojim ponašanjem uradilo pogrešno. Reći kao što su „nevaljali dečak“ ili „nevaljala devojčica“ mogu da povrede detetovo samopouzdanje i ne treba da ih koristimo.

Drugo, roditelji moraju da paze da fizički ne ozlede dete. Na primer, lako mogu nehотиčno da ozlede detetov prst ili neki drugi deo tela.

Treće, odmah posle kažnjavanja, dok još plače, dete treba da ostavimo da bude samo. Roditelji treba da budu u blizini i da osluškuju kad će prestati da plače. Kad plač prestane, ono se okreće oko sebe i pita: „Da li me volite? Da li me još volite?“ Roditelji tada treba da mu pruže obilje fizičkog dodira, usredsređene pažnje, da ga gledaju u oči i da ga uvere da ga stvarno vole.

### MODIFIKACIJA PONAŠANJA

Na kraju, mislim da je primereno pomenuti *modifikaciju ponašanja*. To je način razmišljanja koji je danas vrlo čest u ophođenju prema deci. Modifikacija ponašanja koristi pozitivan podsticaj (uvođenje pozitivnog sredstva u detetovu sredinu), negativan podsticaj (povlačenje pozitivnog sredstva iz detetove sredine) i kaznu (uvođenje negativnog sredstva u detetovu sredinu). Primer za pozitivan podsticaj jeste nagrađivanje deteta slatkišima ili voćem za pristojno ponašanje. Primer negativnog podsticaja je ukidanje gledanja televizije zbog neprikladnog ponašanja. Primer za kaznu (ponekad se naziva tehnikom odvrćanja) jeste povlačenje deteta za uvo.

Podrobnije razmatranje te tehnike prevazišlo bi tematiku ove knjige. Međutim, napomenućemo nekoliko važnih činjenica.

Pre svega, modifikacija ponašanja je toliko naglašavana da su te tehnike zamenile emocionalnu brigu. Ako preteramo s modifikacijom ponašanja, dete se neće osećati voljenim. Zašto? Zato što je temelj modifikacije *uslovni*. Dete dobija nagradu samo ako se pristojno *ponaša*. Za modifikaciju ponašanja nisu bitna osećanja ni detetove emocionalne potrebe (ljubav). Zbog toga, roditelji koji koriste modifikaciju ponašanja kao osnovni način ophođenja prema detetu, ne mogu da iskažu безусловnu ljubav.

Razmotrimo primer koji sam pomenuo u prethodnom poglavlju, koji se odnosio na punjenje Dejlovog emocionalnog spremišta kad se ružno ponašao posle mog trodnevnog odsustva. Strogi bihaviorista bi rekao da sam tada nagradio Dejala za ružno ponašanje tako što sam mu pokazao ljubav. Vidite li razliku? Roditelji ne mogu primarno da koriste modifikaciju ponašanja i da bezuslovno vole dete.

Drugi problem kod primarne primene modifikacije ponašanja je taj što će dete razviti neprimeren sistem vrednosti. Naučiće da radi stvari samo da bi bilo nagrađeno. Razviće pristup „šta ja time dobijam?“ To se dogodilo u domu jednog našeg prijatelja. On je bio strogi bihaviorista i vaspitavao je decu modifikacijom ponašanja, što je više mogao. Jedne večeri, dok smo večerali kod njih, rekao je: „Džeri ima samo tri godine, a već zna da broji do sto. Gledajte.“ Stao je pored sina i rekao: „Džeri, ako izbrojiš do sto dobićeš slatkiš.“ Džeri je brzo odgovorio: „Neću slatkiš.“ Ako želimo da dete nešto uradi i bude zadovoljno što je to uradilo, ne treba da preteramo s upotrebom modifikacije ponašanja. Krajnji rezultat je neprimerena motivacija.

Evo još jednog problema s primenom modifikacije ponašanja. Ako roditelj pretera s upotrebom ovih tehnika, dete će naučiti da dobije od roditelja sve što želi koristeći iste te tehnike. Ponašaće se onako kako roditelji žele *samo da bi dobilo ono što želi*. Mnogi bi ovo nazvali manipulacijom. Jedan od najsigurnijih načina da podstaknete dete na podmuklost i manipulaciju jeste preterana upotreba tehnika modifikacije ponašanja.

Pošto smo razjasnili nedostatke modifikacije, iznesimo i dobre osobine. Te tehnike su korisne u vaspitavanju deteta, ali ne kao osnovni način ophođenja prema detetu (osnovni način mora da bude bezuslovna ljubav).

Modifikaciju ponašanja treba da koristimo za konkretne probleme u ponašanju, zbog kojih se dete ne kaje, ali i ne prkosi roditeljima. Takav problem mora da bude dovoljno konkretan da bi se detetu mogao lepo objasniti i da bi ono moglo da ga razume.

S takvim problemom i mi smo se susreli u svom domu. Kad su naši sinovi imali devet i pet godina, bili su u fazi da se često međusobno tuku. Naravno, nijedan se nije kajao zbog toga. Oproštaj je bio potpuno neprimeren. Ali nisu hteli da nam time teraju inat. Naše molbe nisu imale uticaja. Naređenje je bilo delotvorno samo par sati. Kazne su takođe delovale kratko i bile su svima neprijatne. Znae šta je upalilo? Verovatno pogadate, nagrađivanje.

Koristili smo tabelu u koju smo upisivali zvezdice. Jedna zvezdica za petnaest minuta mira, a zatim smo postepeno produžavali vreme, sve dok nisu prestali da se tuku. Obojicu smo nagradili određenim brojem zvezdica. To je divno funkcionisalo i imali smo „mir u kući“.

Međutim, moram vas upozoriti na ovu tehniku. Zahteva mnogo vremena, doslednosti, truda i istrajnosti. Ne započinjite ovako nešto ako niste spremni da budete dosledni. U suprotnom nećete uspeti.

Postoji mnogo knjiga o modifikaciji ponašanja koje vam mogu reći nešto više o pojedinim tehnikama.

Ovo je bilo dugačko poglavlje, ali ipak evo još jedne napomene. Kao što vidite, dobro vaspitavanje deteta zahteva ravnotežu. Detetu je potrebno sve ono o čemu smo pričali: gledanje u oči, fizički dodir, usredsređena pažnja, disciplina, molbe, odlučnost, fleksibilnost, naređenja, opraštanje, kazne, modifikacija ponašanja, saveti, usmerenje, primeri i aktivno slušanje. Ali sve ovo im moramo davati u *pravoj meri*. Neka vam ovo razmatranje pomogne da to uradite na način koji će vašem detetu omogućiti da se oseća bezuslovno voljenim.

## 12. DECA S POSEBNIM PROBLEMIMA

Zašto deca s posebnim problemima kao što je dijabetes, teškoće u učenju, gluvoća, hiperaktivnost ili mentalna zaostalost uglavnom imaju veće emocionalne probleme i probleme u ponašanju? Odgovor na ovo pitanje je vrlo složen i preobiman da bismo se njime bavili u ovoj knjizi.

Međutim istaći ćemo nekoliko vrlo važnih činjenica da bismo pomogli roditeljima ovakve dece. Neke od tih činjenica blisko su povezane s pokazivanjem ljubavi našoj deci.

### PROBLEMI S PERCEPCIJOM

Razmotrimo najpre opšte područje problema s percepcijom. Opažanje nije lako definisati, ali hajde da pokušamo. Opažati znači usvojiti ili primiti informaciju preko čula. Dakle, deca koja imaju problem s percepcijom imaju poteškoće prilikom primanja informacije i njenog prenosa do uma. Kad dečiji um obrađuje takvu informaciju kao što je slika, zvuk ili dodir, teško mu je da je jasno razume. Njegovo razumevanje okoline je iskrivljeno u onim oblastima u kojima loše opaža.

Koristeći se tom širokom i pojednostavljenom definicijom problema s percepcijom, možemo zaključiti da ona obuhvata mnogo posebnih problema. Problemi s vidom, sluhom, neke neurološke bolesti i mnoge vrste poteškoća u učenju imaju jednu zajedničku osobinu: svako dete koje pati od nekog od ovih poremećaja iskrivljeno doživljava okolinu. Na jedan ili više načina, spoljne stimulse ili informacije ono iskrivljeno doživljava.

Razumete li zašto je to vrlo važno, osim zbog same nemogućnosti opažanja? Na koji god način da pokazujete ljubav detetu, to zahteva korišćenje jednog ili više percepcijskih čula. Gledanje u oči zahteva vizuelnu percepciju. Fizički dodir zahteva delovanje čula dodira, koje je samo po sebi izuzetno složeno. Usredsređena pažnja zahteva delovanje svih čula. Znači, ako je detetova percepcija iskrivljena u nekoj od ovih oblasti, ono će imati iskrivljenu sliku o vašim osećanjima prema njemu. Zbog toga je mnogo teže pokazati ljubav ovakvom detetu.

Ta poteškoća kada dete ne oseća da je voljeno jedan je od glavnih razloga što deca s iskrivljenom percepcijom nemaju zadovoljavajuću sliku o sebi. Zbog toga ona postaju depresivnija što su starija, a posledica toga su jaki emocionalni poremećaji i poremećaji ponašanja, naročito u ranoj adolescenciji.

Uobičajena priča deteta koje ima iskrivljenu percepciju jeste da ono otežano uči i zato ne može da sledi svoje vršnjake, kako u učenju tako i u drugim oblastima. Ono ima slabije ocene ili na neki drugi način mora neprestano da trpi ponižavajuća iskustva. Čak i u situacijama koje se ne ocenjuju, ono uočava svoje nedostatke. Pre adolescencije postaje izuzetno depresivno. Depresija u tim godinama razlikuje se od svake druge. Ova deca uopšte ne izgledaju depresivno niti se tako ponašaju, sve dok depresija duboko ne pusti svoje korenje. Tipični tinejdžeri ispoljavaju svoju depresiju tako što ne paze na časovima (imaju smanjen raspon pažnje i smanjenu sposobnost koncentracije) i dobijaju sve lošije ocene. Zatim im postaje sve dosadnije i smanjuje se njihov interes za zdrave i korisne aktivnosti. U toj fazi, dete je već duboko nesrećno.

Ako mu i dalje bude dosadno, tinejdžer će svoju depresiju početi da ispoljava. Duboko deprimirana devojčica, kojoj je dosadno, u takvom stanju će možda postati promiskuitetna, uzimaće drogu, otići će od kuće ili će pokazati bilo koji drugi oblik asocijalnog ponašanja. Dečak u istoj situaciji biće sklon sličnom ponašanju, ali će verovatno biti skloniji krađi i tući.

Ako znamo da su deca s iskrivljenom percepcijom gotovo predodređena da imaju lošu sliku o sebi i da misle da nisu voljena ni prihvaćena, kako možemo da im pomognemo? Verujem da im je pomoć potrebna u području koje se uglavnom previđa. Pogodili ste, ovoj deci je više od svega potrebno da se osećaju iskreno, bezuslovno voljenim. Tada će moći bolje da savladaju svoje nedostatke.

Kako to da uradimo? Isto kao što ljubav dajemo svoj drugoj deci, samo moramo znati da, iako je njihova percepcija iskrivljena u nekim oblastima, retko kada su im oštećena sva senzualna čula. Ovoj deci obično treba više pokazivati ljubav da bi se osećala voljenom, i to na što direktniji, uprošćeniji i iskreniji način. To takođe treba da radimo na nešto intenzivniji način. Sve ovo je neophodno da takva deca ne bi pogrešno shvatila naša osećanja prema njima. Moramo jasno i glasno da im pružimo ljubav.

## DRUGI ZDRAVSTVENI PROBLEMI

Deca sa hroničnim (dugotrajnim) zdravstvenim problemima su takođe sklona i emocionalnim problemima i problemima u ponašanju. Ovo se naročito odnosi na probleme koji zahtevaju neprekidan nadzor i pažnju, kao što je dijabetes. Briga o ovoj deci zahteva mnogo vremena i napora, toliko mnogo da je teško ne pridati punu pažnju lečenju bolesti i prevideti druge detetove potrebe. Baš to se događa s emocionalnim potrebama većine ovakve dece. Brižni roditelji, na primer, toliko brinu o pravoj dozi insulina, regulisanju ishrane, redovnom merenju nivoa šećera u krvi, i time potpuno zamene prirodno pokazivanje ljubavi. Iako jako bitne, ove stvari ne mogu da zamene bezuslovnu ljubav koja se daje putem gledanja u oči, fizičkog dodira i usredsređene pažnje. Što su deca starija, naročito u periodu adolescencije, postaju ljutita, ozlojeđena i ogorčena zbog svoje bolesti. Kao što smo već rekli, roditelji umesto ljubavi pružaju zdravstvenu negu, pa deca postaju ogorčena i na roditelje. Ona su neprijateljski raspoložena ne samo prema autoritetu roditelja nego prema bilo kom autoritetu. Sklona su depresiji i svim njenim posledicama. Što je najgore, koriste ozbiljnost svoje bolesti da bi prkosili roditeljima i ispoljili gnev i frustraciju. To mogu da urade uzimanjem prevelike doze insulina, unošenjem previše ugljenih hidrata ili na slične načine. Neki se čak i ubiju da bi pokazali ljutnju i prkos.

Postoje naravno i drugi razlozi koji doprinose ogorčenom i destruktivnom stavu mladih pacijenata. Iz mog iskustva, međutim, mogu da izdvojim dva glavna razloga zbog kojih ova nesrećna deca postaju ogorčena i prkosna. Prvi je, kao što smo rekli, zamena ljubavi zdravstvenom brigom. Drugi je taj što roditelji postavljaju nedovoljno čvrste granice i slabo kontrolišu njihovo ponašanje. Roditelji možda osećaju sažaljenje prema svojoj deci. Možda osećaju krivicu, strah ili depresiju. Ako roditelji ne mogu snažno da kontrolišu detetovo ponašanje onako kako bi to radili s drugom decom, to dete će manipulirati njima. Ovo je posebno lako za decu s hroničnim oboljenjem. Ona mogu da koriste svoju bolest da bi kontrolisala roditelje, što im nije teško zbog roditeljskih osećanja krivice i sažaljenja. Plaše roditelje da im se stanje može pogoršati i direktno prete da će podleći bolesti.

Takvo ponašanje može se donekle razviti kod dece s dugotrajnom nesposobnošću, bolešću ili drugim problemima. To mogu da budu astma, hronični bronhitis, srčane mane, fizičke deformacije, mentalna zaostalost, napadi, neurološke bolesti, bolesti mišića, problemi sa zubima, pa čak i poteškoće s učenjem. Spisak je beskonačan.

Pa, dragi roditelji, ako vaše dete ima problem bilo koje vrste, nemojte biti zaokupljeni njime i zanemarivati dete. Njemu je vaša bezuslovna ljubav potrebija nego bilo šta drugo. Potrebija i od zdravstvene nege, koliko god ona bila neophodna, potrebija od proteze za zube, od davanja

instrukcija ili pomoći u učenju, potrebniya od vežbi i svih lekova. Vašem detetu ste najpotrebniji vi i vaša безусловna ljubav. Uz nju će dete smoći snage da prebrodi sve i da se pravilno razvija.

### DETE KOJE PRUŽA OTPOR

Razmotrimo sada pomaganje deci koja pružaju otpor, naročito onoj koja odbijaju da prime ljubav. Da, verovali ili ne, mnoga deca prirodno (urođeno) pružaju otpor prema prirodnim načinima pokazivanja ljubavi. Odbijaju gledanje u oči, ne žele fizički dodir i ne mare za usredsređenu pažnju.

To se može pojaviti u različitim stepenima. Neka deca se samo blago opiru, dok druga pokazuju potpunu odbojnost prema pokazivanju ljubavi. Neko dete može da prihvata jedan način pokazivanja ljubavi, a drugi ne. Svako dete je jedinstveno.

Dete koje se opire uvek predstavlja zagonetku za svoje roditelje. Brižni roditelji instiktivno znaju da je njihovom detetu potrebna ljubav i emocionalna briga; ali kad pokušaju da ispune ovu potrebu, deca pronalaze bezbroj načina da izbegnu primanje ljubavi. Kakva dilema. Mnogi roditelji tada odustanu i zaključe da „dete tako želi“. Pretpostavljaju da detetu ne treba njihova pažnja i ljubav, a to je katastrofalna greška.

Čak je i detetu koje najviše pruža otpor potrebno sve ono o čemu smo pričali u pogledu безусловne ljubavi. Međutim, sve dok mu je neprijatno da prihvata ljubav, moramo ga postepeno učiti da uživa u primanju ljubavi.

Za početak treba znati da ima pet situacija u kojima je dete sposobno da primi ljubav. Tada odbrambeni mehanizmi ne deluju i dete je sposobno za dovoljno blizak odnos na emocionalnom nivou i za primanje ljubavi. Svako dete je različito. Jedno bolje prima ljubav u jednoj a lošije u drugoj situaciji. Roditelji moraju znati kada je njihovo dete najotvorenije za primanje ljubavi i nežnosti.

Prva situacija kada je dete otvoreno za ljubav jeste kad mu je nešto smešno. Na primer, kad gleda televiziju i vidi neku smešnu scenu. Tada roditelji mogu da ga gledaju u oči, da mu pružaju fizički dodir i usredsređenu pažnju dok komentarišu smešnu scenu. Roditelji moraju biti brzi, jer odbrambeni mehanizmi deteta koje pruža otpor samo na kratko prestaju da deluju. Moramo brzo „da uskočimo, a onda da se povučemo“, jer će se dete možda u budućnosti braniti od slične taktike.

Druga takva situacija je kada dete postigne nešto na šta je opravdano ponosno. To ne može biti bilo šta. To mora biti uspeh zbog koga se dete oseća stvarno dobro. Tada roditelji mogu da ga gledaju u oči ili da mu pružaju fizički dodir (ili usredsređenu pažnju ako je prikladno) dok ga hvale. Treba da pazimo da ne preteramo u tome, naročito moramo paziti da ne traje dugo; moramo „da uskočimo i da se povučemo“.

Treća situacija je kad se dete fizički ne oseća dobro. Ono može biti bolesno ili povređeno, a u takvim situacijama njegova otvorenost za primanje ljubavi nije predvidiva. U nekim situacijama bolest može da poveća njegovu otvorenost za primanja ljubavi i nežnosti, dok u drugim može da pojača otpor. Mi kao roditelji moramo stalno da pazimo na to i da iskoristimo svaku priliku da mu pružimo ljubav u trenucima bolesti ili nekog bola. Dete nikad neće zaboraviti takve posebne trenutke.

Četvrta situacija je kad je dete emocionalno povređeno. To se obično dešava kad dođe u sukob s vršnjacima i kad oni nepravedno postupe prema njemu. Kad su emocionalno povređena, mnoga deca koja pružaju otpor postaju otvorenija da prihvate našu ljubav.

Peta situacija umnogome zavisi od ranijih iskustava svakog pojedinog deteta. Na primer, neko dete je možda imalo mnogo prijatnih, važnih iskustava dok se šetalo sa svojim roditeljima. Postoji

velika verovatnoća da će ovo dete lakše primati roditeljske izraze ljubavi dok se šeta s njima. Drugo dete je, recimo, doživelo prijatna iskustva u vreme kad je išlo da spava, dok su mu roditelji čitali, molili se i razgovarali s njim. Ono će biti sklonije primanju ljubavi pre spavanja. Eto zašto je važno da stvorite detetu prilike za ugodna i topla iskustva, jer će se to isplatiti i detetu i roditeljima. Vrlo je isplativo, recimo, ulagati u vreme pre odlaska na spavanje.

Jednom rečju, svoj deci su potrebni prirodni načini pokazivanja ljubavi – gledanje u oči, fizički dodir i usredsređena pažnja. Ako ih ne dobija dovoljno, moramo da ustanovimo zašto je to tako i da ispravimo grešku.



# 13. KAKO DA DETETU PRUŽIMO DUHOVNU POMOĆ

Ono na šta se uglavnom žale svi tinejdžeri danas jeste da im roditelji ne daju etičke ili moralne standarde prema kojima će živeti. Tu čežnju starija deca pokazuju na različite načine. Jedan adolescent je rekao da mu je potreban „smisao života“. Drugi je rekao da mu treba „merilo koje će ga voditi“. Ostali tragaju i čežnu za „nečim čega se mogu pridržavati“ ili za „nekim ko će im pokazati kako da žive“.

Ti očajnički vapaji ne dolaze samo od nekoliko nesrećnih i nezadovoljnih tinejdžera. Mnogi adolescenti osećaju tu čežnju. Oni su zbunjeni – užasno zbunjeni – u toj egzistencijalnoj oblasti života. Vrlo je neobično videti mlade ljude kojima je „sve jasno“ u vezi sa smislom i svrhom života, koji žive u miru sa sobom i svetom i koji imaju jasno viđenje i shvatanje života u današnjem haotičnom, promenljivom i zastrašujućem svetu. A mnogo toga potiče iz detinjstva.

Dete će prvo od roditelja tražiti da ga usmere kako bi moglo da razvije zdrav osećaj za vrednost. Da li će to i dobiti od roditelja zavisi od dve stvari, najpre od toga da li sami roditelji imaju jasnu sliku o životu i da li se dete može poistovetiti s roditeljima toliko da usvoji njihove životne vrednosti. Dete koje se ne oseća voljenim teško će to postići.

## PRVI USLOV

Razmotrimo koji je prvi neophodan uslov da bi dete spoznalo smisao života. Mi kao roditelji moramo imati temelj na kome zasnivamo svoje živote i koji se može odupreti iskušenju vremena – nešto što će nam pružati podršku u svakoj životnoj fazi: u adolescenciji, u ranim zrelih godinama, u srednjem dobu, u starosti, bračnim i finansijskim krizama, problemima s decom, kad počnemo da gubimo snagu, pogotovo u društvu koje se tako brzo menja i u kome duhovne vrednosti brzo erodiraju. Moramo da imamo taj temelj na kome ćemo da zasnivamo živote kako bismo mogli da ga predamo svojoj deci. Po mom mišljenju, to je najdragocenije blago koje možemo preneti svojim potomcima.

Šta je to što daje smisao i značenje životu, a što možemo da prenesemo svojoj deci? Mnogi su za tim tragali od početaka civilizacije, ali malo ljudi je to zaista pronašlo. Filozofi se vekovima bore s tim pitanjima i odgovorima. Međunarodne diplomate su povremeno tvrdili da imaju neke odgovore. Sastavljači vladinih programa čak i danas tvrde da imaju odgovore, a njihovi marljivo planirani zakoni ostavljaju srca jednako praznim i čežnjivim kao i pre, samo zavisnijim o ljudskoj (vladinoj) kontroli. Područje mentalnog zdravlja nudi pomoć za emocionalne probleme, mentalne poremećaje, psihopatološke poremećaje, probleme prilagođavanja i bračne nesuglasice.

Ali ono dragoceno što daje mir i za čim žudi svako srce jeste sam Bog. On je intimno ličan, ali ga ipak možemo deliti s drugima. Daje nam snagu u vreme sukoba i teši nas u teškim trenucima. Daje nam mudrost kad smo zbunjeni i ispravlja nas kad grešimo. Pomagao nam je i pomaže nam, i obećava još više u budućnosti. Uvek nas usmerava i vodi i nikad nas nije ostavio same – bliži nam je od brata.

Daje nam uputstva kojih treba da se pridržavamo, dajući divna obećanja onima koji su voljni da ga slušaju. Ponekad dozvoljava bol i gubitke, ali uvek isceljuje i nadomešta ono što smo izgubili nečim boljim. Ne nameće nam se nego strpljivo čeka da ga prihvatimo. Ne primorava nas da budemo podložni njegovoj volji, ali je duboko nesrećan i povređen ako krenemo pogrešnim putem.

Želi da ga volimo jer je on prvi zavoleo nas, ali nam je dao slobodnu volju da ga prihvatimo ili odbacimo. On želi da se brine o nama, ali ne želi da nam se nameće. Najveća želja mu je da bude naš otac, ali ne silom. Ako želimo isto što i on, odnos između oca i deteta pun ljubavi i brige – moramo da prihvatimo njegovu ponudu. On je previše obziran da bi nas prisiljavao. Čeka da mu vi i ja otvorimo svoje živote i postanemo njegova deca. I naravno, kako ste već pretpostavili, on mora biti lični Bog.

Ovaj lični, intimni odnos s Bogom preko njegovog Sina Isusa Hrista najvažnija je stvar u životu. To je „nešto“ za čim žude mladi: „smisao života“, „nešto na šta se mogu osloniti“, „više vođstvo“ ili „nešto što teži kad se čini da se sve ostalo raspada“. On je sve to.

Imate li ga vi? Ako ga nemate, potražite pomoć od sveštenika ili prijatelja hrišćanina; ili pišite izdavaču pa će vam poslati prikladnu literaturu.

## DRUGI USLOV

Drugi uslov potreban da damo detetu ono što sami imamo jeste da se dete poistoveti s roditeljima i prihvati roditeljske vrednosti.

Kao što znate, ako se dete ne oseća voljenim i prihvaćenim, biće mu teško da se poistoveti s roditeljima i njihovim vrednostima. Ako nema čvrste i zdrave ljubavi i povezanosti između roditelja i dece, dete će na roditeljsko usmerenje da reaguje gnevno, ogorčeno i neprijateljski. Svaku roditeljsku molbu (ili naređenje) smatra nečim nametnutim i uči da joj se odupre. U težim slučajevima, dete uči da svaku roditeljsku molbu dočeka s takvim ogorčenjem da će u pogledu roditeljskog autoriteta (ali i bilo kog drugog, pa čak i Božijeg) razviti stav da uradi suprotno od onoga što se od njega očekuje.

Jasno vam je da je uz takav stav i takvo uverenje teško preneti detetu sistem moralnih i etičkih vrednosti.

Da bi svako dete moglo da se poistoveti s roditeljima (da ima blizak odnos s njima) i da prihvati njihove standarde, mora da oseća da ga oni iskreno vole i prihvataju. Da bi detetu preneli blizak odnos s Bogom koji sami imaju, roditelji moraju bezuslovno da vole svoju decu. Zašto? Zato što nas na taj način voli Bog – bezuslovno. Osobama koje ne osećaju da ih roditelji bezuslovno vole jako je teško da osećaju da ih Bog voli. To je najveća i najčešća prepreka mnogim ljudima u uspostavljanju ličnog odnosa s Bogom. Roditelji moraju da spreče da se to desi njihovoj deci.

Kako roditelji mogu biti sigurni da su njihova deca spremna da prihvate Božiju ljubav? Tako što će se brinuti o njihovim emocionalnim potrebama i održavati punim njihovo emocionalno spremište. Roditelji ne mogu da očekuju da će dete ostvariti blizak, topao, *vredan* odnos s Bogom, ako se nisu pobrinuli za njegove emocionalne potrebe i ako ono nema takav odnos s njima.

Da, viđao sam decu koju su roditelji fizički kažnjavali a koja su ipak postala hrišćani. Ali upravo zato što su ih roditelji fizički kažnjavali umesto da im pokazuju bezuslovnu ljubav, ovi nesrećni ljudi retko imaju zdrav i topao odnos sa Bogom. Svoju religiju koriste za kažnjavanje drugih pretvarajući se da im „pomažu“. Koriste biblijske zapovesti i druge tvrdnje iz Svetog pisma da bi opravdali svoje grubo, neljubazno ponašanje. Takođe, sebe smatraju duhovnim sudijama i drugima nameću pravila ponašanja. Moguće je, naravno, da svako dete na kraju pronađe put u Božije naručje puno ljubavi i da prihvati njegovu ljubav. Bog je svemoguć. Nažalost, detetove šanse se znatno smanjuju ako mu roditelji nisu dali temelj ljubavi.

Dakle, postoje dva uslova koja su potrebna da bismo duhovno pomogli detetu: da roditelji imaju lični odnos s Bogom i da je dete sigurno da je bezuslovno voljeno.

## DETETOVO PAMĆENJE

Sledeće što moramo da znamo o detetu jeste kako funkcioniše njegovo pamćenje. Ne smemo zaboraviti da je dete pre emocionalno nego kognitivno/spoznajno biće. Zato mnogo bolje pamti osećanja nego činjenice. Ono može da zapamti kako se osećalo u određenoj situaciji, mnogo lakše nego što može da zapamti pojedinosti vezane za nju.

Navešću vrlo značajan primer. Dete će se tačno sećati kako se osećalo na času veronauke mnogo duže nego što će znati o čemu se tada govorilo.

Zato je mnogo važnije da li je detetovo iskustvo bilo prijatno ili neprijatno nego činjenice kojima ga je učitelj naučio. Kad kažem prijatno, ne mislim da učitelj treba da udovoljava dečijoj želji da se zabavlja, već da se prema detetu odnosi s poštovanjem, ljubazno i obzirno. Treba da mu omogući da stvori dobru sliku o sebi. Ne sme da ga kritikuje, ponižava ili omalovažava na neki drugi način. Ono što dete uči je, naravno vrlo važno, ali ako je samo iskustvo ponižavajuće ili dosadno, ono će verovatno odbaciti i najbolje učenje, naročito ako je reč o moralu i etici. Zbog takvih situacija dete će imati predrasude prema religiji, a ljude koji idu u crkvu smatraće licemerima. Ovakav stav se teško ispravlja i može da traje celog života. Ako je, s druge strane, iskustvo učenja prijatno, detetovo sećanje na duhovno učenje takođe će biti takvo i moći će da se ugradi u njegovu ličnost.

Navešću vam primer: naši prijatelji su imali osmogodišnjeg sina Majkla koji je išao na veronauku u crkvu i tamo učio duhovne stvari. Bilo je lako privoleti ga da dođe u dom Gospodnji. Nažalost, jedne nedelje, Majkl i još jedan živahni dečak pričali su i smejali se dok je učitelj govorio. Učitelj se naljutio i zatvorio ih same u malu sobu i rekao im da pišu: „Poštuj majku i oca“ sve dok Majklovi roditelji ne dođu po njih. Ova nerazumna, neosetljiva, nepravedna i ponižavajuća kazna imala je dramatične posledice. Izazvala je toliko gneva, bola i ogorčenja da je Majklu sve duhovno postalo odbojno. Nije više hteo da ide u crkvu, a njegovo poimanje Boga bilo je izuzetno narušeno. Tek posle nekoliko meseci njegovi roditelji su mu pomogli da opet veruje u duhovne istine. To se u većoj ili manjoj meri događa uvek kad je učitelju važnije učenje od emocionalne dobrobiti deteta. Emocionalnost i duhovnost nisu potpuno odvojene kategorije. Blisko su povezane i zavise jedna od druge. Baš zbog toga roditelji moraju prvo emocionalno da se pobrinu za dete ako žele da mu duhovno pomognu. Dete lakše pamti osećanja nego činjenice, pa mora da ima niz prijatnih osećanja kojima će dodati činjenice, naročito duhovne.

## POZNATA ZABLUDA

Razmotrimo jednu uvreženu zabludu. Ona glasi otprilike ovako: „Želim da moje dete nauči da samo donosi odluke nakon što sve vidi i sve čuje. Ne treba da misli kako treba da veruje u ono u šta ja verujem. Želim da se upozna s različitim religijama i filozofijama, pa kad odraste nek samo odluči.“

Ovaj roditelj ili izbegava svoju odgovornost ili ima potpuno pogrešnu predstavu o svetu u kom živimo. Dete vaspitavano na takav način stvarno treba žaliti. Bez neprestanog usmeravanja i objašnjavanja etičkih, moralnih i duhovnih problema, dete će biti sve zbunjenije u današnjem svetu. Postoje razumni odgovori na mnoge životne sukobe i prividne kontradiktornosti. Jedan od najboljih poklona koje roditelj može pokloniti detetu jeste jasno, temeljno razumevanje sveta i njegovih zbunjujućih problema. Da li je čudno što mnoga deca bez stabilnog temelja znanja i razumevanja viču svojim roditeljima: „Zašto mi niste objasnili u čemu je smisao svega? U čemu je stvar?“

Postoji još jedan razlog zbog čega je taj pristup duhovnosti nemaran. Sve više grupa, organizacija i kultova nudi razorne, zarobljavajuće i lažne odgovore na životna pitanja. Ovakvi ljudi

najviše vole da naiđu na osobu koja je vaspitavana na ovaj naizgled slobodouman način. Takva osoba je lak plen za bilo koju grupu koja nudi konkretne odgovore, bez obzira na to koliko su oni neistiniti ili zarobljavajući.

Čudim se kako neki roditelji mogu da potroše hiljade dolara da bi svom detetu osigurali dobro obrazovanje. Ipak, u najvažnijim pripremama od svih, pripremama za duhovne bitke i pronalaženje smisla života, dete je prepušteno samo sebi i lak je plen za pripadnike raznih kultova.

### SVAKO DETE VOLI PRIČE

Kako roditelji duhovno pripremaju svoju decu? Organizovana verska nastava i aktivnosti su od izuzetnog značaja za razvoj deteta. Međutim, ništa nema takav uticaj na dete kao njegov dom i ono što u njemu dobija. To se odnosi i na područje duhovnosti. Roditelji moraju aktivno da učestvuju u detetovom duhovnom sazrevanju. Ne mogu sebi priuštiti da to prepuste drugima, čak ni divnim ljudima koji u crkvi rade s mladima.

Prvo, sami roditelji moraju da nauče decu duhovnim stvarima, i to ne samo činjenicama nego i načinu na koji da ih primene u svakodnevnom životu. To nimalo nije lako.

Prilično je jednostavno objasniti detetu osnovne pojmove iz Svetog pisma, na primer, ko su bile razne osobe i šta su one uradile. Ali, to nije krajnji cilj. Dete mora da shvati kakav značaj za njega lično imaju biblijski likovi i biblijska načela. Tome možemo da ga naučimo ako se donekle žrtvujemo, kao kod usredsređene pažnje. Moramo im pružiti usredsređenu pažnju i biti spremni da s njima nasamo provedemo neko vreme da bismo se pobrinuli za njihove emocionalne potrebe, kao i za duhovne. U stvari, zašto da to ne radimo istovremeno kad god je moguće?

Najbolji trenutak za to je vreme pre spavanja, kad su mnoga deca željna da razgovaraju s roditeljima. Nije važno da li to žele zbog potrebe za punjenjem svog emocionalnog spremišta ili zato što hoće da odlože vreme spavanja. Važno je da je to predivna prilika za ispunjavanje emocionalnih potreba, pružanje duhovnog usmerenja, a sve u prijatnoj atmosferi koje će se dete rado sećati. Na koji još način roditelj može pružiti detetu toliko mnogo na tako ekonomičan način?

Svako dete voli priče. Kad su naša deca bila mala, Pet i ja smo često čitali svakom detetu, ponekad svetovnu priču a ponekad priču iz neke hrišćanske knjige. Čak sam dobijao molbe da pričam priče koje sam izmislio – „Bing bing i bong bong“, „Velika rutabaga“ i ostale izmišljene priče.

Čitali smo i kratke priče s duhovnom poukom. Moji sinovi su naročito voleli da odgovaraju na pitanja koja su se odnosila na te priče, a knjige s pitanjima posle svake priče odlično su služile toj svrsi. Većina tih knjiga već odavno se ne štampa, ali u knjižari s hrišćanskim knjigama sigurno ćete naći mnoge dobre knjige koje možete da čitate deci.

Kad dete posle priče odgovori na sva pitanja, uvek se nađe poneka sličnost s njegovim životom ili se može primeniti u njegovom životu. Teško je detetu preneti pouku, a kako se mnogi roditelji osećaju nespretnim i neveštima, obično odustanu, naročito ako dete ne doprinosi mnogo tome. Ne dajte da vas ovakve stvari zaustave! Bez obzira da li izgleda da dete prima pouku ili ne, možete biti sigurni da ona snažno utiče na njega. Vreme provedeno s detetom na ovakav način imaće dalekosežno dejstvo. Ako sad ne utičete na dete u području natprirodnog, neko drugi će to kasnije uraditi.

### RAZGOVARAJTE O SVOM DUHOVNOM ŽIVOTU

Još nešto je važno za duhovno pomaganje detetu. Činjenice koje uči u crkvi, na veronauci i u kući, samo su sirovi materijal pomoću kog dete mora duhovno da raste. Ono mora naučiti da

uspešno i precizno koristi svoje znanje kako bi postalo duhovno zrela osoba. Da bi to postiglo, dete mora da ima iskustvo svakodnevnog hodanja s Bogom i oslanjanja na njega.

Najbolji način da u tome pomognemo detetu jeste da razgovaramo o svom duhovnom životu. To, naravno, zavisi od kvaliteta onoga što imate da kažete, a koliko ćete govoriti zavisi od deteta, njegovih godina, nivoa razvoja i sposobnosti da to razume i prihvati.

Kako dete sazreva, mi kao roditelji želimo da sve više razgovaramo s njim o tome kako mi sami volimo Boga, svakodnevno hodamo s njim, uzdamo se u njega, tražimo njegovo vođstvo i pomoć, zahvaljujemo mu se na ljubavi, brizi, poklonima i uslišenim molitvama.

Želimo o tome da razgovaramo s decom *dok se dešava* a ne kasnije. Samo tako će dete moći praktično da vežba. Ako im prepričavamo ranija iskustva samo im pružamo dodatne činjenice, a ne puštamo ih da uče putem vlastitog iskustva. Mnogo je istine u staroj izreci: „Iskustvo je najbolji učitelj.“ Omogućite detetu da nauči nešto iz vašeg iskustva. Što pre nauči da veruje Bogu, biće snažnije.

Dete treba da nauči da Bog ispunjava sve lične i porodične potrebe, uključujući i finansije. Mora da zna za šta se mole njegovi roditelji. Na primer, mora da zna kad se molite za potrebe drugih ljudi. Trebalo bi da zna (koliko je primereno) zbog kojih problema tražite Božiju pomoć. I ne smete da zaboravite da mu kažete kako Bog deluje u vašem životu, kako vas upotrebljava da nekome služite. Naravno, vaše dete mora znati da se molite za njega i za njegove potrebe.

Konačno, detetu morate da pokažete na primeru kako da oprašta i kako da prima oprostaj od Boga i od ljudi. Pre svega, roditelji to rade opraštanjem. Zatim, kad oni pogreše, treba da se izvine i traže oprostaj od Boga. Ne mogu dovoljno da naglasim koliko je to važno. Mnogi ljudi danas imaju problema s osećanjem krivice. Ne mogu da oprostite i/ili ne mogu da osete da im je oprošteno. Šta može biti jasnije od toga? Ali, srećna osoba koja je naučila da oprostí onima koji je vređaju, sposobna je da primi oprostjenje i da oprostí, ima odlično mentalno zdravlje i uvek ima mir.

Nadam se da ćete ozbiljno razmisliti o načelima opisanim u ovoj knjizi. Pisao ju je isključivo za vas roditelj koji je sam, iz iskustva kod kuće i na poslu, naučio da roditelji moraju istinski da vole svoju decu da bi ih videli kako rastu u jake, zdrave, srećne i nezavisne odrasle osobe. Možda ćete želeti da se vratite nazad i ponovo pročitate knjigu kako biste podvukli načela koja želite da primenite. Pozivam vas da to i uradite.